

Elçin Əhmədov

**MULTİKULTURALİZM
KİTABXANA-İNFORMASIYA
FƏALİYYƏTİNDƏ**

Elçin Əhmədov

Humanitar
Elmlər Zalı

**MULTİKULTURALİZM
KİTABXANA-İNFORMASIYA
FƏALİYYƏTİNDƏ**

*(Monoqrafiya Bakı Dövlət Universitetinin 100
illiyinə həsr olunur)*

Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-
informasiya fakültəsinin Tədris Metodik
Şurasının 04 oktyabr 2019-cu il tarixli
iclasının qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir
(Protokol №2)

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı – “Elm” – 2019

Az 34607

Elmi redaktor:

Abuzər Xələfov
*Əməkdar elm xadimi,
BDU-nun Fəxri professoru*

Redaktor:

Azad Qurbanov
*Fizika-riyaziyyat üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent*

Rəyçilər:

Mehmanəli Məmmədov
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Pərviz Kazimi
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Nigar İsmaylova
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Əhmədov E.Y. Multikulturalizm kitabxana-informasiya
fəaliyyətində. Bakı: Elm, 2019, – 200 s.

ISBN 978-9952-523-12-3

Monoqrafiyada Azərbaycanın Dövlət siyasətində Multikulturalizmin yeri və rolu müəyyənləşdirilmişdir. Dövlət siyasətinin uğurlu həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynayan, sosial təsisatlar olan kitabxanaların fəaliyyətində multikulturalizm dəyərlərinin təbliği formaları araşdırılmışdır.

© “Elm” nəşriyyatı, 2019

ÖN SÖZ

Tarixi və mədəni dəyərləri zəngin olan Azərbaycan xalqının dövlətçilik ənənələrində milli və etnik bərabərlik prioritet bir istiqamət olmuşdur. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan tarixən azsaylı xalqların məskəni olmuşdur, onda dövlətin etnomilliyat siyasətinin nə qədər əhəmiyyətli olması ön plana çıxır. Respublikamızda azsaylı xalqların milli mədəniyyətinin, adət-ənənələrinin qorunub saxlanılmasında, tətbiq olunmasında yaradılan şərait dünya ölkələrinin bir nümunəsidir. Dövlət siyasətində multikulturalizm ənənələrinin yer tutması azsaylı xalqların milli-mədəni dəyərlərinin inkişafına stimül verir. Ümumilli lider H.Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi hər iki mərhələdə respublikada yaşayan bütün xalqların təhsil, mədəniyyət, milli adətləri qorunub saxlanılmış və daha da zənginləşdirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyev 2016-cı ili Azərbaycanda multikulturalizm ili elan etmiş və bu istiqamətdə xeyli işlər görmüşdür. Respublikada multikulturalizm mərkəzinin olması, multikulturalizmə aid dövlət tədbirlərinin keçirilməsi, beynəlxalq konfransların təşkili bir daha sübut edir ki, respublikamızın siyasi fəaliyyətində multikulturalizm prioritet bir istiqamətdir. Azərbaycan Respublikası multikulturalizm sahəsində dünya ölkələri üçün nümunəvi xarakter daşıyır. Ərazisində yaşayan bütün

xalqlar üçün etnobərabərlik prinsiplərinin daim rəhbər tutaraq bütün xalqların adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşır və dövlətin siyasi prinsiplərində bu məsələyə önəm verir.

Azərbaycanda Multikulturalizm ideyalarının kitabxana-informasiya infrastrukturunda təbliğində Əməkdar elm xadimi, BDU-nun Fəxri professoru, Kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin banisi, Ali kitabxanaçılıq təhsilinin təşkilatçısı Abuzər Alı oğlu Xələfovun dəyərli tədqiqatları vardır. Kitabxana-informasiya fəaliyyətində multikulturalizmin təbliği dövlətin bu sahədə olan prinsiplərini əhatə edir. Kitabxana-informasiya müəssisələrinin fondlarına digər xalqların dilində ədəbiyyatın daxil olması, multikultural ədəbiyyatın təbliği imkanlarının genişləndirilməsi, həmçinin kitabxana-informasiya əməkdaşlarının multikultural birləşmələrə yiyələnməsi, kitabxanaların multikultural sahədə fəaliyyətinə stimül verir. Buna görə təqdim olunan vəsaitdə Azərbaycan dövlətinin multikultural siyasəti və bu siyasətin tərkib hissələrindən olan kitabxana-informasiya infrastrukturunun multikultural fəaliyyəti araşdırılmışdır.

Knyaz ASLAN

Multikulturalizm anlayışının elmi-nəzəri əsasları

Azərbaycan Dövləti Multikulturalizm sahəsində dünya ölkələri üçün nümunəvi bir dövlətdir. Multikulturalizm iki əsas ideoloji cərəyandan ibarətdir - liberal universalizm və kommunitarizm.

Bloemraad və Vrayt mövcud akademik ədəbiyyatın ümumi təhlilindən belə qənaətə gəlirlər ki, multikulturalizm anlayışının istifadəsini 4 qrupda cəmləşdirmək olar:

- Multikulturalizm əhalinin müxtəlifliyi barədə demografik faktların təsviridir (deskriptiv yanaşma);
- Multikulturalizm ədalətin və bərabərliyin siyasi fəlsəfəsidir;
- Multikulturalizm etnik, mədəni, irqi və dini müxtəlifliyin tanınmasına və idarə edilməsinə istiqamətlənmiş siyasətdir;
- Multikulturalizm müxtəlifliyin ictimai diskursa qəbul edilməsi, ictimai fikirdə tanınması və dəyər verilməsidir.

Multikulturalizm çoxmədənilik, bir çox fərqli mədəniyyətin bir arada yaşadığı cəmiyyəti təyin edən sözdür, eyni bir ölkədə yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələrinin mədəniyyət hüquqlarını tanıyan və ona uyğun olan siyasətdir. "Multikulturalizm" termini XX əsrin 60-cı illərində Kanadada meydana gəl-

miş və rəsmi olaraq 1971-ci ildə qəbul edilmişdir. Multikulturalizm sosial ədalət, imkanların bərabərliyi, demokratiya kimi anlayışlarla birgə müzakirə olunan terminlər sırasına daxildir. Multikulturalizm cəmiyyətdə baş verən hadisələr tərəfindən meydana gəldiyinə görə, ilk növbədə sosial hadisədir. Sosial hadisə kimi formalaşan multikulturalizm digər sosial hadisələrə, siyasətə, iqtisadiyyata, mədəniyyətə, mənəviyyata, ictimai şüurun müxtəlif formalarına təsir göstərir onlarla qarşılıqlı münasibətdə olur. Multikulturalizmi gücləndirmək, dəstəkləmək üçün həyata keçirilməli iki əsas istiqamət var:

– *birincisi*, maddi və qeyri-maddi mədəni irsi qorumaq;

– *ikincisi*, müasir mədəniyyətdə həmin izləri qoruyub saxlamaqdır.

Multikulturalizm elə bir siyasətdir ki, o mədəni plüralizmi qəbul edir, onun inkişafına şərait yaradır. Multikultural cəmiyyətdə hər bir vətəndaş öz mədəniyyətini, dilini, ənənəsini, etnik və dini dəyərlərini inkişaf etdirmək, ana dilində məktəb açmaq, qəzet və jurnal dərc etdirmək sahələrində bərabər hüquqlara malikdir. Multikulturalizm termini çoxlarına tanış olmasa da, əslində, hər gün qarşılaşdığımız və bəhrəsini gördüyümüz həyat tərzidir. Məsələn, hər hansı bir əcnəbi vətəndaş Azərbaycan haqqında fikir söyləyərkən, ilk olaraq buradakı ideal tolerantlıq mühitindən, qarşı-

lıqlı anlaşma və qonaqpərvərlikdən danışır. Bütün bunlar hamısı multikulturalizmdir.

Hazırda multikulturalizm siyasətinə bir neçə yanaşmanı fərqləndirmək olar:

1-ci – *“assimilyasiya getmədən integrasiya”*

2-ci – *“əks diskriminasiyadır”*

3-cü – *“funksional tolerantlıq”*

4-cü – *“xırdalanma”*

Multikultural cəmiyyətin formalaşması və inkişafı prosesi tarixi inkişafın xüsusiyyətləri, konkret cəmiyyət amilləri ilə müəyyən edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, demokratiya multikultural cəmiyyətin formalaşması və inkişafı prosesində çox vacib rol oynamışdır. Xüsusilə, bu proses üçün lazımi şərait olduğu qədər demokratiya da lazım idi. Təsədüfi deyil ki, ilk növbədə Qərbi Avropa və Şimali Amerikanın demokratik dövlətlərində multikultural cəmiyyət yaranmışdır. Bu dövlətlərdə tolerantlığın, plüralizmin və demokratiyanın yüksək səviyyədə olması orada multikulturalizm ideyalarının yayılmasına əlverişli şərait yaratdı.

1960-cı illərin ortalarına qədər ABŞ Anglo Saksonlarını (Amerika millətinin etnik mədəni bazası) mühacirlərlə birləşdirən “ərimə qabı” kimi təsəvvür edilirdi. Verilmiş “qazanda” Anglo Saksonları üstünlük təşkil edirdilər. Bundan sonra vəziyyət əsaslı şəkildə dəyişdi. “Ərimə qabı” proqramı multikulturalizm ideologiyası ilə əvəz olundu. Dəyişmənin əsas

səbəbi kimi qeyd etmək olar ki, 1964-cü ildə iki vacib qanunun – “Mülki hüquqlar haqqında” Qanunun və 1965-ci ildə “Köçmə Qanunu” nun qəbul edilməsi ilk qanun Anglo Saksonlar amilini zəiflətdi və millətlərin bərabərliyini təmin etdi. İkinci qanun ölkədə immiqrasiyanı sürətləndirdi. İsveç modeli mədəniyyət müxtəlifliyini qorumağa yönəlmiş siyasətin aparılmasında dövlətin fəal roluna əsaslanır. İsveçdə dövlətin belə fəal mövqeyi, güclü sosial siyasət aparən Sosial-Demokrat Partiyasının hakimiyyəti ilə əlaqəli idi. 1976-cı ildə İsveç hökuməti xarici vətəndaşlara səs verməyə icazə verdi. “İmmiqrasiya haqqında” Qanun (1997) İsveçin çox mədəniyyətli bir cəmiyyət olduğunu müəyyən etdi. Avstraliyada multikultural cəmiyyətin formalaşması hökumətin həyata keçirdiyi təcridçilik siyasətindən əvvəl olmuşdur. Avstraliyada 1901-ci ildə qəbul edilmiş və hakim elita tərəfindən təcridçilik siyasətinin aparılması üçün qanunverici əsas kimi xidmət edən “İmmiqrasiya haqqında” Qanun qəbul edildi. Vəziyyət aşağıdakı qanunvericilik sənədlərinin qəbulu ilə dəyişməyə başladı: düzəlişlərlə “Vətəndaşlıq haqqında” Qanun (1948), dəyişikliklərlə “Miqrasiya haqqında” Qanun (1958), dəyişikliklərlə “Xaricilər haqqında Qanun” (1984) və “Qanunvericilik haqqında” Qanun Viza tənzimlənməsi ”(1997) düzəlişləri ilə. Qeyd etmək lazımdır ki, “multikulturalizm” termininin siyasi leksikona tətbiqi Avstraliyanın immiqrasiya naziri Al Qrasbinin adı ilə bağlıdır (1970). Anglo Sak-

son əhalisi ilə yeni Avstraliyalılar arasındakı düşmənçiliyi aradan qaldırmaq üçün çox şey etdi. 1979-cu ildə hökumət Mədəni müxtəliflik problemləri üzrə Avstraliya İnstitutunu, 1987-ci ildə hökumət Multikulturalizm problemləri komitəsini təsis etdi. Avstraliya hökumətinin bu tədbirləri Avstraliyanın immiqrasiya siyasətinin irqçi siyasətdən multikultural siyasətə uğurla keçməsinə çox mühüm rol oynadı. Kanadada multikultural cəmiyyətin yaranmasına 1960-cı illərdən başlanmışdır. Kanada hökuməti əhalinin irqi, etnik, konfessiya müxtəlifliyini Kanada cəmiyyətinin əsas milli xüsusiyyəti hesab edir. Demək ki, multikulturalizm kanadalıların ən vacib milli xüsusiyyətlərindən biridir. Multikulturalizm Kanada Azadlıq və Hüquqlar Xartiyasının 27-ci maddəsi ilə qorunur. ABŞ və Avstraliyadan fərqli olaraq Kanadada heç vaxt dominant mövqeyə malik bir etnik qrup tərəfindən vəhşicəsinə assimilyasiya edilməmişdir. Kanada çoxdilli bir ölkə olmaq üçün mübahisəsizdir. Etnik icmaların bütün üzvlərinin öz dillərindən istifadə etmək hüququ vardır, o cümlədən onu öyrətmək hüququ. Bu vəziyyət nəticəsində Kanadanın etnik azlıqları öz mədəni və əqli xüsusiyyətlərini də qoruyurlar.

Dörd siyasətdən sonuncusu daha effektiv təsirə malikdir: Avstraliya qanuni və qeyri - qanuni şəkildə mühacirlərlə bağlı öz mövqeyini kifayət qədər sərt və ardıcıl şəkildə həyata keçirir. “İşləmək istəyirsiniz? -

Kollektivdə işləməyi bacarırsınızsa, xoş gəlmisiniz!
Yox Qayıdın vətəninizə. İşçiyə ehtiyacımız yoxdur”.

Avropada multikulturalizmin iki əsas qaynağı vardır: *milli azlıqlar, immiqrantlardır*. Rəsmi statiskaya görə Avropada 21 milyondan çox immiqrant mövcuddur: bunun dördü üçü Almaniyada, qalanı Fransada, İngiltərədə, İsveçrədə, İtaliyada. Bu beş Avropa ölkəsində immiqrantlar daha çoxluq təşkil edir.

Multikulturalizm siyasi nəzəriyyə olaraq yaxın tarixlərdə ortaya çıxsada qısa zaman ərzində çox populyar termin halına gəlmişdir. Multikulturalizm toplumun bir xüsusiyyəti deyil, siyasi bir proqramdır. Tarixi prosesdə milli dövlətlər tərəfindən mədəni müxtəlifliyi bir sıra mövqe və ya siyasi proqram tətbiq edilmişdir:

1. *assimilyasiya* siyasətidir – burada milli azlıqların haqlarına göz yumulur;

2. *plüralizmdir* – dövlət sadəcə olaraq özəl kimliklərin ictimai təşkilatlanmasına şərait yaradır.

Dini müxtəliflik ilə multikulturalizm arasında bağlılıq mövcuddur. *Din* – üzvlərinə bir bağlılıq məqsədi, fərdlərin hərəkətlərinin fərdi və ictimai nəticələrinə mühakimə edə biləcəkləri bir davranış qaydalarıdır. Ən qədim dövrdən din hər bir cəmiyyətin əxlaqi-mənəvi dəyərlər sisteminin ayrılmaz bir hissəsini təşkil etmişdir. Müəyyən mənada din həm də bir çərçivədir. Din sözünün lüğəvi mənası: mükafat, boyun əymə, hökm, millət və s. deməkdir. Alimlər “din”ə bu şəkildə tərif vermişlər: “Din – insanları öz iradə və ix-

tiyarları ilə xeyrə sövq edən ilahi qanunlar məcmuəsidir”. Bu ilahi qanunlar məcmuəsi Allah tərəfindən göndərilən peyğəmbərlər tərəfindən təbliğ və təmsil edilmişdir. Din - mütləq yaradıcıya ibadət sistemi deyil, daha çox həyat tərzidir. Dünya birliyi tərəfindən hər bir dinə hörmət bəsləmək kimi önəmli bir dəyər qəbul edilməklə yanaşı, praktikada bu dəyərin heç də hər zaman nəzərə alınmadığı görünməkdədir. Din dünya gerçəkliyini dərk etməyə aparan yoldur. *Dini özünüdərkini növləri: monoteizm, dualizm, politeizm, deizm, teizm, itsizm, Dünya dinləribuddizm, bəhailik; İbrahimidirlər: iudaizm, xristianlıq.*

Bəşəriyyət tarixində bir çox dinlər mövcud olmuşdur. Bunlardan bəziləri səmavi dinlərdir, əksəriyyəti isə səmavi olmayan – digər dinlərdir. *Səmavi dinlər dedikdə islam, yəhudilik, xristianlıq nəzərdə tutulur. Səmavi dinlər*, adından bəlli olduğu kimi, Allah tərəfindən mələklər vasitəsilə peyğəmbərlərə göndərilən vəhy mənbəyidir. Allah tərəfindən, peyğəmbərlər vasitəsilə insanlıq aləminə vəhy ilə göndərilən dinlərə ilahi dinlər və ya Səmavi dinlər deyilir. Bunlara haqq dinlər də deyilir.

Qeyri-səmavi dinlər isə Allah tərəfindən göndərilməyib, insanlar arasında təşəkkül tapan dinlərdir. Bunlara misal olaraq, buddizm, zərdüştlük və sintoizmi göstərmək olar. Müasir dövrdə Yaponiya, Çin, Hindistan, Tailand buddizmin yayıldığı ölkələr sayılır.

Zərdüştlük bir vaxtlar Azərbaycan, İran, Orta Asiya və Hindistanda geniş yayılmış bir din olmuşdur.

Din – üzlərinə bir bağlılıq məqsədi, fərdlərin hərəkətlərinin fərdi və ictimai nəticələrini mühakimə edə biləcəkləri bir davranış qaydaları, hiss və hərəkət sistemidir. Ən qədim dövrdən din istənilən tarixi dövrdə hər bir cəmiyyətin əxlaqi-mənəvi dəyərlər sisteminin ayrılmaz bir hissəsini təşkil etmişdir. Müəyyən mənada din həm də bir çərçivədir. Din sözünün lüğəvi mənası, siyasət, mükafat, boyun əymə, hökm, şəriət” deməkdir. Dünyada mövcud olan dinlər müəyyən bir təsnifə əsasən üç hissəyə ayrılır: *ibtidai dinlər*, *fəlsəfi dinlər*, *vəhyə əsaslanan dinlər*. İbtidai dinlər bunlardır: totemizm, animizm, fətişizm, şamanizm.

Şamanizm dini - Asiya Şamanizmində üç aləm söz mövzudur: yer, yeraltı, göy. Lakin bunlar simvolik ifadələrdir. Yeraltı termini Asiyanın kimi Şamanist ənənələrində kənar-aləm mənasında istifadə edilir, kimi Şamanist ənənələrində isə ölüm hadisəsinin dərhal sonra yaşanan qarışıqlıq və vicdanı hesablaşma dövrünü ifadə etmək üzrə istifadə edilir. Bu səbəbdən, bəzi Şamanist ənənələrdə yeraltı deyildiyində, ümumiyyətlə kənar-aləmin titrəmə səviyyəsi kobud və sıx mühitləri söz mövzudur. *Animizm dini* - animizm - ruhlara etiqad, ruhların mövcudluğu, onların heyvanların, insanların həyatına , ətraf aləmin predmetinə və hadisələrinə təsir etməsinə inanc. Animiz-

min ilk elmi təhlilini E.Teylor vermişdir. Onun öz təlimində iki ehkamı qabardır:

1) ruh varlığın məhvindən, yəni, daşdığı cismin ölümündən sonra da maddi həyatda fəaliyyətini davam etdirir;

2) bədəndən ayrılıb gerçək dünyanı tərk edir və ilahi aləmin yüksəkliyinə qalxır. Animizmdə təbiət qüvvələri, bitkilər, bir çox cansız predmetlər, heyvanlar şüurlu başlanğıca malik hesab edilir və fəvqəltəbii xüsusiyyətlərin icraçılarına çevrilir. Ən qədim dövrdən din istənilən tarixi dövrdə hər bir cəmiyyətin əxlaqi-mənəvi dəyərlər sisteminin ayrılmaz bir hissəsini təşkil etmişdir. Müəyyən mənada din həm də bir çərçivədir. Fəlsəfi dinlər bunlardır: hinduizm, buddizm, konfusilik və s. Hinduizm — Hind yarımadasında yaşayan yerli əhalinin mənsub olduğu dindir. Hinduizm təxminən 900 milyon təqibçisiylə, islam dini və xristianlıqdan sonra dünya üzərində ən çox adam tərəfindən qəbul görən üçüncü dindir. Ehtimal olunur ki, bu dinin tarixi e.ə. 2000-ci ilə qədər gedib çatır. Dünya əhalisinin təxminən 12 faizi bu dinə mənsubdur. Dinin qurucusu kimi Şri Krişna göstərilir. Hinduizm dininin müqəddəs kitabları: Riqveda, Samaveda, Yacuzveda, Atharvavedadır.

Buddizm – Hindistanın ikinci böyük dinidir. Bu dinin yaradıcısı Guatamadır (Budda). Buddizmdə sinif və irqi ayrı-seçkililiyinə yol verilmir. Buddizmdə məqsəd insanın Nirvanaya çatmasıdır. Nirvana, insa-

nın bütün arzu və izdirablarının söndüyü və yox olduğu məqam olaraq qəbul edilir. İndiki dövrdə də mövcüd olan Buddizm təxminən 500 milyon üzvü olan din və təlimlər birliyi.

Vəhyə əsaslanan dinlər bunlardır - yəhudilik, xristianlıq və İslam. Allah tərəfindən, peyğəmbərlər vasitəsilə insanlıq aləminə vəhylə göndərilən dinlərə İlahi dinlər və ya Səməvi dinlər deyilir. Bunlara haqq dinlər də deyilir. Bir sözlə, xristianlıq, yəhudilik və İslam dini haqq dinləridir.

Xristianlıq - Azərbaycan ərazisinə yeni eranın ilk əsrlərində, hələ İsa Məsihin həvariləri dövründə Qafqaz Albaniyası vasitəsilə nüfuz etmişdir. 70-ci ildə Yerusəlimin (Qüdsün) süqutundan sonra yəhudilərin Qafqaza köçürülməsi güclənir. Gələnlər İsanın göstərdiyi möcüzələrdən danışirlər. Bu cür təbliğin təsiri altında bölgədə ilk xristian icmaları yaranır. *Xristianlığın* - müqəddəs kitabları Əhdi Cədid (İncil) adlanır. Bu din İsa ilə birbaşa bağlıdır

İslam - VII əsrin əvvəllərində Ərəbistan yarımadasında meydana çıxan islam tezliklə dünyanın böyük bir hissəsinə yayıla bildi. Azərbaycanın islamlaşması da erkən islam fəthətləri ilə hicrətin 18-ci ilindən (639-cı il) başlanır. Müqəddəs kitabı "Qurani Kərim" adlanır. 23 il ərzində hissə - hissə, təcridcən nazil olmuşdur.

Yəhudilik - Azərbaycanda tarixən dağ yəhudiləri ilə təmsil olunmuşdur. Movses Kalankatvasi dağ yə-

hudilərinin Qafqaza gəlişini e.ə. I əsrə aid edir. Tədqiqatçıların bu barədə fikirləri fərqlidir. *Yəhudiliyin* əsas kitabı Əhdi Ətiqdir, Tövratdır. Tövrat Yəhudi dilində beş kitab adlanır. Multikulturalizm etnik-mədəni müxtəlifliklərin və onların əsasını təşkil edən dəyərlərin qorunması və inkişafını nəzərdə tutur. Bu isə insanların hüququ və azadlıqlarının müdafiə olunmasının tərkib hissəsidir. Multikulturalizmi təbliğ edən ölkə onu dövlət ideologiyasının tərkib hissəsi, dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırır. Sosial hadisə kimi meydana gələn multikulturalizmin inkişafının sonrakı mərhələləri onun dövlət ideologiyasına, dövlət siyasətinə çevrilməsinə gətirib çıxarır. Bu mərhələlərin reallaşmasında əsas rol dövlətə məxsusdur. Vətəndaş cəmiyyəti multikulturalizmin cəmiyyətdə yayılmasında olduqca fəal rol oynayır. Multikulturalizm ideyaları hər an ictimai şüurda möhkəmlənir. Qloballaşma dövlətlər arasında əlaqələrin genişlənməsini, birliklərini, əks etdirir - bu proses də elmi, texniki, texnoloji inkişafı bağlıdır. Yarım əsr əvvəl ölkələrarası gediş - gelişlərin, daşınmaların və s. sürəti və kütləliliyi zəif idisə, bu gün olduqca intensiv və sürətlidir. Əvvəllər hər ölkənin məxsusi sənaye - texniki inkişafı lokallıq halında idisə, hazırda bu inkişaf bir ölkənin digər ölkə ərazisində qurduğu sənaye, turizm və s. sərmayələri ilə də inkişaf etdirilir.

Azərbaycan əhalisinin çoxmillətli olması gerçəkliyi burada yaşayan çoxsaylı xalqların müxtəlif mədə-

niyyət fəaliyyətlərinə ehtiyac yaradır. Azərbaycan miqyasında belə cəmiyyətlərin sayı xeyli yüksəkdir. Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir.

Hazırda respublikamızda onlarla milli mədəniyyət mərkəzləri fəaliyyət göstərir: "Birlik" cəmiyyəti rus icması, Ukrayna cəmiyyəti, Alman-Azərbaycan cəmiyyəti, Azərbaycan-İsrail cəmiyyəti, Azərbaycan-slavyan mədəniyyət mərkəzi, tat mədəniyyət mərkəzi, "Ronai" kürd mədəniyyət mərkəzi, "Samur" ləzgi milli mərkəzi və s.

Humanist və demokratik nəzəriyyəsiz beynəlxalq münasibətlər, mədəniyyət, insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma, dostluq və əməkdaşlıq mümkün deyildir. Multikulturalizm hamı tərəfindən tanınan, müxtəlif mədəniyyətlərə tolerant münasibətə əsaslanan, dinc yanaşı yaşama prinsipidir. Multikulturalizm müxtəlif mədəniyyətlərin paralel şəkildə yaşamasını qəbul edən tolerant cəmiyyətin başlıca xüsusiyyətlərindən biridir. Stenford Ensiklopediyasında multikulturalizm məfhumuna bütün məzlum qruplar - qadınlar, cinsi azlıqların nümayəndələri, şikəstlər və s. – aid edilsə də, multikulturalizmin tədqiqatçılarının əksəriyyəti adətən bu məfhumu etnik və dini azlıqları təşkil edən immiqrantları (mühacirləri) - məsələn, ABŞ-dakı La-

tın Amerikalıları, Qərbi Avropada müsəlmanları, milli azlıqları - məsələn, katalonları, yerli xalqları, Şimali Amerikadakı yerli xalqları daxil edirlər.

Tolerantlıq - dini dözümlülük, yəni digər inanc və əqidələrə dözümlü yanaşmadır. Tolerantlıq, multikulturalizm - əslində insanlıq deməkdir: bir-birimizin dininə, mədəniyyətinə, tarixinə insani münasibət bəsləyə bilsək, deməli, multikultural cəmiyyətdə yaşayırıq. Tolerantlıq insan hüquqları və vicdanı ilə bağlıdır. **Dözümlülük** hər bir ölkənin vətəndaşları tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Lakin çox zaman dözümlülük tam dərk edilmir. Bunun əsas səbəbi qeyri-sabit və müvəffəqiyyətsiz azadlıq təcrübəsidir. Tolerantlıq fikirlərinin yaranmasının əsasını 1948-ci il İnsan Hüquqlarına dair Ümumi Bəyannamənin qəbulu təşkil etdi. İnsan hüquqlarına dair bəyannamənin qəbul edilməsindən sonra dözümlülük barəsində bir çox aktlar və bəyannamələr qəbul edilmişdir. Bunun nəticəsi olaraq irqçilik, xaricilərə qarşı qərəzli münasibət üçün Fəaliyyət Planı qəbul olunmuşdur. Bu Fəaliyyət Planı cəmiyyətin səfərbərliyi və belə halların mübarizəsinə yönəlmiş təminat və siyasətlərin təkmilləşdirilməsi və səmərəli icrası üçün lazım olan geniş sayda görüləcək tədbirləri özündə əks etdirirdi. Multikulturalizm anlayışının mahiyyətinə baxdıqda görürük ki, multikulturalizmin ölkəmizdə sosial - mədəni əsasları vardır, əslində bunu bizə tarixi keçmişimiz də diktə edir. Bu gün də multikulturalizmin Azərbaycanda həyat tərz

Az31607

olması heç kimdə şübhə doğurmur. Biz gündəlik həyatımızda bu prinsiplər əsasında fəaliyyət göstəririk: bu prinsiplər cəmiyyətin mütləq əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənir və müdafiə edilir. Azərbaycanın davamlı sosial-iqtisadi inkişafını müəyyən edən əsas amillərdən biri ölkədə ardıcıl yeridilən multikulturalizm siyasəti olmuşdur. Azərbaycanın coğrafi mövqeyindən irəli gələrək, onun ərazisində şərq - qərb və cənub - şimal istiqamətlərindən iki ticarət yolları keçmişdir. Ticarət yolları üzərində yaradılan karvansaraylar, sonralar tədricən yaşayış məntəqələrinə çevrilmişdir. Qloballaşan və dəyişən dünyada hər bir ölkə öz inkişafının davamlılığının təmin edilməsi üçün mövcud imkanlarını dəyərləndirərək müvafiq strategiya yeridir. Ölkəmizin davamlı inkişafının təmin edilməsi üçün bu istiqamətdə aparılan islahatlar vacib hesab olunur. Azərbaycanda yüksək texnologiyalar sektoru son beş ildə 3,5 dəfəyədək artmış, son 12 ildə yüksək texnologiyalar sahəsi üzrə 41 milyon dollarlıq məhsul ixrac edilmişdir. Təhsilin inkişafı və onun keyfiyyətə təkmilləşdirilməsi birbaşa olaraq ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına öz təsirini göstərir. Yalnız keyfiyyətli təhsil səviyyəsi hər hansı bir ölkənin davamlı inkişafına əlverişli zəmin yaradır. Cənubi Koreyanın Liçxon şəhərində, təhsil üzrə Ümumdünya Forumu keçirilmişdir. Tədbirdə qeyd olunmuşdur ki, əldə edilmiş nailiyyətlərə baxmayaraq, dünyada hələ də 781 mln. savadsız insan mövcuddur və 120 milyona yaxın

uşaqlar təhsil almaq imkanından məhrumdular. Savadsızlığın aradan qaldırılması və hər bir insana təhsil əldə etmək imkanının yaradılması üçün Forum müvafiq Bəyannamə və 2030-cu ilə qədər Qlobal Fəaliyyət Planı qəbul etmişdir. Multikulturalizm dünyada tolerantlığa, dözümlülüyə, dövlətlərarası etibarlı münasibətlərə xidmət edir. Azərbaycan multikulturalizm modeli cəmiyyətin inkişafı üçün münbit şərait yaratmış, müxtəlif xalqlar arasında etimadı möhkəmləndirmişdir. Əgər bir ölkənin Prezidenti dostluq, qardaşlıq, səmimiyyət, sülh, dözümlülük prinsiplərini çıxışında açıq-aydın təbliğ edərsə, deməli, bu ölkə ilə istənilən tərəfdaşlığa zəmanət var. Azərbaycan Respublikası İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü kimi həm qədim İslam coğrafiyası ilə, həm də Avropa Şurasının üzvü olmaqla Qərb mədəni arealı ilə əlaqələrini gücləndirir. Bu dövlət səviyyəsində ölkəmizin iki qütbün müsbət dəyərlərini mənimsəməkdə qərarlı olduğunu əks etdirir. Bu eyni zamanda, xalqımızın tolerant olduğunu nümayiş etdirir.

Multikulturalizm başqa xalqın nümayəndəsinə, başqa dinə hörmətdir. Öz dininə hörmət başqa dinə hörmətdən başlayır. Multikulturalizm ayrı-seçkiliyə yol vermir, əksinə bütün xalqları birləşdirir. Məsələn, xristian və yəhudi əhalisinin nümayəndələri arasındakı tolerant və dostluq münasibətləri Azərbaycan xalqının mədəniyyəti üçün hər zaman xarakterik olmuşdur. Azərbaycan əsrlər boyu mədəniyyətlərin qo-

vuşduğu məkanda yerləşməklə dinlər və sivilizasiyalararası anlaşmada aparıcı rol oynamışdır. Başqa xalqların nümayəndəsinə hörmət, başqa dinə hörmət kimi də xarakterizə edə biləcəyimiz multikulturalizm dəyərləri möhkəmləndikcə xalqların bir cəmiyyətdə dinc yanaşı yaşama şansları da artmış olur.

Etnopsixologiya və ya etnik psixologiya adlanan tədqiqat sahəsi millətlərin psixologiyasının öyrənilməsi ilə məşğul olduğuna görə bu elm sahəsinə olan böyük maraq siyasi motivlərlə əlaqədardır. Hətta politologiyada etnik psixologiyanın təsiri ilə yaranmış “Etnopolitologiya” adlı xüsusi bölmə mövcuddur. *Etnopsixologiya – insanların etnik (mədəni) mənsubiyyəti ilə onların psixologiyası arasındakı əlaqəni öyrənən psixologiya sahəsidir.*

Müasir cəmiyyətlərin bütün fəaliyyət sahələrini birbaşa və ya dolayı yolla öz təsiri altına alan globallaşma milli-mənəvi dəyərlər və mədəni özünəməxsusluq kimi vacib məsələlərdən də yan keçmir. Hazırda dünyada milli mədəniyyətlərin “yuyulub təmizlənməsi”, onlar arasındakı sərhədlərin aradan qaldırılması tendensiyası müşahidə olunur. Bunun nəticəsində bir çox ölkələrin əhalisi tərəfindən, demək olar ki, eyni mədəniyyət modeli mənimsənilir. Bu proses, xüsusilə Qərbin kosmopolit meqapolislərində nəzərə çarpmaqdadır. Onlar əhalisinin tərkibinin müxtəlifliyi və vahid dəyərlər sisteminin, davranış qaydalarının hökmranlığı ilə seçilir. Bir sıra tədqiqatçıların fikrincə, glo-

ballaşmanı “sosial və mədəni sistemlər arasındakı coğrafi sərhədlərin silinməsi” prosesi kimi xarakterizə etmək olar. Bəzi alimlər isə qloballaşma prosesinin başlanğıcını XX əsrin ikinci yarısına deyil, Avropa dövlətlərinin Amerika, Asiya, Afrika qitələrində müstəmləkə ekspansiyasına və onların nəzarəti altında olan global iqtisadi sistemin formalaşmasına təkan verən Böyük coğrafi kəşflər dövrünə aid edirlər. Y.Terbomun tədqiqatlarına əsasən, multikulturalizm termin kimi 1960-cı illərdə Kanadada meydana çıxmışdır. Siyasi termin kimi isə rəsmi olaraq 1971-ci ildə təsdiq edilmişdir. Bununla belə, 1983-cü ilə aid Avstraliya ensiklopediyasında, həmçinin 1979-cu ilə aid Amerika ensiklopediyasında və Britaniya ensiklopediyasının 1986-cı ilə aid nəşrində bu terminə rast gəlinmir. 1994-cü ilin İsveç ensiklopediyasında isə “multicultural” ifadəsi birmənalı şəkildə kənd təsərrüfatına aid edilir. Fransızların 1984-1986-cı illərə aid Böyük “Larousse” ensiklopedik lüğətində adının hallanmasına baxmayaraq, termin haqqında heç bir məlumat yoxdur. Yalnız Almanıyanın “Brockhaus” ensiklopediyasının 19-cu nəşrində (1991) terminin ətraflı izahı verilməmişdir. Multikultural cəmiyyət ifadəsi isə alimlərin qənaətinə görə, ilk dəfə 1957-ci ildə İsveçdə istifadə olunmuşdur. “Brockhaus” ensiklopediyasına əsasən, “multikultural cəmiyyət - ümumi miqrasiya nəticəsində fərqli dünyagörüşünə, dəyərlər bəzəsində fərdi təsəvvürlərə, müxtəlif dini inanca, etnik mənsubiyyətə,

ünsiyyət dilinə sahib insanların əsas prinsipi və siyasi məqsədi qarşılıqlı hörmət, mədəni müxtəlifliyin qəbul edilməsi olan cəmiyyətdə birgəyaşayışını bildirən sosial-siyasi termindir". Terminin daha aydın olması üçün məfhumla bağlı bir neçə mülahizə ilə də tanış olmaq məqsədəuyğundur: "Estoniyanın elmi ədəbiyyatlarında verilən tərifə görə, multikultural cəmiyyət - eston mədəniyyətinin dominantlığı şərti ilə mövcud olan və fəaliyyət göstərən çoxmillətli cəmiyyətdir". Alman sosioloq Frank-Olaf Radtke öz nəzəriyyəsində multikultural mühakimələrin 4 növünü göstərmiş və "mədəniyyətlərarası cəmiyyət" anlayışını açıqlayan 4 müxtəlif mövqe ortaya qoymuşdur: "sosial-pedaqoji", "mədəni laqeydlik", "reaktiv-fundamental" və "praqmatik-təsərrüfat" tipləri. Radtkenin "sosial-pedaqoji" adlandırdığı ilk tipin nümayəndələrini sosial işçilər təşkil edir. Onların nəzərində multikulturalizm özünəməxsus mədəniyyətin daşıyıcıları olan müxtəlif etnik və dini qrupların sülh şəraitində birgə yaşamasıdır. "Fundamentalist" multikulturalizm anlayışına sahib etnik azlıq liderləri isə müasir cəmiyyətdə ortaya çıxan dəyər və normalardan tamamilə imtina etməyi irəli sürürlər. Siyasi elmlər doktoru V.Malaxovun fikrincə, sadalanan sonuncu - "praqmatik-təsərrüfat" yanaşmanı müstəqil mühakimə tipi olaraq götürmək düzgün deyil. Çünki onun tərəfdarları külli miqdarda kapitalla və menecmentə sahib insanlardır və iqtisadi baxımdan miqrasiya onlara sərf edir. Müasir dövrdə multikultu-

ralizm anlayışının aktuallıq qazanmasında iki mənbə böyük rol oynamışdır - amerikan universitetləri və beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə də YUNESCO. Bundan birincisi, multikulturalizm anlayışına birbaşa elmi paradiqmadan yanaşmış, ikincilər isə ona etik, hüquqi, siyasi məna qazandıraraq, plüralizmə qarşı tolerantlıq məzmunu yükləmişlər. Məsələn, YUNESCO-nun əsas məqsədlərinə sülhün və təhlükəsizliyin möhkəmlənməsinə dəstək olmaq, qarşılıqlı hörməti, ədaləti, insan haqlarını, o cümlədən irqi, cinsi, dili və dinindən asılı olmayaraq hər kəsin BMT-nin Nizamnaməsində göstərilən əsas azadlıqlarını təmin etmək daxildir. YUNESCO-nun 2001-ci il noyabrın 2-də qəbul etdiyi Ümumi Bəyannaməsində mədəni müxtəliflik "insanın və təbiətin inkişafı üçün zəruri olan mənbə" kimi göstərilir, "plüralistik, çoxcəhətli və dinamik mədəni özünəməxsusluğa sahib insan və qrupların birgə mövcudluğunu və bir-birinə ahəngdar qarşılıqlı təsirini təmin etmək" tapşırığı verilir. Bu gün dünyanın bir çox ölkəsində, o cümlədən Azərbaycanda mədəniyyətlərarası ünsiyyətə həsr olunmuş jurnal, almanax, dərslik və monoqrafiyalar çap olunur, təhsil, mədəniyyət işçilərinin bu sahədə hazırlığının təmin olunması üçün məqsədyönlü işlər həyata keçirilir. Xüsusilə təhsil özünün müxtəlif formaları və dərəcələri ilə sosial adaptasiya və integrasiyada mühüm vasitə kimi çıxış edir. O, milli təhlükəsizliyin, regional sabitliyin təmin olunmasında mühüm faktora çevrilmişdir. Belə

ki, təhsil etnik qruplar arasındakı stereotipləri və sərhədləri, o cümlədən qeyri-bərabərlik və ədalətsizliyi aradan qaldırmaq iqtidarındadır. Multikulturalizmin təbliğində təhsilin önəmini nəzərə alan Azərbaycan hökuməti hazırda 38 yerli və dünyanın tanınmış 15 universitetində “Multikulturalizmə giriş” və “Azərbaycan multikulturalizmi” fənlərinin tədrisini həyata keçirir. Fənnin əsas məqsədi tələbələrə Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasətinin mahiyyətini, onun xüsusiyyətlərini və bu siyasətin ölkədə uğurla həyata keçirilməsinin səbəblərini izah etməklə yanaşı, multikulturalizmin tarixi, onun ədəbi-bədii, fəlsəfi, publisistik, siyasi və hüquqi qaynaqları, multikulturalizmin Azərbaycan modelinin digər mövcud modellərdən fərqli cəhətləri haqqında məlumat verməkdən ibarətdir. Fənn vasitəsilə ölkədəki etnik, dini, irqi və mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsi, ümumiyyətlə, multikultural durumun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı müvafiq işlərin həyata keçirilməsinin zəruriliyi göstərilir, mövcud multikultural vəziyyətdə baş verəcək dəyişikliklər qabaqcadan müəyyən edilir. Multikultural cəmiyyətlərdə uzlaşma və sabillik prinsiplərinə əməl olunmasında, mədəni plüralizmin dəstəklənməsində, xüsusilə də təhsil sistemində mədəni müxtəlifliyin qorunmasında multikulturalizmi tədris və təbliğ edən müəllimlərin (qısaca “multikultural müəllim”) üzərinə böyük məsuliyyət düşür. “Multikultural müəllim” mədəniyyətin bəşəriyyətin həyatındakı əhə-

miyyətini dərk edən, öz fəaliyyətində əsas mədəni dəyərlərə, tolerantlıq, dialoq və əməkdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan, sosial və mədəni fərqləri qəbul etməyə hazır olan, tarixi irsə və mədəni müxtəlifliklərə ehtiyatla və hörmətlə yanaşandır. Mədəni plüralizmi qəbul edən və aktiv şəkildə onu dəstəkləyən, milli-mədəni müxtəlifliyi qorumağa can atan “multikultural müəllim” tələbələrin multikulturalizmin məqsəd və vəzifələrini mənimsəməsinə, onların multikultural şəxsiyyətinin formalaşmasına çalışmalıdır. “Multikultural müəllim”in üzərinə düşən əsas vəzifələr bunlardır: tələbələrin fərqli mədəni kimliyini anlamaq və qəbul etmək; tolerantlığın, milli-mədəni müxtəlifliyin səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün diaqnostik metodlara sahib olmaq; sinifdə fərqliliklərə münasibətdə tolerantlıq, uzlaşma, hörmət mühiti yaratmaq; diskriminasiya, nifrət, zorakılıq kimi problemlərin həllində müəllimlərin, valideynlərin, ictimaiyyətin birgə fəaliyyətinin böyük rol oynadığını dərk etmək; öz mədəni öngörülərlərini və stereotiplərini sorğuya çəkmək, onlardan uzaqlaşmağa çalışmaq; tənqidi və süurlu düşünmək; tələbələrə kimliklərini müəyyənləşdirməkdə yardım etmək; münəqişələri güc naminə deyil, yaradıcı yolla həll etmək və tələbələrə də bunu öyrətmək. Bir sözlə, multikulturalıq kateqoriyası burada müəllimin şəxsi-peşəkar integrativ keyfiyyəti kimi ələ alınır. Multikultural səriştəlilik də birbaşa bu anlayışla bağlıdır. O, pedaqoqun “multikultural cəmiyyətdə sosial

proseslərdə iştirak etmək, mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmaq, subyektiv peşə fəaliyyətinin multikultural tərkibini nəzərə alıb, onun xüsusiyyətlərini pedaqoji tapşırıqların həllində istifadə etmək, həmçinin oxuyanların multikultural tərbiyəsini həyata keçirmək” bacarıqlarına şərait yaradır. Müəllimin multikultural səriştəliliyinin əsas göstəriciləri bunlardır: multikultural təhsil sahəsində bilik və təcrübə; multikultural təhsil texnologiyalarına yiyələnmə; müxtəlif milliyyətdən olan insanlarla qarşılıqlı ünsiyyət tərz; multikultural təhsil şərtləri daxilində əxlaqi mövqe. Müəllimin multikultural hazırlıq səviyyəsinin göstəricilərinə isə müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinə hörmətlə yanaşma, onlarla qarşılıqlı ünsiyyət və əlaqə mədəniyyəti, etnik tolerantlıq, mübahisələri həll etmə bacarığı, etik, hüquqi, pedaqoji mədəniyyət kimi şəxsi keyfiyyətlər daxildir. Müəllimin sadalanan multikultural keyfiyyətləri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir və bir-birinə təsir göstərir. Müəllimin multikultural hazırlıq səviyyəsinə təsir göstərən əsas amilləri belə sıralaya bilərik: Sosiomədəni şərtlər - bunlar geosiyasi, iqtisadi sahəyə; dini, milli və millətlərarası münasibətlərin vəziyyətinə; ölkənin, regionun, dövlətin, ali məktəbin, tələbə kollektivinin inkişaf səviyyəsinə; cəmiyyətin maddi-mənəvi inkişaf dərəcəsinə; cəmiyyətin multikultural şəxsiyyətin formalaşmasına və inkişafına duyduğu ehtiyaca aid olan şərtlərdir. Pedaqoji şərtlər - burada söhbət ali məktəbin tərkibindən və

təhsil texnologiyalarından gedir. Belə ki, müəllimin multikultural hazırlığının təməlinə təlim-tərbiyə prosesi durur, onun davranışlarını, insanlarla, xüsusilə başqa etnik mədəniyyətə sahib olanlarla münasibətinin nizamlanmasına təsir göstərir. Elmi-tədqiqat işləri, pedaqoji təcrübənin təşkili də az əhəmiyyət kəsb etmir. Pedaqoji şərait özündə multikulturalizmə dair biliklərin ali məktəbdə tələbə tərəfindən təcridən və sisteməlik şəkildə mənimsənilməsinə yönəlmiş təlim-tərbiyə prosesini, multikultural mühitdə təlim-tərbiyə prosesinin təşkilində bacarıq və vərdislərə yiyələnməyi ehtiva edir. Psixoloji şərtlər - burada isə tələbələrin mənəvi aləmi, onların tələbatları, maraqları, məqsədləri və s. nəzərdə tutulur.

Avropa bir çox mədəniyyətə ev sahibliyi edir və dinc yaşamağı təşviq edir, Avropa Birliyi miqrantları daha yaxşı qəbul etmək üçün integrasiya və sosial birlik siyasətini dəstəkləyir, lakin 2002-ci ildə ritorika dəyişdi. Fransadakı Nikola Sarkozi, İspaniyada Jose Maria Aznar, İngiltərədəki David Cameron və Almaniya Angela Merkel 2010-cu ildən sonra multikulturalizm siyasətinin uğursuzluqları haqqında danışmağa başlayan bəzi səslər idi.

Avropa Birliyi 2004 və 2007-ci illərdə yeni üzv dövlətləri qəbul edərkən, Şərqdən Avropanın Qərbinə miqrantların kütləvi dalğası qorxusu, Bolqarıstan və Rumıniyalılara Fransa və Almaniya kimi ölkələrə immiqrasiya məhdudiyyətlərinin qoyulması və saxlanıl-

ması ilə nəticələndi. İndi qaçqın böhranı ilə üzv ölkələrə daha çox miqrant qəbul etmək üçün daha çox təzyiq artmaqdadır, sağ qanadlı siyasi partiyaların artması ilə yanaşı Avropa ətrafında bir gerçəklik var, bu da multikulturalizm siyasətinə düşmən mühit yaradır. Avropanın mövcud problemləri köhnə qitəni səciyyələndirən mədəni mozaika ilə əlaqəli deyil, əksinə mühacirlərə qarşı artan irqçilik və ksenofobiya aktları ilə əlaqədardır. Avropa ölkələrində çoxmədəniyyətli siyasətlərin xaricilərin dinc inteqrasiyası üçün arzuolunan məqsədə nail ola bilməməsi halında, assimilyasiya həll yolu olaraq görülməməlidir. Miqrantların mədəni mənşələrini qoruyub saxlamaq hüququ var, lakin dinc yanaşı yaşamaq üçün ortağ dəyərlər bölüşülməlidir və ənənələrə hörmət edilməlidir.

Almaniyada, məsələn, alman fabriklərində işləməyə gələn türk xalqları və digər cənub avropalılar "Gastarbeiter" (və ya "qonaq işçiləri") sayılırdı. 2012-ci ildə Merkelin dediyi kimi, Almanlar iki ildən sonra ölkələrinə qayıdacaqlarını düşündülər, əksinə ailələrini gətirdilər. Onilliklər boyu Alman milləti bu insanları rədd edirdi, çünki "Jus Sanguinis" qaydası yalnız Alman övladı olanlara Alman vətəndaşlığını almağa icazə verdi. Almaniyadakı multikulturalizm siyasəti illərlə Türk mühacirlərinə yaxınlaşmamaq üçün hazırlanmışdır. 1998-ci ildə Fransa Dünya Kubokunu qazandıqda, multikulturalizm mövzusunda nümunəvi bir ölkə sayıldı. İndiki realıq tamamilə eyni deyil. Fransa

sağ hərəkəti yüksəldikcə, mühacirləri çömçə kimi qəbul edir. Yeni məqamlardan biri müsəlman qadınlar tərəfindən burqanın istifadəsi ilə bağlıdır, lakin Qərbi Avropada mədəniyyətlərin bu toqquşmasını göstərən digər narahat hallar da mövcuddur. Avropaya təsir edən son iqtisadi və miqrant böhranı, multikultural cəmiyyətlər haqqında müzakirəni açdı.

Son illərdə biz yalnız sosial iğtişaşların yüksək səviyyəsini görməmişik, eyni zamanda 2008-ci ildə Moufakkir tərəfindən yaradılan bir 'mədəni iğtişaş' termini də eyforiyanın keçməsinə mədəni əlaqələrin antaqonistinə yönəltməkdir. Mədəni iğtişaşlar mədəniyyət sarsıntısı fonunda gəlir. Məsələn, ən çox liberal ölkələr arasında görülən Hollandiya, multikulturalizm siyasətini dəyişdirməkdədir. Fransadakı kimi, bu, bir neçə əsrə qədər izah edilə bilər ki, bu da ultrasəşçi siyasi partiyalar tərəfindən artan səs payıdır. Hollandiya və Mərakeş arasındakı münasibətlərə dair bir araşdırmada, Mərakeş'i ziyarət edən Hollandiya vətəndaşlarının daha açıq olduqları və Hollandiyadakı Morokko mühacirlərini asanlıqla qəbul etdikləri nəzərə çarpır. Əksinə, Mərakeşlə heç vaxt əlaqə qurmayan insanlar, Mərakeş mühacirlərinə pessimist baxışı var. Səyahət insanların bir ölkə və yerli əhali barədə düşünmələrini dəyişdirməyə, səyahət edənləri öz ölkələrində mühacirləri qəbul etməyə daha çox həvəsləndirməyə vadar edir. Beləliklə səyahət ağılları açır. Avropa Komissiyası tərəfindən Avropada daha dözümlü və açıq cə-

miyyəti inkişaf etdirmək üçün hazırlanmış Erasmus proqramı bunun bariz nümunəsidir. Avropanın multikultural siyasətinə dair Miqrasiya İnteqrasiya Siyasəti İndeksindən bir məqalədə belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, Avropa Birliyi üzv dövlətləri multikulturalizmə dair Aİ-nin bir neçə ortaq siyasətini qəbul etdilər, amma nə baş verərsə, bu siyasətlərin əsasən mühacirlərin sosial işlərdə iştirakını kənara qoyaraq mədəni hüquqlara aid olmasıdır və siyasi həyat Kanadanın Ontario əyalətindəki Kingston Universiteti tərəfindən hazırlanan Multikulturalizm Siyasəti indeksi iyirmi bir Qərb demokratiyasında 1980 ilə 2010 arasında siyasət inkişafını təhlil edir. Bu, multikulturalizmə dair qanunvericiliyin artması ilə xarici doğulmuş əhəlinin artması arasında əlaqəni göstərir. Bununla birlikdə, Elm Mərkəzi Berlinin Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi tərəfindən aparılan başqa bir araşdırma, multikulturalizm siyasətinin 2002-ci ildə Qərbi Avropada sağçı siyasi partiyaların yüksəlməyə başladığı dövrdə dayandığını göstərir. Bu da 11 sentyabr tarixinə təsadüf edir ki, bu da milli vətəndaşlarla immiqrant hüquqları arasında daha çox fərq yaradırdı. Multikulturalizm siyasəti uzunmüddətli təsir göstərdiyini göstərdi, ancaq Avropadakı sağçı siyasi partiyaların siyasətçiləri tez-tez zərərli reaksiyaları olan qısamüddətli siyasətlərə üstünlük verir. Avropa hökumətləri multikulturalizm siyasətlərini millətçi cərəyanların artmasına nəzarət etmək üçün geridə qoyur, lakin Avropa öz tarixindəki ən böyük

kütləvi miqrasiya ilə qarşılaşdığı üçün daha çox multikulturalizmə ehtiyac duyur. Köhnə Qitə mədəni bir mozaika olmuşdur və hökumətlər Avropada yaşamaq qərarına gələnlərin hamısına tolerantlıq və hörmət gətirərək, zəngin mədəni müxtəlifliyini qorumaq üçün hərəkət etməlidirlər.

Müasir dünyada multikulturalizm haqqında danışmadan əvvəl “mədəniyyət” sözünün tərifini verək. Longman İngilis Dili və Mədəniyyəti lüğəti mədəniyyəti “müəyyən bir zamanda müəyyən bir qrup insanlar tərəfindən edilən adətlər, inanclar, sənət, musiqi və insan düşüncəsinin bütün digər məhsulları” olaraq təyin edir. Mədəniyyət, insanların etdikləri bütün fəaliyyətlərdən, nə yediklərindən, necə geyindiklərindən və s. Müasir dünya irqi, mədəni və etnik müxtəlifliyə görə multikultural adlandırılı bilər. Qloballaşma və immiqrasiya prosesi ilə müasir cəmiyyət müxtəlif millətlərin və mədəniyyətlərin qarışığına çevrildi. İndiki dövrdə mədəniyyətlərarası əlaqələr xeyli inkişaf etmişdir. Qloballaşma sayəsində xarici mallardan, yeməkdən, musiqidən, ideyalardan, texnologiyalardan və təcrübələrdən ləzzət ala bilərik. Multikulturalizm, hər bir insanın ləyaqət və hüquqlarda azad və bərabər olduğu demokratik cəmiyyətin ideallarını dəstəkləyir. İrqi və etnik qruplar arasında anlaşmaya, dostluğa və hörmətə səbəb olur. İrqi, din, dərəcə, rəngindən və mənşəyindən asılı olmayaraq, bütün insanlar bərabərdir. Multikulturalizmə olan müsbət münasibət ekst-

remist fəaliyyətin bütün formalarına qarşı mübarizədə çox vacib rol oynayır. Bəzi insanlar bunun sosial sabitliyə və milli birliyə xələl gətirdiyinə inandıqları üçün multikulturalizmə mənfi münasibət göstərirlər. İnsanların qərəzləri və qorxuları etnosentrizmə səbəb ola bilər və ya irqi ayrışçılıq, sosial münasibətlər və zorakılığa səbəb ola bilər. Etnosentrizm, öz irqinin və ya etnik qrupunun başqalarından daha vacib olduğuna və mədəniyyətinin digər qrupların mədəniyyətindən üstün olduğuna inamdır. Bu, bir mədəniyyətin və ya millətin təsəvvür edilən mədəniyyətlərin və millətlərin iyerarxiyasının başında yerləşdiyi zaman baş verir. Birləşmiş Krallıq AB-də ən yüksək immiqrasiya nisbətlərindən birini tutur. Ağ insanlar İngiltərə əhalisinin 90% -dən çoxunu təşkil etsələr də, Böyük Britaniyada yaşayan bir çox qrup da var. Ən böyük etnik qrup Asiyadır (əhalinin 4% -i). Bu qrupa Hindistan, Pakistan və Banqladeşdən olan insanlar daxildir. Digər əsas etnik qruplar Afro-Karib, Afrika, Ərəb və Çindir. Londonda əhalinin demək olar ki, 30% -i Asiyalıdır və qaradərililərdir. Londonun çox mədəniyyətli bir şəhərə çevrilməsinin əsas səbəbi, İkinci Dünya Müharibəsindən sonra çox artan İngiltərəyə uzun müddətli immiqrasiya tarixidir. Müharibədən sonra iqtisadiyyatını yenidən qurmaq üçün ölkənin çox sayda işçiyə ehtiyacı olduğu üçün mühacirlər İngiltərəyə gəlməyə təşviq edildi. İndi əvvəllər köçənlərin övladları və nəvələri Britaniya cəmiyyətinin tam üzvləridir.

Mühacirlər Böyük Britaniyaya bir çox səbəbə görə gəlirlər: bəziləri yaxşı maaşlı iş və daha yaxşı həyat axtarır; bəziləri yoxsulluqdan, hərbi münaqişələrdən və ya siyasi təqiblərdən qorunmaq istəyir. Demək olar ki, Londonun hər bir hissəsində bir çox fərqli ölkələrdən olan insanların geniş qarışığı yaşayır. Amerika Birləşmiş Ştatları haqqında danışarkən, bütün immiqrant mədəniyyətlərin Amerika cəmiyyətinə qarışdığını və mənimsədiyini vurğulamaq üçün tez-tez "ərimə qazan" metaforasından istifadə edirik. Ağ Amerikalılar ABŞ əhalisinin əksəriyyətini (təxminən 75%) təşkil edir. Qara və ya Afrikalı Amerikalılar, Asiyalı və Sakit Okean Adaları, Amerikalı indianlılar, Alyaska Doğumları və digər irqlər əhalinin 25% -ni təşkil edir. 1880-1930-cu illərdə ABŞ-a mühacirətdə böyük bir artım yaşandı. Bu gün ən böyük mühacir qrupları Meksika, Filippin və Latın Amerikası və Asiyanın digər yerlərindən gəlir. Bu gün bir çox ictimai və siyasi qarşıdurmaların arxasında mədəni fərqlər problemi dayanır. Buna görə hər bir üzvün bərabər hüquqlara sahib olduğu ahəngdar inteqrasiya edilmiş cəmiyyət yaratmalıyıq. Multikulturalizm icmalar arasında körpü qurmağa kömək edir; parça, anlaşma, harmoniya və rifahın girovudur. Multikulturalizm vahid və tolerant mədəniyyətli müxtəlif cəmiyyət yaratmağa kömək edəcəkdir. Vestminster Universitetinin siyasi fəlsəfə professoru Bihu Parekh'in dediyi kimi "Multikulturalizm bir kommunal və ya mədəni bir sahədə özünü

bağlamaq və ayrı-ayrılıqda və özünəməxsus bir həyat sürmək demək deyil. Əksinə, başqalarına özünü açmaq, fikirlərini və tənqidlərini öyrənmək və nəticədə daha zəngin və tolerant bir mədəniyyətə çevrilməkdir.”

Multikulturalizm mədəni plüralizmi tanıyan və onu təbliğ edən bir siyasətdir. Bu, ölkənin bütün əhalisinin etnik, irqi və dini fərqlərindən asılı olmayaraq hüquqlarına hörmətlə bağlıdır. Multikultural cəmiyyətdə bütün ölkə vətəndaşları öz mədəniyyətlərinin, dilinin, adət-ənənələrinin, etnik və dini dəyərlərinin inkişaf etdirilməsində, milli məktəblərin açılmasında, qəzet, jurnal nəşrində və s. istiqamətlərdə işlər görürlər. Multikulturalizm siyasəti assimilyasiyasız inteqrasiyaya aparır. Buna görə, bu, təkcə siyasi elita tərəfindən deyil, titulu olmayan millətlərin nümayəndələri tərəfindən də geniş dəstəklənir. Multikulturalizmin nəzəri əsası liberalizm, xüsusən azadlıq, bərabərlik və qardaşlıq kimi dəyərlərdir. Buna görə də multikultural cəmiyyət təkcə sosial ədalətsizliyi deyil, irqçiliyə əsaslanan ədalətsizliyi də dəf edə bilən liberal bir cəmiyyətdir. Bununla yanaşı, multikulturalizm və liberalizm arasında bir əsas fərq var. Liberalizmdən fərqli olaraq multikulturalizm ayrı-ayrı insanların hüquqları ilə deyil, etnik və mədəni qrupların hüquqları ilə məşğul olur.

Multikulturalizm bəzi bölgədə və ya ölkədə iki və ya daha çox mədəniyyətin müxtəlifliyidir. Amerika mühacir ölkədir; Amerikada insanların çoxu im-

miqrantdır. Müxtəlif ölkələrdən və fərqli etnik qruplardan gəlirlər; onların fərqli dilləri, təhsili, adətləri, dəyərləri və dinləri var. Amerikaya gəldikdə, digər insanlarla İngilis dilində ünsiyyət qurmalıdırlar. İngilis dilini və mədəniyyətini Amerika xalqından və ya əvvəllər mühacirət edənlərdən öyrənirlər. İctimai fəaliyyətlərində Amerikanın mədəni ənənələrini qəbul etməlidirlər, ancaq şəxsi həyatlarında istəksiz olaraq öz adətlərindən, dəyərlərindən, dinlərindən, ənənəvi şənliklərindən və təcrübələrindən davranışlarına təsir etmək üçün istifadə edirlər. Hələ öz mədəniyyətlərini qoruyub saxlayırlar. 1960-cı illərdən bəri Amerika hökuməti mədəni müxtəlifliyi qəbul etdi, təşviq etdi və dəstəklədi. Ədalətli siyasət bütün vətəndaşlara mədəni miraslarını qorumaq hüququna sahib oldu. Dövlət məktəbində yeni immiqrant uşaqlar üçün ikitərəfli təhsil proqramları mövcuddur. Qanunlara əsasən, irqçilik, ayrıseçkilik və qərəzlilik əhəmiyyətli dərəcədə azalır. Ölkədəki insanların münasibətləri mehriban və ahangdardır və insanların həyatı zəngin və rəngarəng olmuşdur. Bir-birimizdən əvvəlkindən daha asan anlayırıq və öyrənirik. Fərqli mədəni üslubda yemək yeyə bilirik. Ölkənin müxtəlif çıxışlarını izləyə bilirik. Fərqli ölkənin şənliklərinin təntənəli tədbirlərindən zövq ala bilirik. Bu multikultural fonda böyüyən uşaqlar xarici ölkələrin fərqli fikirlərini, dəyərlərini və davranışlarını qəbul etmək asandır. Xüsusilə İnternet və simsiz rabitə texnologiyasının

inkişafından sonra ölkədən ölkəyə və insanlara məsafə daha da yaxınlaşır və bölgələr və ölkələr arasında iqtisadiyyat daha sıx bağlıdır. Bütün dünya qlobal bir kənd oldu. Multikulturalizm tarixin bütün dövrlərindən daha vacib olmağa başlayır. Çox mədəniyyətli cəmiyyətdə yaşamaq əvvəlcə çətin ola bilər, lakin belə bir həyat tərzinin üstünlükləri çoxdur. Aşağıda sadalanan əsas üstünlüklər var:

Uyğunlaşma: Çoxmədəniyyətli bir cəmiyyətdə yaşayan bir insan yeni vəziyyətlərə asanlıqla uyğunlaşır. Bu cəmiyyətlərdə hər fərd tamamilə fərqli inanclar toplusu və bəzən mübahisəli inanclara sahib ola biləcək insanlar üçün bir anlayış duyğusu inkişaf etdirir. Bir insan daim dəyişən bir cəmiyyətə alışdıqda, həyat və təhsil kimi digər sahələrdə dəyişikliklər asanlıqla qəbul edilir.

Açıq düşüncə: İrçilik anlayışı çox mədəniyyətli bir cəmiyyətdə yaşayarkən əhəmiyyətli dərəcədə azalır. İrçiliyin əsas problemləri real vəziyyəti başa düşmədən əcdadların ideologiyalarına uymaqdır. İnsan fərqli mədəniyyətlər arasında yaşamağa başladığından sonra, insan avtomatik olaraq niyə insanların müəyyən şəkildə davrandıqlarını başa düşəcəkdir.

Gözləməyin: Çoxmədəniyyətli bir cəmiyyətdə yaşaya bilməməsinin əsas səbəblərindən biri cəmiyyətin müəyyən bir şəkildə davranmasını gözləməsidir. Qlobal kənddəki hər növbə xoş sürpriz oldu. Bir cəmiyyət

haqqında nə qədər məlumat əldə etməsindən asılı olmayaraq, onların arasında yaşamaq asan olmaya bilər.

Açıq zəhinlilik: İnsan digər mədəniyyətin ziddiyyət göstərmədən və aliliyi üstün tutmağa çalışmadan inandıqlarını qəbul edə bilməlidir.

Digər icmaya hörmət edin: hər icmanın fərqli olduğunu və buna görə də dinc bir mühit təmin etmək üçün digərinə hörmət etmək lazım olduğunu tanımaq vacibdir.

Oxuyun və hazırlayın: Yeni bir mədəniyyətə keçməzdən əvvəl, ev sahibi mədəniyyətin əsaslarını, xüsusən təhqiredici ola bilən davranışları, münasibətləri və sözləri başa düşmək vacibdir və hər vəziyyətdə eyni olmalısınız.

Qəbul etmədən əvvəl əmin olun: Öz mədəniyyətinə tamamilə zidd olan bir mədəniyyətə keçmək məsləhət görülmür. Heyvan kəsilməsinin əleyhinə olan bir insana, heyvan qırğınlarının bir ayın və gündəlik istehlakının bir hissəsi olduğu icmalara köçməyin tövsiyə edilmədiyini söyləyin. Qloballaşma səbəbindən multikulturalizm qaçılmazdır. Konsepsiya multikulturalizmin üstünlükləri mənfi cəhətləri üstələdiyi üçün qəbul edilməkdədir. Düzgün modeləşdirildiyi zaman multikulturalizm dinc, açıq fikirli, dəstəkləyən bir cəmiyyətə yol açmağa bilər.

Multikultural cəmiyyət fərqli irqlərə, mədəniyyətlərə və adətlərə sahib insanların qarşılıqlı hörmətlə yanaşı yaşadığı bir cəmiyyətdir. Multikultu-

ralizm cəmiyyət üçün faydalıdır, çünki müxtəlif etnik mənşəli, mədəniyyət və dinlərdən olan insanlar birlikdə yaşayır və birlikdə işləyirlər - biz mədəni müxtəliflik haqqında danışırıq. Multikultural təhsil hazırlamağı hədəfləyir. Onun əsas məqsədi müxtəlif irqi, etnik və mədəni qruplardan olan tələbələr üçün bərabər təhsil imkanları yaratmaq və bütün şagirdlərə plüralist demokratik cəmiyyətdə səmərəli fəaliyyət göstərmək üçün lazım olan bilik, münasibət və bacarıqların əldə edilməsinə kömək etməkdir. İmmiqrantlar müxtəlif bilik və təcrübə mənbəyidir. Onlar şəhərimizdə yenilik, yaradıcılıq və fərvanlılığı artırır. Yeni sakinlər, yeni yeməklər, musiqi, adət-ənənələr, inanclar və maraqlar təqdim etməklə Burnaby-nin mədəni cəhətlərini zənginləşdirirlər. Kanada Tədqiqat Kafedralarının ən az 35 faizi xarici mənşəlidir, immiqrantlar Kanada əhalisinin yalnız 20 faizini təşkil edir. Kanadaya köçənlər mütənəib olaraq daha nüfuzlu ədəbi və ifaçılıq sənət mükafatlarını qazanırlar. Kanadaya birbaşa xarici sərmayə immiqrasiya yolu ilə Kanadada yaxşı təmsil olunan ölkələrdən daha çoxdur. İmmiqrasiya nisbətləri Kanada və immiqrantların mənşə ölkələri arasında ticarəti yaxşılaşdırır. Etnik restoranlar, baqqal mağazalar və geyim mağazaları icmalara ləzzət və rəng qatır, yeni sakinləri və turistləri cəlb edir və cəmiyyətin canlılığına əlavə edir. Daha çox mühacir məskunlaşdıqca ic-

malar yeni mədəni qeyd etmələrdən və yerli festivallarda daha çox müxtəlif mədəni yeməklərdən, musiqi və sənətlərdən faydalanırlar. Məktəblər bütün uşaqların dünya və qonşuları haqqında təsəvvürlərini genişləndirən mədəniyyətlərarası kurikulum hazırlayır. İcmalar, mühacir əhalisinin gözlə qeyd olunduğu və qəbul edildiyi zaman əyləncəli, şən və qonaqpərvər bir şöhrət qazana bilər.

Multikulturalizm, bir qayda olaraq bir etnik qrupla əlaqəli mədəniyyət baxımından nəzərdən keçirilən çoxsaylı mədəni ənənələrin mövcudluğunu, qəbul edilməsinə və ya təbliğini təsvir edir. Bu, bir yurisdiksiyanın iki və ya daha çox fərqli mədəniyyətlərə (məsələn, Fransa Kanada və İngilis Kanada) birləşməsi və ya dünyanın müxtəlif yurisdiksiyalarından (məsələn, Avstraliya, Kanada, Amerika Birləşmiş Ştatları, Birləşmiş Krallıq və digər ölkələrdən) immiqrasiya yolu ilə yaradıldıqda və ya genişləndikdə baş verə bilər.

Multikultural ideologiyalar və siyasətlər bir çox cəmiyyətdə müxtəlif mədəniyyətlərə bərabər hörmətin təbliğindən tutmuş mədəni müxtəlifliyin qorunmasına kömək siyasətindən tutmuş, müxtəlif etnik və dini qruplara aid insanların müraciət etdikləri siyasətlərə qədər çox dəyişir. Fərqli hökumət siyasəti və strategiyaları sayəsində iki fərqli və ziddiyyətli görünən iki strategiya hazırlanmışdır. Birincisi, fərqli mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqə və ün-

siyyətə diqqət yetirilir; bu yanaşma tez-tez mədəniyyətlararası olaraq da tanınır. Bəzən digər şeylər arasında iş yerləri üzərində mədəniyyətlərarası rəqabətə səbəb ola biləcək və etnik qarşılıqlı rəqabətə səbəb ola bilən ikinci müxtəliflik və mədəni təklif mərkəzləri. Mədəni təcrid bir xalqın və ya bölgənin yerli mədəniyyətinin bənzərsizliyini qoruya bilər və eyni zamanda qlobal mədəni müxtəlifliyə töhfə verə bilər. İkinci yanaşmadan sonra bir çox siyasətin ortaq bir cəhəti ondadır ki, hər hansı bir xüsusi etnik, dini və ya mədəni icma dəyərlərini mərkəzi kimi təqdim etməkdən çəkinirlər. Multikulturalizmin ictimai və siyasi sahələrə necə təsir etdiyinə dair bəzi nümunələrə kurikulumların yenidən işlənməsində, xüsusən də Avropa və Şimali Amerikada, XX əsrin son rübündə başlayan Qərb ədəbi və digər qanunlarının genişlənməsində rast gəlinir. İbtidai məktəbdən universitet səviyyəsinə qədər tədris planlarına azlıqların və laqeyd mədəniyyət qruplarının töhfələrini daxil etmək üçün yenidən baxılmış və genişləndirilmişdir. Multikulturalizm şəxsiyyət siyasəti və ya formalaşmasının əsası və siyasi fəaliyyətinin mərkəzində qrup şəxsiyyətinə sahib olan siyasi və ictimai hərəkətlərlə sıx bağlıdır. Bu hərəkətlər qrup üzvlərinin maraqlarını daha da artırmağa çalışır və qrup üzvləri üçün vacib olan məsələləri ictimai sahəyə məcbur edir. Multikulturalizmdən fərqli olaraq şəxsiyyət siyasətinin hərəkəti xüsusi paylaşılan mə-

dəniyyətə deyil, iştirakçıların ortaq kimliklərinə əsaslanır. Bununla birlikdə həm şəxsiyyət siyasəti, həm də multikulturalizm ümumi tanınma tələbini və keçmiş bərabərsizliklərin əvəzini tələb edir.

Respublikamızda multikulturalizm ən yüksək bəşəri dəyərləri və özünəməxsusluğu ondadır ki, etnik nümayəndələr bu dövlətin bərabər hüquqlu vətəndaşları kimi öz milli, dini, mədəni dəyərlərini həm azad sərvət daşıyıcısı, həm istifadəçi, həm inkişaf etdirici, həm də konstitusiyaya ilə təsbit olunmuş siyasi-iqtisadi və sosial hüquq istehlakçılarıdır. Məlumdur ki, son vaxtlar Azərbaycanda qlobal dəyişikliklər gedir. İnsanların sosial davranışında yeni konseptual prinsiplər meydana gəldi. Bunlar dünyada gedən qloballaşma prosesləri ilə şərtlənirdi. Bunlardan ən vacib şərt tolerantlıq şəraitində müasir mədəniyyətin əsaslarını bütöv şəkildə qoruyub saxlayan qlobal sistemin funksiyalaşdırılmasıdır. Bütün xalqların milli mədəniyyətinin qorunub saxlanması – dövlətin xüsusi məsuliyyət sahəsidir. Mədəni siyasətin əsasında vətəndaş cəmiyyətinin dəyərləri durur. Onun ən vacib prinsipləri dil, mədəniyyət və etnik müxtəliflik şəraitində bərabər hüquq və azadlıqdır.

Regionların etnomədəni müxtəlifliyinə, bütün etnik mədəniyyətlərin inkişafında və qorunmasında bütün subyektlərinin bərabər hüquqa malik olması, bu proseslərə real kömək edən mexanizmlərin yaradılmasına ehtiyac vardır. Azərbaycan milli kitabxanası

naslığının strukturunda milli mədəniyyət müxtəlifliyi şəraitində kitabxana işinin inkişafına yönəlmiş politetik xidmətlə əhatə olunan dövlət və bələdiyyə kitabxanaları milli – mədəni və kitabxana ictimaiyyətinin diqqət mərkəzindədir. Dünyada xüsusilə demokratiyanın beşiyi sayılan Avropa ölkələrində multikulturalizmdən uzaqlaşmaq, dünya xalqları arasında ayrı-seçkilik toxumu səpmək, ikili standartların tətbiqinə geniş meydan vermək, millətçilik, irqçilik və dünya dinləri arasında ixtilaf yaratmağa meyl göstərmək, ksenofobiya, islamafobiya və digər fobiyalar kimi mürtəce baxışların formalaşdığı bir şəraitdə multikulturalizm ideyalarının təbliği olduqca mühüm siyasi, ideoloji və mədəni əhəmiyyət kəsb edir. Cəmiyyətin inkişafında, onun təkmilləşməsində mühüm rol oynayan mədəniyyət bəşəriyyətin yaratmış olduğu ən böyük möcüzədir. Multikulturalizm haqqında son vaxtlar elmi məqalələrin sayı artmışdır. Dövlətin bu sahədə siyasəti öz bəhrəsini verir. Azərbaycan Milli Kitabxanası başlıq elminin banisi, Əməkdar elm xadimi, BDU-nun Fəxri professoru A.A.Xələfov öz elmi tədqiqatlarında multikulturalizmə geniş yer vermişdir. O, qeyd edir ki, sosial təsisatlar olan kitabxanalar bütün sahələrdə olduğu kimi multikulturalizm sahəsində də dövlətin siyasətini uğurlu təbliğ edir. Azərbaycan tarixən multikulturalizm ideyalarına sadıq bir ölkə olmuş, Azərbaycan xalqı öz xarakterik xüsusiyyətləri, adət-ənənələri, tolerantlığı, beynəlmilətliliyi, müxtəlif xalqlara, dinlərə

müsbət münasibəti ilə fərqlənmiş, ölkəmizdə xalqlar dostluğunun məkanına çevrilmişdir. Bu məkan bütün dünyada multikulturalizm bərqərar olduğu müxtəlif xalqların, dinlərin, dostluq, qardaşlıq şəraitində yaşayan humanizmə, tolerantlığa, insanlığa xidmət edən Azərbaycan məkanıdır.

Respublikamızın bütün dünya ictimaiyyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirilən və müdafiə olunan multikulturalizm sahəsində əldə edilən böyük nailiyyətləri beynəlxalq aləmdə xalqımızın, dövlətimizin imicini xeyli yüksəltmişdir. Məhz buna görədir ki, əldə edilən təcrübənin multikulturalizm dəyərlərinin həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq aləmdə təbliğinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Respublikamızın bütün ideoloji, informasiya, mədəni-maarif və təhsil müəssisələri və digər humanitar təşkilatlar multikulturalizm ideyalarının təbliği prosesində yaxından iştirak etməli, təbliğatın müxtəlif forma və üsullarından istifadə etməlidirlər.

Multikulturalizm nədir? Beynəlxalq anlayışda multikulturalizm eyni ölkədə yaşayan xalqların mədəniyyət hüquqlarını tanıyan humanist dünyagörüşü və ona uyğun siyasət kimi qəbul olunur. Məsələn bu prizmadan yanaşdıqda Azərbaycanda müxtəlif millətlərin, dinlərin və mədəniyyətlərin nümayəndələrinin sərbəst yaşamaqları üçün bütün zəruri şəraitin yaradıldığını görürük. Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra isə ölkəmizdə multikulturalizm ənənələrinin güclənməsinə

dövlət dəstəyi formalaşmış ki, indi bu dəstək özünün çiçəklənmə dövrünü yaşayır. Multikulturalizmi beynəlxalq platformaya çevirmək istəyən Azərbaycan dünyada bu prosesə qarşı olan təhlükəni hiss edir və onun xilasını namına mühüm təşəbbüslər irəli sürür. Azərbaycan rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə ölkəmizdə keçirilən beynəlxalq tədbirlər bütün dünyanı humanizm dəyərlərinə sədaqətli olmağa səsləyir. Tarixdə ilk dəfə olaraq 2008-ci ildə Avropa Şurasına üzv ölkələrin mədəniyyət nazirlərinin Bakıda keçirilən İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin mədəniyyət nazirləri də dəvət olunmuşdur. Həmin tədbirin hər iki qurumun fəal üzvü olan Azərbaycanda baş tutması isə, təbii ki, böyük siyasi məna daşıyırdı. Respublikamız bu məsələdə liderliyini ötən illərdə də qoruyub saxlamışdır. Multikulturalizm və tolerantlıq bir-birinə oxşar dəyərlərdir. Lakin multikulturalizmin özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Multikulturalizm dünyanın bir çox bölgələrində də var. Azərbaycan multikulturalizmin praktikada tətbiq edildiyi ölkələrdəndir. Bu gün dünyanın 13 ali məktəbində "Azərbaycan multikulturalizmi" fənni tədris olunur.

Bu gün iki fərqli sivilizasiya arasında körpü rolunu oynayan Azərbaycan həm Şərq, həm də Qərb yarımkuşələrində nüfuzunu artırır. Bu fikir həm də dövlətimizin xarici siyasətində kifayət qədər öz əksini tapmışdır. Bu gün Azərbaycan BMT, ATƏT, Avropa Şurası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və GUAM kimi nüfuzlu təşkilat-

ların tamhüquqlu üzvüdür. Azərbaycan Avropa Birliyinin həyata keçirdiyi Şərq Tərəfdaşlığı layihəsi çərçivəsində Avropaya inteqrasiya prosesini uğurla davam etdirir. Azərbaycanda tolerantlıq mühiti hər zaman ən yüksək səviyyədədir. Buna görə burada beynəlxalq səviyyəli bir çox tədbirlər, multikulturalizm, beynəlxalq və dinlərarası münasibətlər və dialoq məsələlərinə həsr olunmuş elmi konfranslar keçirilir. 2010-cu ilin aprel ayında Bakıda "Qloballaşma, Din, Ənənəvi Dəyərlər" adlı dini liderlərin zirvə toplantısı keçirildi, burada dünyanın müxtəlif ölkələrindən ənənəvi dünya dinlərini təmsil edən 200-dən çox nümayəndə iştirak etdi. Bu fakt eyni zamanda Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzu tərəfindən tanınmasını, tolerantlıq mühitinin genişləndiyini və inkişaf etdiyini göstərir. 2011-ci ildən etibarən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə iki ildə bir dəfə Bakıda Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu keçirilir. Oxşar forumlar YUNESCO, BMT Sivilizasiyalar Alyansı, Avropa Şurası, Avropa Şurasının Şimal-Cənub Mərkəzi, İSESKO və BMT-nin Dünya Turizm Təşkilatı (UNWTO) ilə tərəfdaşlıq şəraitində keçirilir. Azərbaycanın uzun tarixi boyunca, müxtəlif dini inanclara malik bir çox millət və müxtəlif etnik qruplar birlikdə sülh və harmoniya şəraitində yaşamışlar. Beləliklə, ölkəni qürurla dini tolerantlıq diyarı adlandırmaq olar. Ölkənin qazandığı bu uğurun əsas səbəbi əsrlərdən bəri davam edən ənənələrdir. Bir çox mütərəqqi Avropa ölkələri var ki, onlar hələ də

ilk növbədə bu ərazilərin kütləvi mühacirətə səbəb olan etnik müxtəlifliyinə görə xalqların rahat yaşamasını təşkil edə bilmirlər. Bu vəziyyətdə, kifayət qədər integrasiya tələb etmədən immiqrasiyaya icazə vermək, asanlıqla həll edilə bilməyən və multikulturalizm termini ilə örtülü olan sosial problemlərə səbəb olur. Müasir Azərbaycan multikulturalizm siyasəti ilə etnik-mədəni müxtəlifliyin tənzimlənməsində böyük uğurlar qazanmışdır. Bunu Azərbaycanda etnik, dini və irqi zəmində hər hansı bir münaqişə və ya nizamsızlığın olmaması sübut edir. İyulun 17-də Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin IX Beynəlxalq Yaz Multikulturalizm Məktəbinin layihəsi çərçivəsində "Bakı Mədəniyyətlərarası Gənclər Forumu: Dinlərarası Dialoqdan Fəaliyyətə" Birinci Beynəlxalq Gənclər Forumu keçirildi. "Multikultural siyasət və multikulturalizmin Azərbaycan modeli" mövzusunda ilk sessiyanın moderatoru İrina Kunina müasir dövrdə multikulturalizmin bir sıra modellərinin olduğunu qeyd etdi. Bu modellər öz xüsusiyyətlərində bir-birlərindən fərqlənir. Multikulturalizmin müxtəlif modelləri arasındakı bəzi fərqlərə baxmayaraq, dövlət multikultural cəmiyyətin formalaşmasında və multikultural mühitin dəstəklənməsində aparıcı rol oynayır. Griffith Universitetinin Dinlərarası və Mədəni Dialoq Mərkəzinin direktoru Brian J. Adams din və milli tolerantlıq mühitinin millətlərarası münasibətlərin sağlam inkişafına verdiyi töhfələrdən danışdı. Müxtəlif millətlərin gənclərinin mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqla bağlı müzakirələr

də birgə iştirakının vacibliyini qeyd etdi. O, eyni zamanda gənclərin dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoq kimi təşəbbüslərdə daha fəal iştirak etmələrinin, aparıcı bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinin vacibliyini qeyd etdi. Müsəlmanların çoxluq təşkil etdiyi bir ölkə olmasına baxmayaraq, Azərbaycan bütün dini icmalarla güclü əlaqələr qurmağı bacaran dünyəvi bir dövlətdir. Buna görə burada təhlükəsizlik və sabitliyə asanlıqla nail olundu. Dinlərə dair dövlət siyasəti xalqın iradəsini və onun köməyi ilə yaradılan atmosferi, müxtəlif etnik azlıqların nümayəndələrinə Azərbaycan ərazilərində rahat hiss etməyə imkan verir.

Azərbaycan əsrlər boyu mədəniyyətlərin qovuşduğu məkanlarda yerləşməklə dinlər və sivilizasiyalararası anlaşmada aparıcı rol oynayır. Bu gün dünya üçün multikultural dəyərlər nə qədər yeni olsa da, Azərbaycan bu dünya üçün multikultural dəyərlər sisteminə - yəni, eyni bir ölkədə yaşayan müxtəlif xalqların hüquqlarını tanıyan humanist dünyagörüşü və ona uyğun siyasəti ilə min illərdir bəşəriyyətə nümunə göstərir. Azərbaycanın dünya ölkələrinə təqdim etdiyi multikultural model xalqların dostluq və mehriban şəraitdə birgə yaşamasını təmin edən modeldir. Multikulturalizm Azərbaycan cəmiyyətinin sosial-mədəni münasibətlər sisteminin daxili təbii tələbatının əsas komponentlərindən birini təşkil edir. Ümumi ifadə ilə desək, bu, bir növ həyat tərzidir. Multikulturalizm Azərbaycanda çox qədim tarixə malikdir. Multikulturalizmi və tolerantlığı

bu gün aktual edən məhz global məkanda baş verən ziddiyyətli hadisələrdir. Mahiyyət etibarilə multikulturalizm fərqliliklərin bir arada mövcud olması, cəmiyyətdə birgəyaşayışı diktə etməsi və zənginliklərin vəhdəti deməkdir. Bu, həm milli etnik fərqliliklərin birlikdə mövcudluğunun cəmiyyətin siyasi və sosial iradəsi tərəfindən təqdir olunması deməkdir, həm də dini və mədəni fərqliliklərin cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməsi və onun birgəyaşayışın keyfiyyətini müəyyənləşdirən vasitə kimi görülməsidir. Azərbaycanda bu, mövcuddur. Lakin təəssüf ki, XXI əsrin siyasi proseslərinin əsas paradıqmalarından biri məhz sivilizasiyaların qarşıdurması fəlsəfəsi kimi müəyyənləşdirilibdir. Bunu dünya siyasətini diktə edən dominant güclər daha da aktualaşdıraraq, müasir dünyamızı fərqli mədəniyyətlərin, dinlərin, düşüncələrin qarşıdurma poliqonuna çeviriblər. Biz çox qədim mədəniyyətdən gələn xalqıq. Bir xalq olaraq zaman-zaman dünya siyasətini müəyyənləşdirəcək qədər siyasi təşkilatlanmalara və dövlətlərə sahib olmuşuq. Azərbaycan dövlətçiliyinin 5 min illik tarixi var. Bizim milli-etnik, siyasi iradənin hakim olduğu siyasi coğrafiyalarda hər zaman fərqliliklər xüsusi dəyər kimi qəbul olunub. Təəssüf ki, tarixdəki növbəlilik dəyişəndə başqa bir xalq, yaxud başqa bir mədəniyyətə, etnik mənşəyə sahib olan xalqın hegemonluğu başlayanda fərqliliklər əzilir, dağıdıcı vasitəyə çevrilir. Bu da insanları bir-birinə qarşı aqressiv olmağa təşviq edir. Bu müqayisədə Azərbaycan, yaxud

türk dövlətçilik fəlsəfəsinin humanizmi ortaya çıxır. Yəni fərqliliklərə dözmək əcdadlarımızdan bizlərə miras qalan keyfiyyətdir. Azərbaycanın multikultural dəyərləri yüksək əxlaqi və mənəvi keyfiyyət kimi dünyaya təqdim etməsi, hazırda dünyada cərəyan edən siyasi proseslər məşhur amerikalı politoloq və sosioloq Samuel Hantinqtonun “Sivilizasiyaların toqquşması və dünya düzəninə yenidən qurulması” siyasi nəzəriyyəsi fonunda baş verir. Azərbaycan Prezidenti dövlət rəsmilərinin iştirakı ilə keçirilən iclasda da bildirdi ki, bəzi siyasətçilər multikulturalizmin iflasa uğradığını söyləyirlər. O, bu deyilənlərin əksinə olaraq, Azərbaycanda multikulturalizmin inkişaf etdiyini, cəmiyyət tərəfindən dəstəkləndiyini söylədi. Əslində bu da hegemon Qərbdə dünya siyasətinin məhz dini və mədəni əsaslar da qarşıdurma üzərində qurulduğunun əleyhinə olan tezisdir. XXI əsrin 15 ili göstərdi ki, beynəlxalq münasibətlərdə, dünya siyasətində fərqlilikləri ziddiyyətə, qarşıdurmaya çevirməklə, müharibələr, terror yaratmaqla nəyəsə nail olmaq qeyri-mümkündür. Qərb imperializminin özündən uzaq coğrafiyada din, məzhəb fərqliliyi üzərində böyük terror poliqonu yaratmasının acı nəticəsi çox keçmədən Avropanın özüne qədər gedib çıxdı. Hazırda Avropaya olan miqrant axını məhz Avropa imperializminin Yaxın Şərqi etnik və məzhəb müharibəsi poliqonuna çevirməsi nəticəsində yaranıb. Qərbdə, Avropada olan ləyaqətli insanlar, məntiqli siyasətçilər dərk etməlidirlər ki, biz dünyanı nə qədər bölsək də,

dünya bütövdür. Müasir texnologiyalar sayəsində dünya o qədər kiçilib ki, istənilən məkanda baş verən hadisə dünyanın o biri ucuna da təsir göstərir. Avropa miqrant axınına məruz qalmaqla 20 il bundan öncə planlaşdırdığı və həyata keçirdiyi siyasətin yanlış olduğunu dərk etməlidir. Bu gün Avropadakı islamofob mənavi mühit xristian demokratları, yaxud xristian mühafizəkarları hakimiyyətə gətirir. Onlar isə öz siyasi fəaliyyətləri ilə yenidən Avropada fərqliliklərə dözümsüzlük nümayiş etdirir, qarşılarındakı digər sivilizasiyaları hədəf götürürlər. Bu da acı nəticələrə gətirib çıxarır. Belə bir fonda Azərbaycan nümunəsi ölkəmizin müsbət imicini formalaşdırır, beynəlxalq nüfuzunu artırır.

Multikulturalizm anlayışının mahiyyətinə vərtdə görə ki, multukulturalizmin ölkəmizdə sosial - mədəni əsasları vardır, əslində bunu bizə tarixi keçmişimiz də diktə edir. Bu gün də multikulturalizmin Azərbaycanda həyat tərzi olması heç kimdə şübhə doğurmur. Biz gündəlik həyatımızda bu prinsiplər əsasında fəaliyyət göstəririk: bu prinsiplər cəmiyyətin mütləq əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənir və müdafiə edilir. Azərbaycanın davamlı sosial - iqtisadi inkişafını müəyyən edən əsas amillərdən biri ölkədə ardıcıl yeridilən multikulturalizm siyasəti olmuşdur. Azərbaycanın coğrafi mövqeyindən irəli gələrək, onun ərazisində şərq - qərb və cənub - şimal istiqamətlərindən iki ticarət yolları keçmişdir. Ticarət yolları üzərində yaradılan karvansaraylar, sonralar təcridcən yaşayış

məntəqələrinə çevrilmişdir. Qloballaşan və dəyişən dünyada hər bir ölkə öz inkişafının davamlılığını təmin edilməsi üçün mövcud imkanlarını dəyərləndirərək müvafiq strategiya yeridir. Ölkəmizin davamlı inkişafının təmin edilməsi üçün bu istiqamətdə aparılan islahatlar vacib hesab olunur.

Azərbaycan multikulturalizm modeli cəmiyyətin inkişafı üçün münbit şərait yaratmış, müxtəlif xalqlar arasında etimadı möhkəmləndirmişdir. Əgər bir ölkənin Prezidenti dostluq, qardaşlıq, səmimiyyət, sülh, dözümlülük prinsiplərini çıxışında açıq-aydın təbliğ edirsə, deməli, bu ölkə ilə istənilən tərəfdaşlığa zəmanət var. Azərbaycan Respublikası İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü kimi həm qədim İslam coğrafiyası ilə, həm də Avropa Şurasının üzvü olmaqla Qərb mədəni arealı ilə əlaqələrini gücləndirir. Bu dövlət səviyyəsində ölkəmizin iki qütbün müsbət dəyərlərini mənimsəməkdə qərarlı olduğunu əks etdirir. Bu eyni zamanda, xalqımızın tolerant olduğunu nümayiş etdirir.

Multikulturalizm başqa xalqın nümayəndəsinə, başqa dinə hörmətdir. Öz dininə hörmət başqa dinə hörmətdən başlayır. Multikulturalizm ayrı - seçkiləyə yol vermir, əksinə bütün xalqları birləşdirir. Məsələn, xristian və yəhudi əhəlisinin nümayəndələri arasındakı tolerant və dostluq münasibətləri Azərbaycan xalqının mədəniyyəti üçün hər zaman xarakterik olmuşdur. Azərbaycan əsrlər boyu mədəniyyətlərin qovuşduğu məkanda yerləşməklə dinlər və sivilizasiya-

lararası anlaşmada aparıcı rol oynamışdır. Başqa xalqların nümayəndəsinə hörmət, başqa dinə hörmət kimi də xarakterizə edə biləcəyimiz multikulturalizm dəyərləri möhkəmləndikcə xalqların bir cəmiyyətdə dinc yanaşı yaşama şansları da artmış olur. Etnopsixologiya və ya etnik psixologiya adlanan tədqiqat sahəsi millətlərin psixologiyasının öyrənilməsi ilə məşğul olduğuna görə bu elm sahəsinə olan böyük maraq siyasi motivlərlə əlaqədardır. Mədəni dünya ilə münasibətlərə diqqət yetirdikdə belə bir gerçəkliyin şahidi oluruk ki, multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir. Azərbaycanın dövlət siyasəti daha düşünülmüş və müdrikdir. Dünyanın müxtəlif ölkələri Azərbaycanın multikultural təcrübəsini diqqətlə öyrənməyə çalışırlar. Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini münasibətlər bir-biri ilə sıx və onlardan birini digərlərindən ayrı şəkildə öyrənmək mümkün deyildir.

Multikulturalizm bu gün də Azərbaycan dövlətinin, siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Prezident İlham Əliyevin 2016-cı ili Azərbaycanda multikulturalizm ili elan etməsi bir çox obyektiv amillərdən qaynaqlanır: *birincisi*, Azərbaycan əsrlər boyu mədəniyyətlərin qovuşduğu məkanda yerləşməklə dinlər və sivilizasiyalararası anlaşmada aparıcı rol oynayıb. Bununla bağlı dərin tarixi baza formalaşdırıb - ölkəmizdə heç vaxt dini və etnik zəmində heç bir qarşıdurma olmayıb *ikincisi*, Azərbaycan cəmiyyətindəki dözümlülük ölkədə unikal tole-

rantlıq mühiti yaradıb *üçüncüsü*, isə Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin inkişafı və möhkəmlənməsi üçün bütün zəruri siyasi və sosial şəraitin mövcud olmasıdır. Multikulturalizm Azərbaycanı kənar müdaxilə risklərinin yaranması baxımından mühafizə edir. Rusiya rusdillilərin hüquqlarının pozulması, ya da yəhudilərlə əməkdaşlığı bəhanə edərək Azərbaycana təzyiq göstərə bilməyəcəkdir.

Avropa ilə inteqrasiya baxımından multikulturalizmin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın əhalisinin əksər hissəsinin müsəlman olması səbəbi ilə yarana biləcək antipatiya hissələrinin qarşısı alınacaqdır. Azərbaycanın Avropa üçün əhəmiyyəti həm də ona görə artacaq ki, ölkəmiz Qərblə müsəlmanlar arasında dialoq müstəvisi rolunda çıxış edə biləcəkdir. Azərbaycan Respublikası multikulturalizmi dövlət siyasəti kimi qəbul edən nadir dövlətlərdəndir. Bundan başqa, multikulturalizmi dövlət siyasəti kimi qəbul edən digər ölkələrdən fərqli olaraq Azərbaycanda etnik-mədəni müxtəlifliklər multikulturalizm siyasəti vasitəsilə uğurla, səmərəli şəkildə tənzimlənir. Bunun əsas göstəricisi kimi ölkəmizdə etnik-dini zəmində heç bir qarşıdurmanın olmamasıdır. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan dünyanın əsas multikulturalizm mərkəzlərindən biri hesab olunur. "Multikulturalizmin Azərbaycan modeli" və ya "Azərbaycan multikulturalizm modeli" kimi terminlər siyasi leksikona, elmi ədəbiyyata daxil edilmişdir. Azərbaycan dünyanın humanitar

kataklizmlər baş verməyən nadir ölkələrindəndir. Humanitar məsələ bu gün özündə mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların, konfessiyaların qarşılıqlı münasibətlərini ehtiva etməkdədir. Ölkəmizdə tarixən bu sahəyə ən pozitiv mövqe sərgiləndiyi üçün bu gün Azərbaycan dünyanın humanitar əməkdaşlıq mərkəzinə çevrilib. İlk Forum 2010-cu ilin yanvarında Bakıda keçirildi. Bu tədbir geniş rezonansa səbəb oldu və effektiv nəticələr verən ənənəyə çevrildi. Bu il Heydər Əliyev Mərkəzində keçirilən növbəti Üçüncü Beynəlxalq Forum öz işində humanitar əməkdaşlığın aktual məsələlərini müzakirə edib. Tədbirdə 70 ölkədən 800-ə yaxın qonaq iştirak edib. Onların arasında nüfuzlu ictimai-siyasi xadimlər, sabiq dövlət başçıları, Nobel mükafatı laureatları və başqaları iştirak ediblər. İki günlük Forumda olduqca mühüm, dövrün çağırışlarına cavab verən mövzular səkkiz dəyirmi masada müzakirə obyektinə olub: “Texnologiyaların konvergensiyası və gələcəyin konturları: XXI əsrin çağırışları”, “İqtisadi inkişafın humanitar aspektləri”, “Elmi innovasiyalar və onların təhsil mühitinə transferi”, “Multikulturalizm və özgünlük: cəmiyyətdə dəyər konsensusu axtarışında”, “Postmodern dövərində milli özünüdərk”, “Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiya”, “Molekulyar biologiya və biotexnologiyanın nailiyyətləri: nəzəriyyədən təcrübəyə”, “Qloballaşan informasiya məkanında medianın aktual məsələləri”. Azərbaycan Prezidenti açılış mərasimindəki nitqində Azərbaycan-

da son illərdə müxtəlif mövzularla bağlı mötəbər beynəlxalq tədbirlər, konfranslar, sammitlər keçirildiyini, Bakının bir növ beynəlxalq əməkdaşlıq mərkəzinə çevrildiyini, Humanitar Forumun da bu sırada öz yeri olduğunu vurğulamışdır: “Bu il Cənubi Qafqazda və Mərkəzi Asiyada ilk dəfə olaraq Bakıda Davos Ümumdünya İqtisadi Forumu, Madrid Klubunun toplantısı keçirilmişdir. Artıq iki dəfə Mədəniyyətlərəarası Dialoq Forumu keçirilmişdir. Bakı Humanitar Forumunun da bu sırada öz yeri vardır. Əminəm ki, Forum çərçivəsində aparılacaq diskussiyalar, fikir mübadiləsi beynəlxalq humanitar əməkdaşlığa öz töhfəsini verəcəkdir. Belə tədbirin Azərbaycanda keçirilməsi yəqin ki, təbiidir. Çünki bütün dövrlərdə Azərbaycanda bütün millətlərin, dinlərin nümayəndələri sülh, əmin-amanlıq, qardaşlıq şəraitində yaşamışlar. Azərbaycanda hökm sürən ictimai-siyasi quruluşdan asılı olmayaraq bütün dövrlərdə Azərbaycan dözümlülük, tolerantlıq məkanı olmuşdur. Bu gün müstəqil Azərbaycan öz siyasətini bu təməl üzərində qurur”. Yaşadığımız XXI əsrin xarakterik xüsusiyyəti bütün dövlətlərin istər iqtisadi, istər siyasi arenasına, istərsə də sosial həyatına qloballaşma prosesinin təsirlərini gətirməsidir. Yer kürəsində əhalinin sayı 6 milyardı ötür və daim artır. Bir çox ölkələrdə iqtisadiyyat zəifdir, əhalinin tələbini ödəmir. Nəticədə milyonlarla insan aclıq çəkir, ehtiyac içindədir. Buna görə də digər ölkələrə kütləvi axın başlayır. Bundan başqa, hər bir ölkənin

sosial tələbi vardır. Bu tələbat iqtisadiyyatın da qarşısına daim yeniləşmək, müasirləşmək və verilən sosial sifərişi ödəmək tələbi qoyur. Bu tələb ilk növbədə öz əhlinin sosial ehtiyaclarını ödəməklə bağlıdır. Bu tələbin öhdəsindən gələn dövlətlər digər kasıb ölkələr üçün cəlbədicə olurlar. Həmin dövlətlər miqrantlar üçün də iş və dolanışqı yeri kimi maraqlı görünürlər. Nəticədə qanuni və qeyri-qanuni miqrasiya başlayır. Həmin ölkələrə miqrasiya nə qədər güclü olarsa o qədər də iqtisadi, sosial və nəhayət, siyasi balansda tarazlıq pozula bilər. Buna görə də hazırda qloballaşma prosesinin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri və önəmli beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanı sürətlə və səmərəli həyata keçirməkdən ibarətdir. Bu inteqrasiya nəticəsində bəzi ölkələr tranzit dövlətlərə çevrilir, bəziləri müxtəlif iqtisadi birliklər yaradır, bəziləri də ərazilərində azad iqtisadi zonalar təşkil edir. İnteqrasiya prosesində də təbii və qeyri-təbii miqrasiya baş verir. Bu zaman da humanitar məsələ aktual problem kimi öz həllini tələb edir. Buna görə də humanitar məsələ beynəlxalq problem və dövlətlərarası sazişlərlə, beynəlxalq normalarla öz həllini tələb edir.

Dövlət başçısı humanitar problemlərin mühüm əhəmiyyət daşıdığını, bu forumun artıq beynəlxalq əməkdaşlıqda öz müsbət rolunu oynadığını qeyd etmişdir. Bu gün humanitar problemlərin həlli dünya miqyasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Dünyanın müxtəlif regionlarında baş verən siyasi, ictimai kateklizmlər, üs-

təgəl ekoloji dəyişikliklərin yaratdığı fəlakətlər nəticəsində insanlar çox böyük faciə və məhrumiyyətlərlə qarşılaşırlar. Bundan başqa diqqət etdikdə bu kateklizmlərin əsasında milli-dini anlaşmazlıqların da böyük rol oynadığını aydın görmək olar. Azərbaycan isə bu gün dünyanın ən sabit, multikulturalizmi yaşadan, qoruyan ölkələrindəndir. Azərbaycanda tarixən bütün etnoslar qardaş kimi yaşayıb, milli-dini zəmində qarşıdurma heç bir vaxt baş verməyib və bir vətən üçün çalışıb yaşayıblar. Bu keyfiyyət xalqımızın qədimdən-qədim özünəməxsus dövlətçilik ənənəsini yaşatması və inkişaf etdirməsi ilə bağlıdır və hazırkı qlobalizm prosesində çox pozitiv və nümunəvi bir yaşam təcrübəsidir. Azərbaycanda millətlərarası, dinlərarası münasibətlərin sağlam zəmində qurulması və dövlətin siyasi, iqtisadi və sosial həyatında müsbət nəticələrlə müşayiət olunması bu gün çox xarakterik və artıq dünyada da təsdiq və təqdir olunan bir göstəricidir. Belə ki, hər bir azərbaycanlı ölkəmizdə tarixən yaşayan bu adi insani birgəyaşayış normasını xalqımızın milli-mənəvi dəyərinin ayrılmaz hissəsi sayır, dövlətçilik ənənəmizdə multikulturalizmi təqdir edir. Digər tərəfdən bu xarakterik keyfiyyət təbii ki, xalqımızın qədimdən milli eqoizmdən uzaq, bəşəri dəyərlərin daşıyıcısı olduğunun təsdiqidir. Təsədüfi deyil ki, Qarabağ uğrunda döyüşlərdə azərbaycanlılarla yanaşı digər xalqların da övladları erməni işğalçılarına qarşı qəhrəmanlıqla döyüşmüşlər. Aydındır ki, onlar Azərbaycanı Vətən seçdiklə-

ri üçün onun uğrunda da vuruşmuş, şəhid olmuşlar. Təbii ki, xalqımızın digər millətləri özündən ayırmaması, tolerantlığı, dözümlülüyü, onlara Azərbaycana həqiqi vətən məhəbbəti bəxş etmişdir. Bu birlik hazırkı gərgin beynəlxalq şəraitdə dünyaya sivilizasiyalararası dialoq sahəsində münasibətlərə nümunə olacaq bir mesajdır. Azərbaycan dövlətinin bu gün də öz vətəndaşlarına təlqin etdiyi humanizm və multikulturalizm yüksək, müasir dünyamız üçün çox vacib olan bəşəri keyfiyyət olmaqla yanaşı həm də dünyada və ölkədə sosial-siyasi sabitliyin və iqtisadi inkişafın da ən mühüm amillərindəndir. Bu bəşəri dəyərin mövcudluğu və möhkəmliyi, Azərbaycan xalqının birliyi ölkənin bugünkü sürətli və davamlı hərtərəfli inkişafında özünü əyani surətdə göstərir. Dövlət başçısı öz nitqində iqtisadiyyatla humanitar məsələnin qarşılıqlı təsiri barədə deyib: "Forumun mövzularından biri iqtisadi inkişafın humanitar aspektləridir... Yenə də Azərbaycanın təcrübəsi maraqlı ola bilər. Çünki baxmayaraq ki, biz etnik təmizləməyə məruz qalmışıq və torpaqlarımız işğal altındadır, bir milyondan artıq qaçqın, köçkün vardır və dövlət onlara maliyyə yardımı, qayğı göstərir. Bizim iqtisadi inkişafımız son 10 il ərzində dünya miqyasında ən sürətli olmuşdur. Son 10 il ərzində aparılan islahatlar nəticəsində ölkə iqtisadiyyatı 3-4 dəfə artmışdır. Bu, əgər belə demək mümkündürsə dünya rekordudur... On il bundan əvvəl Azərbaycanda yoxsulluğun səviyyəsi 49 faiz idi. Aparılmış islahatlar nəticəsində bu gün cəmi 5,5

faizdir. Aparılan islahatlar nəticəsində 10 ildə Azərbaycanda bir milyon 200 min iş yeri açılmışdır. Hazırda Azərbaycanda işsizlik 4,8 faizdir. Bütün bu məsələlər əlbəttə ki, iqtisadi islahatların nəticəsidir. Eyni zamanda bütün bu məsələlərin bilavasitə humanitar sahəyə dəxli vardır. Çünki Azərbaycan siyasətinin təməlində və mərkəzində Azərbaycan vətəndaşı, onun problemləri, qayğıları, təhlükəsizliyi və rifahı dayanır".

Bilirik ki, tarixən hər bir dövlətin qüdrətinin əsasında iqtisadi güc, siyasi nüfuz dayanır. Lakin ölkədə milli birlik, bunun əsasını təşkil edən humanitar problemlərin xalqın da qəbul etdiyi kimi həlli olmadan qüdrətli səviyyə mümkün deyildir. Sosial-siyasi sabitlik iqtisadi gücün ən əsas lokomotivlərindəndir, onun da kökündə təbii ki, humanitar məsələlərin vaxtında, operativ həlli durur. Əgər humanitar məsələ və problemlər vaxtında və həm də beynəlxalq normalara uyğun həll olunmasa gec-tez ölkədə bu zəmində çox ciddi böhran yaşana bilər. Bu da öz növbəsində iqtisadi və siyasi proseslərə çox mənfi təsir göstərir. Bundan başqa hər bir insan müəyyən intellekt sahibidir. Ölkədə müxəlif dini, milli dəyərlərə məxsus insanların siyasi və hüquqi bərabərliyinin təmin olunması, etnik azlıqların milli-mədəni inkişafına qanunla əsas yaradılması, cəmiyyətin də bu prosesə adi normal yaşayış qaydası kimi baxması ölkədə birliyin sarsılmazlığını təmin edir. Bu gün ölkəmizdə sağlam tarixi köklərə malik multikulturalizm dövlət rəhbərliyinin düşünl-

müş siyasəti ilə daha da inkişaf edir, yeni pozitiv çağlarla zənginləşir. Dövlət başçısı Azərbaycanda multikulturalizmə münasibət barədə deyib: "Multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir. Qeyd etməliyəm ki, artıq tarixi keçmişimiz də bunu diktdir. Eyni zamanda multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzidir. Biz gündəlik həyatımızda bu prinsiplər əsasında fəaliyyət göstəririk. Bu prinsiplər cəmiyyətin mütləq əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənir, müdafiə edilir".

İnsan cəmiyyəti ən qədim zamanlardan qapalı şəkildə yaşamağın deyil, müxtəlif xalqlarla ünsiyyət yaratmağın zərurətini hiss etmişdir. Beləliklə, dünyada xalqların dinc yanaşı yaşaması üçün düşünülmüş addımlar atılmış, müxtəlif mədəniyyətlərin dialoqu meydana çıxmışdır. Həmin dialoq əsrlər boyu xalqların dostluq, qonşuluq və hətta qohumluq əlaqələrinə qapı açmışdır. Nəticədə ölkələr və xalqlar arasında etibarlı münasibətlər formalaşmışdır. Eyni proses ölkələrin daxilində yaşayan müxtəlif xalqların qarşılıqlı münasibətlərinin formalaşdırılması prosesi üçün də əhəmiyyətlidir. Yəni, eyni ölkəni təmsil edən ayrı-ayrı xalqların və ya etnik qrupların mədəniyyətlərinə hörmət bəsləmək və dinlərarası münasibətlərə tolerant düşüncə ilə yanaşmaq nəticə etibarilə vahid siyasi-inzibati coğrafiyanı təmsil edən tərəflərin hamısı üçün faydalıdır. Əlbəttə, tarix boyu həm ayrı-ayrı xalqlar və ölkələr arasında, həm də ölkədaxili münasibətlərdə inteqrasiya prosesləri heç də birmənalı olmamışdır. Belə

ki, səmimi və etibarlı münasibətlərlə yanaşı, müəyyən dövrlərdə qarşıdurmalar, çəkişmələr, hətta müharibələr də baş vermişdir. Bütün bunlar müəyyən hərbi-siyasi məqsədlərin həyata keçirilməsinə imkan yaratsa da, ancaq hər iki tərəfdə böyük itkilərə, insan tələfatına, dağıntılara, iqtisadi fəlakətlərə səbəb olmuşdur. Dünya təcrübəsi göstərir ki, hətta qalib gələn tərəflər də zəfərdən sonra ölkəni normal vəziyyətə gətirmək, yaraları sağaltmaq üçün illər və ömür sərf etmişlər. Ona görə uzaqgörən xalqlar tarix boyu həm ölkələrin daxilində, həm də beynəlxalq münasibətlərdə qarşıdurmalara və müharibələrə yox, dialoqa, sülhə və birgəyaşayışa, həmrəyliyə can atmış, bu amillərin inkişaf etdirilməsinə üstünlük vermişlər. Bütün bunlar isə öz növbəsində, ölkələrin və xalqların tarixində və taleyində multikultural dəyərlərin böyük əhəmiyyətə malik olduğunu əyani surətdə nəzərə çarpdırmışdır.

Beləliklə, bəşəriyyət "multikulturalizm" sözünü icad etməsə də, hələ qədim zamanlardan multikultural həyat tərzini əhəmiyyətli sayaraq bu yola üstünlük verilməsinin zəruriliyini dərk etmişdir. Ona görə də ən qədim zamanlardan hansı ölkələrdə multikultural həyat tərzı mövcud olmuşdursa, qorunub saxlanılmış və qiymətləndirilmişdirsə, orada real olaraq cəmiyyətin sabit həyatına və davamlı inkişafına nail olunmuşdur. Bütün bunlardan isə xalqlar və ölkələr rahatlıq tapmış və inkişaf etmək üçün şans qazanmışlar. Multikultural münasibətləri formalaşdırma bilməyən, cəmiyyəti taraz-

laşdırmaqda yanlışlıqlara yol verən, birtərəfli münasibət bəsləyən ölkələrdə isə yerli əhali də, qonşu xalqlar da ən müxtəlif səviyyələrdə böhranlarla üzləşmiş, əzab-əziyyətlə qarşılaşmalı olmuşlar. Bütün bunlara görə multikulturalizm xalqların və ölkələrin birgəyaşayışının və davamlı inkişafının, dinc fəaliyyətinin hərkətverici qüvvəsinə çevrilmişdir.

Multikulturalizm - müxtəlif xalqların vahid cəmiyyətdə birgəyaşayışı və həmrəyliyi modelidir.

Multikulturalizm - müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı etimada əsaslanan dialoqudur.

Multikulturalizm - dinlərarası münasibətlərdə tolerantlıq nümunəsi göstərmək deməkdir.

Multikulturalizm - ölkənin siyasi-mənəvi zənginliyinin əsas göstəricilərindən biridir.

Azərbaycanda multikultural həyat tərzinin qədim tarixi və böyük ənənələri var. Ən qədim zamanlardan bizim ölkəmizdə müxtəlif xalqların nümayəndələri birgə yaşamış, burada dərin dostluq və qarşılıqlı əməkdaşlıq mühiti formalaşmışdır. Bu, Azərbaycan ədəbiyyatının bütün dövrlərə aid örnəklərində də özünün parlaq bədii əksini tapmışdır. Dahi şair və böyük mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin (1141-1209) məşhur “Yeddi gözəl” poeması multikultural ideyalar əsasında yazılmış möhtəşəm sənət nümunəsidir. Əsərdə Çin qızının, Slavyan gözəlinin, Rum qızının, Hind, Xarəzm, Məğrib (Qərb) gözəlinin dilindən deyilmiş hekayətlər də ayrı-ayrı xalqların taleyinin ən maraqlı anları, ibrəta-

miz hadisələri sanki Azərbaycan nağıllarında olduğu kimi təqdim olunur. Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poeması multikultural dəyərlərin insanın və cəmiyyətin mənəvi zənginliyindəki rolunu, yerini və əhəmiyyətini parlaq şəkildə nümayiş etdirir. “Yeddi gözəl” - müxtəlif xalqların mədəniyyətlərinə hörmət və ehtiramın böyük poeziya çələngidir. Bu əsərdə milli mənsubiyyətdən və dini inancından asılı olmayaaraq, ümumiyyətlə insana dərin ehtiram duyğuları ifadə olunmuşdur. İnsanı hər şeydən uca tutmaq ideyası Şərq intibah mədəniyyətinin ən mühüm çağırışıdır.

Humanizmin böyük carçısı Nizami Gəncəvi Şərq intibah ədəbiyyatının qüdrətli yaradıcılarından biridir. Nizami Gəncəvi ilə yanaşı Şota Rustaveli, Əfzələddin Xaqani, Əbülqasim Firdovsi, Sədi Şirazi, Mövlana Cəlaləddin Rumi, Əmir Xosrov Dəhləvi, Əbdürrəhman Cami, Əlişir Nəvai, Əcəmi Naxçıvani, İbn Sina, Fərabi, Bəhməniyar, Əbdülqadir Marağayi və başqaları Şərqdə intibah mədəniyyətinin yaranmasında və inkişafında böyük xidmətlər göstərmiş görkəmli simalardır.

Orta əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi İmadəddin Nəsimi (1369-1417) sözün böyük mənasında insanı və insanlığı tərənnüm etmişdir. O, insana mənəvi kamilliyinə və pak əməllərinə görə qiymət verilməsini zəruri saymışdır. Ümumiyyətlə, kamil insan konsepsiyası orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ən aparıcı istiqamətini təşkil etmişdir. Hə-

min dövrdə Şərq ölkələrində, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatında insanın mənəvi zənginliyi və kamilliyi əsasən məhəbbət motivləri üzərində qurulmuşdur. Məhəmməd Füzuli (1494-1556) məşhur “Leyli və Məcnun” poeması ilə Şərqin ən böyük məhəbbət داستانlarından birini yaratmışdır. Məhəmməd Füzuliyə görə, insanın sədaqəti və sevgisi onun mənəvi varlığının əsasını təşkil edir. Füzuli insana və zamana münasibətini “aşıqanə” dillə ifadə etmişdir. Şairin “aşıqanə” qəzəlləri geniş mənada insana məhəbbət şeirləridir. Qərb Renessans ədəbiyyatında sonet janrında yazılmış şeirlərin daşdığı funksiyayı Şərq poeziyasında qəzəl yerinə yetirmişdir. “Leyli və Məcnun” poeması Şərqin “Romeo və Cülyetta”sı olduğu kimi, qəzəl də türk-müsəlman dünyasının sonetidir. İnsana ehtiram ideyası əsrdən-əsrə inkişaf edərək nəinki onun mənəvi aləminin zənginliyinin və etibarının, hətta cəmiyyətdəki harmoniyanın mühüm amillərindən birinə çevrilmişdir. XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış Hüseyn Cavid (1882-1941) sevgini ideallaşdıraraq insanın və cəmiyyətin ən böyük dəyərlərindən biri səviyyəsinə qaldırmışdır. Onun dərin inamına görə: “Məhəbbətdir ən böyük din!” Bu, Azərbaycan ədəbiyyatında multikultural düşüncənin, ümumbəşəri baxışların ən yüksək zirvəsinə çatan ideyadır. Burada inanclara qarşı etimadsızlıq yox, insanlığa böyük ehtiram öz əksini tapmışdır.

Böyük demokrat yazıçı Cəlil Məmmədquluzadənin (1869-1932) əsərlərində ifadə olunan humanizm həmin dövrdə cəmiyyətdəki ictimai-mənəvi münasibətlərin aparıcı istiqaməti kimi qiymətləndirilməyə layiqdir. Ədibin “Kamança” pyesində humanizm yalnız qonşuluq münasibətlərinin deyil, bütövlükdə insanlığın ən vacib keyfiyyətlərindən biri səviyyəsində təqdim olunmuşdur.

Görkəmli Azərbaycan dramaturqu Cəfər Cabbarlının (1899-1934), xalq şairi Səməd Vurğunun (1906-1956), xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun (1911-1993) əsərlərindəki Şərq və ya Qərb kontekstindəki xalqlar dostluğu ideyası qarşılıqlı insan münasibətlərinin real bədii ifadəsidir. Yazıçıların insani münasibətlərdə dostluğu və birgəyaşayışı qorumaq və daha da möhkəmləndirmək ideyaları böyük ədəbiyyatın əsas çağırışlarından biridir. Beləliklə, çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatı daim insanlığı uca tutmağı, birgəyaşayışa ehtiram bəsləməyi, cəmiyyətdəki münasibətləri tarazlamaqla dialoqa və həmrəyliyə əsaslanmağı təbliğ etmişdir. Bütün bunlar öz növbəsində, Azərbaycan ədəbiyyatında milli dəyərlərlə yanaşı, bəşəri meyarları da qüvvələndirmişdir.

Bu yolla ədəbiyyat cəmiyyətin inkişafında harmoniyanın rolunu, zəruriliyini diqqət mərkəzinə çəkmişdir. Bu isə öz növbəsində, insan və zaman münasibətlərini tarazlamış, müxtəlif xalqların eyni coğrafiyada birlik və bərabərlik, qarşılıqlı etimad içərisində yaşayış,

irəliyə doğru inkişafa xidmət etmələrinə şərait yaratmışdır. Ona görə də Azərbaycandakı multikultural tərzliyin əsas mənbələrindən biri də ədəbiyyatdır. Çoxşəxslilik Azərbaycan ədəbiyyatı həmişə insanlığı, dostluğu, birləşməyi, dialoqu diqqət mərkəzinə çəkmişdir.

Təəssüf ki, dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində multikulturalizmə münasibətdə ikili standartlar əsasında yanaşmalar mövcuddur. Bir sıra ölkələrdə müşahidə olunan dini və milli ayrı-seçkilik cəmiyyətdə qarşıdurmalara, hətta terrorizmə şərait yaratmışdır. Nədənsə bəzi ölkələrdə millətlər və dinlər arasında dialoq qurmaq əvəzinə ziddiyyət yaratmağa doğru addımlar atılır. Bundan isə təkcə həmin ölkələr yox, digər xalqlar da əziyyət çəkməli olurlar. Multikulturalizm və tolerantlığın arxa plana keçirildiyi ölkələrdə baş verən faciəli hadisələrin bir çoxunun kökündə milli və dini zəmindəki ayrı-seçkiliyin dayandığını görməmək mümkün deyil. Bir çox hallarda belə acı nəticəyə malik olan hadisələrin açıq və ya örtülü şəkildə dəstəklənməsi də qəbul edilməzdir. Təəssüf ki, həmin ölkələrdə yaranan ədəbiyyatın da qarşıdurmalara və ayrı-seçkiliklərə etiraz sədələri eşidilmir. Hələ ki baş verən qanlı terror hadisələrinin, müharibələrin, qarşıdurmaların mahiyyətini açan, köklərini və səbəblərini əks etdirən, doğurduğu real faciələri insanların taleyində dərinlən ifadə edən böyük ədəbiyyatın reaksiyası zəif görünür. Antimultikultural mühit ikili siyasətdə, fərqli münasibətlərdə aşkar müşahidə olursa da, ədəbiyyat və incəsənət əsərlə-

rində bu dalğanın əks-sədası ümumdünya miqyasına çıxacaq səviyyədə deyil. Terrorizmin, əzablı yollardan keçən miqrasiya axınlarının, qarşıdurmaların hərbi-siyasi, ictimai-iqtisadi, sosioloji-kultural dərinliklərini tam mənası ilə əks etdirib ümumiləşdirən, bu böyük fəlakətdən bəşəriyyəti xilas etməyin proqnozlarını verən elmi əsərlərə də ciddi ehtiyac var. Bundan başqa, zaman multikulturalizm və tolerantlığın cəmiyyətdəki əhəmiyyətini, üstünlüklərini real şəkildə açıb göstərən elmi və bədii əsərləri də meydana çıxarmalıdır. Multikulturalizmə qarşı olan etinasız münasibətin ağırsını yaşayan xalqlar baş vermiş hadisələrdən obyektiv nəticə çıxarmalı, birləşməyi və dialoqu təmin edilməsi üçün qətiyyətli addımlar atmalıdırlar. Həmrəyliyə və dialoqa çağırış böyük ədəbiyyatın da, müasir elmin də ən mühüm vəzifələrindəndir. Ölkəmizdə multikultural cəmiyyətin yaranıb inkişaf etməsində coğrafi faktorun rolu da böyük olmuşdur. Belə ki, Azərbaycanın əlverişli bir coğrafi ərazidə və müxtəlif milli mədəniyyətlərin qovşağında yerləşməsi burada bir sıra xalqların və milli azlıqların məskunlaşmasına təsir göstərmişdir. Azərbaycanın bu əlverişli coğrafi mövqeyi onun etnik mədəni müxtəlifliyə malik olan bir cəmiyyət kimi formalaşmasında da öz əhəmiyyətini ortaya qoymuşdur. Ancaq ölkədə multikulturalizmin inkişafı təkcə əlverişli coğrafi amildən asılı deyildir. Çünki dünyada elə ölkələr vardır ki, onlar da Azərbaycan kimi əlverişli coğrafi məkanda yerləşirlər. Lakin həmin ölkələrin bir çox-

xunda multikulturalizmin vəziyyəti Azərbaycandakından çox aşağıdır. Bunun əsas səbəbi isə Azərbaycanın multikulturalizmi dövlət siyasəti kimi qəbul etməsidir. Multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasəti ilə yanaşı həm də əhalinin həyat tərzidir. Azərbaycanda multikulturalizmin siyasi əsasları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının bəndlərində, qanunvericilik aktlarında, fərman və sərəncamlarda öz əksini tapmışdır.

Hər bir ölkənin sosial iqtisadi inkişafı onun mədəni inkişafı ilə sıx bağlıdır. Bir ölkə daxilində sosial iqtisadi inkişaf mədəni inkişafdan kənar mövcud ola bilməz. Dünyada global maliyyə böhranının hökm sürdüyü dövrdə respublikada iqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələrində inkişaf təmin olunur. Azərbaycan son dövrlər sürətli sosial iqtisadi inkişafa nail olmuşdur və hazırda dünyanın qabaqcıl ölkələri sırasında öz yerini tutmaq üçün səylərini daha da gücləndirir. Bu gün Azərbaycan iqtisadi göstəricilərinə görə dünyanın qabaqcıl ölkələri sırasında öz layiqli yerini tutursa, bu həm də onun müxtəlif etno-mədəni qrupları özündə birləşdirməsi və qoruması siyasətindən də irəli gələn bir göstəricidir. Ölkəmizdə sosial iqtisadi inkişafın təmin edilməsində multikulturalizmin də böyük rolu vardır.

Azərbaycanda multikulturalizmin əsası Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Onun hakimiyyəti dövründə ölkədə dinindən və milliyətindən asılı olmayaaraq bütün xalqlar rifah və fərvanlıq içərisində yaşamışdır. Ümummilli Lider Hey-

dər Əliyev respublikamızda multikulturalizm siyasətini uğurla həyata keçirmiş və ölkəmizi dünya miqyasında multikulturalizm ölkəsi kimi tanıtmışdır. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan xalqının multikultural adətlərinin qorunması sahəsində həyata keçirilən siyasət hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyev tərəfindən inamla davam etdirilir. Cənab İlham Əliyev ölkəmizdə multikulturalizmin inkişaf etdirilməsində və multikulturalizmin ölkənin sosial iqtisadi inkişafında rolunun artırılmasında misilsiz xidmətləri olmuşdur. Belə ki, ölkədə multikulturalizmin daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə Cənab İlham Əliyevin 15 may 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılmışdır. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin əsas vəzifələri Azərbaycan Respublikasında mədəni, dini müxtəlifliyin tolerant əsaslarının elmi təhlilini aparmaq və qorunub saxlanması yollarını müəyyənləşdirməkdən, multikultural həyatda müxtəlif bölgələrə aid mədəniyyətlərin bir-birinə təmas dərəcəsini öyrənmək və təşviq etməkdən, müxtəlif dinlərə mənsub gənc din xadimlərinin peşəkar dini, dünyəvi biliklərinin artırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirməkdən və multikulturalizm üzrə dünya mütəxəssislərinin, eyni zamanda keçmiş və müasir siyasi, ictimai, elm, mədəniyyət, incəsənət xadimlərinin şəxsi təcrübələrini təhlil etmək və

yaymaqdan, eləcə də multikulturalizmin ölkənin sosial iqtisadi inkişafına təsirini təhlil etməkdən ibarətdir.

Ölkəmizdə yaşayan müxtəlif millətlərin və etnik azlıqların bərabərhüquqlu olması, yəni onlara yerli əhali ilə müqayisədə fərq qoyulmaması ölkədə multikulturalizm siyasətinin uğurla həyata keçirilməsinin əyani sübutudur. Hazırda Azərbaycanda ölkənin əsas və çoxluq təşkil edən əhalisi-azərbaycanlılarla yanaşı, bir sıra digər millət, xalq və etnik azlıqlar da yaşayır. Azərbaycanda yaşayan millətlər əsasən ləzgilər, ruslar, talışlar, avarlar, türklər, tatarlar, gürcülər, yəhudilər və kürdlərdən ibarətdir. Ölkədə multikulturalizmin sosial iqtisadi inkişafa təsiri bundan ibarətdir ki, ölkədə yaşayan müxtəlif millət nümayəndələri yerli əhali kimi iqtisadiyyatın istənilən sahəsində müəssisə açaraq əhalinin tələbatını ödəyə bilirlər. Bundan başqa onlar iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində investisiya yatıraraq həm mənfəət əldə edə bilirlər və həm də ölkənin iqtisadi inkişafına təsir göstərə bilirlər. Bu gün Azərbaycanda fəaliyyət göstərən və ölkənin sosial iqtisadi inkişafında rol oynayan bir çox iri müəssisələr vardır ki, o müəssisələrin rəhbərləri ölkəmizdə məskunlaşan qeyri-azərbaycanlılardır. Hər bir ölkənin makroiqtisadi göstəricilərindən biri ölkə əhalisinin rifah səviyyəsidir. Qeyd edə bilərik ki, multikulturalizm ölkəmizdə yaşayan yerli əhalinin və başqa millətlərin rifahına da müsbət təsir göstərir. Ölkəmizdə siyasi və iqtisadi sabilliyin hökm

sürməsi, yerli əhali ilə birgə başqa millətlərin də sülh və əmin-amanlıq içərisində yaşaması, onların hüquqlarının qorunması və eləcə də onların yerli əhali kimi bərabərhüquqlu olması ölkəmizdə rifah səviyyəsinin yüksək olduğunu göstərir. Buna misal olaraq qeyd edə bilərik ki, ölkədə yaşayan milli azlıqlar və başqa milliyyətdən olan xalqlar yerli əhali kimi müxtəlif təşkilatlarda və müəssisələrdə işləyib əmək haqqı alaraq sabitlik və rifah içərisində yaşayırlar. Həm də onlar yerli əhali kimi dövlətə vergi ödəyərək dövlət büdcəsinin formalaşmasında rol oynayırlar.

Ümumilli Lider Heydər Əliyevin multikulturalizm baxışları

Ümumilli lider H.Əliyevin hakimiyyəti illəri sanballı əlamətdar hadisələrlə zəngin olmuşdur. Multikulturalizm sahəsindəki onun xidmətləri azsaylı xalqların məskəni olan Azərbaycanda bütün xalqların firəvan yaşamasına səbəb olmuşdur. Multikulturalizm – ayrıca götürülmüş ölkədə və bütövlükdə dünyada müxtəlif millətlərə və dinlərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı və harmonizasiyasına, azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə integrasiyasına yönəldilmişdir. Humanist və demokratik nəzəriyyə, yaxud ideologiya olaraq multikulturalizm tolerantlığın təcəssümüdür ki, onsuz humanizm, yüksək fərdi və beynəlxalq münasibətlər mədəniyyəti, insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma, qarşılıqlı zənginləşmə, dostluq və əməkdaşlıq mümkün deyil. Multikulturalizm modeli dedikdə, bir dövlətin sərhədləri daxilində müxtəlif etnomədəni təbəqələrin dinc yanaşı yaşaması və öz mədəni xüsusiyyətlərini, həyat tərzini rəsmən ifadə etmək və qoruyub saxlamaq hüququna malik olması nəzərdə tutulur. Multikulturalizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun zəruri alətidir. Azərbaycanda multikulturalizm, tolerantlıq və dini dözümlülüyün dövlət siyasəti səviyyəsində inkişaf etdirilməsinin

əsaslarını ölkənin qədim dövlətçilik tarixi və bu ənənələrin inkişafı təşkil edir. Tarixi ənənələrə nəzər salsaq görürük ki, istər Səfəvilər dövləti, istər XIX-XX əsrlər maarifçilik dalğası, istərsə də Xalq Cümhuriyyəti dövründə Azərbaycan ərazisində yaşayan digər etnik xalqlar və dini qrupların nümayəndələrinin təmsilçiliyini özündə cəmləyən bu siyasi davranış XX əsrin sonlarında Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən dövlətçilik ideologiyası formasına çevrilmişdir. Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin siyasəti nəticəsində ötən əsrin 90-cı illərində Azərbaycanda tolerantlıq və multikulturalizm ənənələri bərpa edilmişdir. Müstəqilliyimizin ilk illərində yaranmış xaosdan ölkəni xilas edən və xalqın istəyi ilə hakimiyyətə gələn Ulu Öndər Heydər Əliyev respublikamızda dini etiqad azadlığının təminatçısı, milli-mənəvi dəyərlərin qoruyucusu olmuşdur. Heydər Əliyev Azərbaycanda yaşayan dini icmalara qarşı həmişə hörmət və ehtiramla yanaşmış, onların dini bayramlarını təbrik etmiş, adət-ənənələrinə qayğı göstərmişdir. İştirak etdiyi bütün beynəlxalq tədbirlərdə tolerantlıqla bağlı fikirlərini bildirmiş, indiki qloballaşma dövründə dinlərarası, mədəniyyətlərarası dialoqa həmişə üstünlük vermişdir. Müstəqil Azərbaycanda multikultural dəyərlərin formalaşmasında azərbaycançılıq ideologiyası əvəzsiz rol oynayır. 1993-cü ildə Azərbaycan dövlətini parçalanmadan qurtarmış Ümummilli Liderin uğurlarının kökündə məhz azər-

baycançılıq ideyası dayanırdı. Həmin dövrdə respublikada milli-etnik ixtilaf, bölücülük tendensiyası ayrı-ayrı bölgələrdə özünü daha qabarıq göstərirdi. Belə bir zamanda xalq dinindən, etiqadından və etnik bölgüsündən asılı olmayaraq Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşdi və ölkəni parçalamaq istəyən qüvvələr zərərsizləşdirildi. Ulu Öndər Heydər Əliyevin zəngin dövlətçilik ənənələrinin layiqli davamçısı olaraq Prezident İlham Əliyevin uğurlu daxili siyasəti nəticəsində azərbaycançılıq ideyası ölkədə yaşayan bütün etnik qrupların vahid ideyasına çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikası polietnik dövlətdir. Xalq, dövləti təşkil edən etnosdan – azərbaycanlılardan və bir sıra milli azlıqlardan: udinlər, ingiloylar, qırızlar, xınalıqlar, buduqlar, tatlar, talışlar, ləzgilər və digərlərindən təşkil olunmuşdur. Bu millətlərin tarixən Azərbaycandan başqa vətənləri olmamış və buna görə də vahid polietnik Azərbaycan vətəndaşları hesab olunurlar. Bu millətlərdən başqa respublikamızda öz tarixi vətənləri olan ruslar, ukraynalılar, belaruslar, kürdlər, yəhudilər, yunanlar, almanlar və tatarlar yaşayırlar. Təkcə Bakıda rusların, ukraynalıların, kürdlərin, lakların, ləzgilərin, slavyanların, tatların, tatarların, gürcülərin, ingiloyların, talışların, avarların, axıska türklərinin, Avropa və dağ yəhudilərinin, gürcü yəhudilərinin, alman və yunanların iyirmidən yuxarı cəmiyyətləri və mədəniyyət mərkəzləri vardır. Ümumiyyətlə, etnik azlıq-

ların kompakt şəkildə yaşadıkları bütün rayonlarda belə icmalar mövcuddur. Məhz Azərbaycanda dağ yəhudilərinin məskəni – Qırmızı Sloboda, Molokan kəndi İvanovka, udin kəndi Nic, öz dili, özünəməxsus adət və ənənələri ilə məşhur olan Xınalıq kəndi və başqa milli azlıqların yaşadığı onlarla belə məskənlər mövcuddur. Etnik azlıqlar da yerli əhali ilə bərabər bütün hüquqlara malikdirlər. Azərbaycanda dinlərarası dialoq və tolerantlığın dünyanın bir çox polietnik regionları üçün nümunə olan xüsusi modeli formalaşmışdır. Ölkə vətəndaşlarının böyük əksəriyyətini təşkil edən müsəlmanların hüquqlarını təmin etməklə yanaşı, dövlət respublika ərazisində yayılan bütün ənənəvi dinlərə qayğı göstərir. Hazırda Azərbaycanda müsəlman icmaları ilə paralel şəkildə qeydə alınmış 21 qeyri müsəlman dini icmaların fəaliyyətini təmin edən “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və bu qanunun icrasını həyata keçirən Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi mövcuddur. Komitənin əsas vəzifəsi isə ölkədə müxtəlif din və konfessiyalara bərabər imkanlar və şərait yaratmaqdan ibarətdir. Milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının qorunması Azərbaycan dövlətinin yürütdüyü siyasətin əsas istiqamətlərindən biridir və tolerantlıq baxımından örnək bir dövlət kimi özünü təsdiqləyən Azərbaycan hazırda burada yaşayan bütün xalqların, bütün dinlərə etiqad edənlərin azad yaşadığı bir döv-

lətdir. İrəqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən və mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının bərabərliyini təmin edən milli siyasətin əsas müddəaları Azərbaycan konstitusiyasında (maddə 25,44.) göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının milli siyasət konsepsiyası həmçinin aşağıdakı beynəlxalq sənədlərə əsaslanır:

- BMT-nin İnsan hüquqları Haqqında Ümumi Bəyannaməsi;

- İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Avropa Konvensiyası;

- BMT-nin "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktı;

- Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin Yekun aktı;

- ATƏT-in insan meyarları üzrə Konfransının Kopenhagen sənədi;

- Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvləri tərəfindən qəbul edilmiş "Milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin hüquqlarının təmin edilməsi haqqında" konvensiya.

Azərbaycanda müxtəlif millətlərin nümayəndələri cəmiyyətin ayrı-ayrı sahələrində məhsuldar işləyərək ölkənin inkişafına layiqli töhfələr verir, dövlət strukturlarında çalışırlar. Milli Məclisdə ölkənin bir

sıra etnik azlıqları, o cümlədən, rus, ləzgi, tat, talış və b. öz nümayəndələri ilə təmsil olunurlar.

Beynəlxalq aləmdə etimadsızlıq mühiti formalaşmaqda, irqçilik, millətçilik, ksenofobiya genişlənməkdə, etnik və milli dözümsüzlük az qala həyat tərzinə çevrilməkdə olduğu bir realıqda Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm, dinlərarası və mədəniyyət-lərəarası dialoq, tolerantlıq və harmonik etnik müxtəlifliyin özünəməxsus birgəyaşayış modeli formalaşmışdır. Dünya bu modeli öyrənməkdədir. Çoxmədəniyyətlik (multikulturalizm) bu modelin əsas fəlsəfəsinə təşkil edir. Əslində multikulturalizm ksenofobiya, islamafobiya və irqçiliyin alternatividir. Onlar bir-birinə antoqonistdir. Biri barışığa çağırışdır, digəri ədavətə. Hər ikisi strateji hədəflərə malikdir. Multikulturalizmdə bu, qlobal səviyyədə mədəniyyətlərəarası harmoniyaya nail olmaqdır. Alternativində isə bu, qlobal xaosu sürükləməkdir. Deməli, faktiki olaraq bəşəriyyət yenidən "kim-kimi" sualı ilə üz-üzə qalıbdır. Deməli, həm regional, həm də qlobal səviyyədə multikultural dəyərlərin müdafiəsi, təbliği və təşviqi sadalanan acı reallıqlar kontekstində hər zaman olduğundan daha aktual və zəruridir. Bu sahədə Azərbaycan Respublikasının əsrlərlə formalaşmış təcrübəsi unikal nümunədir. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanından, şifahi və yazılı ədəbiyyatımızdan keçən bariz nümunələr uzaq keçmişdən bu günümüzədək multikultural ənənələrin mövcudluğunu aşkar şəkildə sübut edir. Bu re-

allıq fonunda müasir dövrdə həllini gözləyən yalnız bir əsas məsələ qalırdı. Yeni geosiyasi şəraitdə Azərbaycanın uğurlu inkişafını təmin edəcək ideoloji xəttin seçilməsi. Ulu Öndər Heydər Əliyev etnik millətçiliyə alternativ kimi bütövlükdə Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mənəvi bazası olan azərbaycançılıq dövlət təlimini milli ideologiya kimi irəli sürdü. Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin qeyd etdiyi kimi, 9 noyabr 2007-ci il tarixdə "Azərbaycan" qəzetində çap olunan "Azərbaycançılıq-milli ideologiyanın kamil nümunəsi" adlı məqaləsində qeyd olunduğu kimi, "Azərbaycançılıq" anlayışı milli siyasi diskursda, nisbətən, yaxın vaxtlarda işlədilir. O, ölkədə yaşayan bütün etnik qrupları və millətləri ümumdövlət mənafeləri və dəyərləri əsasında real surətdə birləşdirmək ideyasının verballaşdırılması kimi, 1992-1993-cü illərdə, xüsusilə geniş yayılan şovinist və separatçılıq əhval-ruhiyyəsinə qarşı mübarizə ideyası kimi meydana gəlmişdir. Yeni anlayış ictimaiyyət tərəfindən kifayət qədər tez dəstəklənmiş, yeni, məzmunlu elementlərlə dolğunlaşmışdır. Düşünürük ki, indi "azərbaycançılıq" artıq milli ideologiyanın ilk nümunəsi hesab edilə bilər. Məhz bu ideologiya sayəsində ölkəmizdə bütün konfessiyalar və etnoslar arasında unikal həmrəylik mühiti formalaşmış, tolerantlıq, dini loyallıq, milli

özünəməxsusluq və bəşəri dəyərlərə sadiqlik həyat tərzinə çevrilmişdir. Başqa sözlə, Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün azərbaycançılığı dəqiq ideoloji hədəf seçərək öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çoxmədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirdi və onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etdi. Ümummilli Lider Heydər Əliyev təsadüfi deyildir ki, multikultural dəyərlərə əvəzsiz sərvət kimi yanaşırdı: "Azərbaycanın çoxmillətli, tolerant ölkə olması bizim böyük sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür... Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumık da, başqası da - bütönlükdə hamısı azərbaycanlıdır. "Azərbaycan" sözü bizi həmişə birləşdirib". Bu sözlər bu gün də son dərəcə əhəmiyyətlidir və təkzibedilməz həqiqət gücündədir: biz, yəni Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlar məhz bir yerdə, məhz azərbaycanlı olaraq dünya üçün maraq kəsb edə bilərik. Biz ayrı-ayrılıqda heç kim üçün maraqlı deyilik! Elə bu məntiqə də zamanəmizin dühası Heydər Əliyev Azərbaycanın çoxmillətli dövlət olaraq milli siyasətinin əsas məzmununu belə müəyyən etmişdir: "...Respublikamızın ən başlıca sərvəti əsrlərdən bəri bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan, müxtəlif millətlərdən olan, müxtəlif dillərə

etiqad edən adamlardır. Ölkə nə qədər çox xalqı bir-ləşdirsə, bir o qədər zəngin olar". Ümummillî Liderin peyğəmbərcəsinə söylədiyi bu fikirlər, müasir dünya-mızda millî-etnik və dini dözümsüzlük mühiti forma-laşdırmaqla "idarə olunan kaos" vəziyyəti yaranan qüvvələrin kimliyini anlamaq və nəticələr çıxarmaq üçün olduqca ibrətamizdir. "Heydər Əliyev azərbay-cançılıq ideyasına tamamilə yeni məzmun verərək, onu Azərbaycanın millî-etnik xüsusiyyətlərinə, müasir dövrün təbblərinə və dünyanın müasir şəraitinə uy-ğunlaşdırdı. Heydər Əliyev azərbaycançılığı bütöv bir xalqın-bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların, Azərbaycanla bağlılığı olan soydaşlarımızın və həm-vətənbirimizin söykəndiyi millî birlik platformasına çevirdi",- deyərək Azərbaycan Respublikası Preziden-tinin İctimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi, profes-sor Əli Həsənov Ulu Öndərin bütün sahələrdə olduğu kimi, millî məfkurə sferasında da misilsiz xidmətlər göstərdiyini vurğulamışdır. Bu, bir həqiqətdir ki, azər-baycançılıq ideologiyası, bir tərəfdən, Azərbaycan tü-rklərinin ölkədəki digər etnik qruplara tolerant münasibətinin, sülh içində yaşamaq istəyinin bariz göstəri-cisi oldusa, digər tərəfdən Azərbaycanın türk dünya-sının ayrılmaz parçası olduğunu təsdiqlədi. Millî nihi-lizmə, millî nifaqa və bu əsasda istənilən təxribata qarşı sipər rolunu oynayan azərbaycançılıq məfkurəsi-ni müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin ideoloji təliminə çevirən Ulu Öndərin 13 avqust 2001-ci il tarixdə mil-

li-mənəvi dəyərlərimizin qorunması ilə bağlı verdiyi bəyanatda səslənən fikirlər kifayət qədər aktual, xə-bərdaredici və ibrətamizdir: "Hər xalqın öz adət-ənə-nəsi var, öz millî-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz millî-mənəvi dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik. Əgər insan mənsub olduğu millətin millî-mə-nəvi dəyərlərini anlama bilmirsə, yaxud onları qəsdən təhrif edirsə, əgər vəziyyət o dərəcəyə çatırsa ki, Azərbaycanın dini rəhbəri təhqir olunur, onda, təbiidir ki, bu, bizi narahat etməlidir... Biz Azərbaycanda de-mokratiyanın bütün tələblərini tətbiq etmişik, edəcə-yik də. Ancaq Azərbaycanın millî-mənəvi dəyərlərinə qarşı, Azərbaycanın millî mentalitetinə qarşı yönəldil-miş hərəkətlərin hamısının qarşısı alınacaqdır". Hey-dər Əliyev xaricdə yaşayan azərbaycanlıların dağınıq halda yaşamaması, onların diaspor fəaliyyəti göstər-məsi üçün millî həmrəyliyin vacib olduğunu bildirdi. O, həm də yaxşı dərk edirdi ki, millî həmrəyliyin möhkəmlənməsi üçün azərbaycançılıq ideologiyası zəruridir. Məhz bu ideologiyanın təbliği nəticəsində Azərbaycanı hansı səbəbdən tərk etmələrindən asılı olmayaraq xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında millî həmrəylik yarandı və onlar ümummillî maraqlar naminə birlikdə fəaliyyət göstərməyə başladılar. Bu-nun nəticəsində də soydaşlarımız arasında azərbay-cançılıq ideologiyası millî həmrəyliyin konsepsiyası-na çevrildi. Prezident xarici dövlətlərə ilk səfərlərin-dən başlayaraq getdiyi hər bir ölkədə yaşayan həmvə-

tənlərimizlə görüşlər keçirir, onların problemləri, qayğıları ilə maraqlanır, tövsiyələrini verirdi. Azərbaycan diasporunun yeni mərhələdə inkişaf tezislərini də məhz böyük Öndərin həmin görüş və çıxışlarda söylədiyi fikirlər, müddəalar təşkil etmişdir. Özü də bu, hər zaman şüarçılıqdan uzaq, reallığı əks etdirən, zərurətdən doğan fikir və müddəalar olmuşdur. Bu baxımdan Heydər Əliyevin 2001-ci ilin noyabrında Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında bəyan etdiyi tezislər əslində azərbaycançılığın, Azərbaycan təəssübkeşliyinin ən lakonik ifadəsi idi: "Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı birləşdirən bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı yaşatmalıyıq. Azərbaycanın multikultural ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunması işində ən mühüm istiqamətlərdən biri də Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və göstərişi ilə bu

məsələnin hüquqi sənədlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunmasıdır. Belə ki, multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən tolerantlıq (dözümlülük) prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində aydın şəkildə təsbit edilmişdir. Bununla bağlı "Bərabərlik hüququ" (maddə 25, bənd 3), "Milli mənsubiyyət hüququ" (maddə 44, bəndlər 1, 2), "Ana dilindən istifadə hüququ" (maddə 45, bəndlər 1, 2) və başqa maddələri göstərmək mümkündür. Bununla yanaşı, dahi müasirimiz Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin, tarixinin, ədəbiyyat və mədəniyyətinin azərbaycançılıq məfkurəsi ilə dərkinin metodologiya və strategiyasını formalaşdırdı. Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan dilinə məhz azərbaycançılığın mənəvi əsası kimi yüksək qiymət verirdi; "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi Azərbaycan dilini əbədi edibdir və bu gün Azərbaycan dilimiz yaşayır və yaşayacaqdır. Qoy Azərbaycan dili müstəqil Azərbaycanda, eləcə də dünyada yaşayan bütün azərbaycanlıların dili olsun. Bu dil bu gün azərbaycanlıların mənəvi birliyinin əsasıdır". Ulu Öndər Heydər Əliyevin 2001-ci il iyun ayının 18-də imzaladığı "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında", həmçinin 9 avqust 2001-ci il avqust ayının 9-da imzaladığı "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" Fərmanları böyük tarixi-siyasi əhəmiyyətə malikdir. Bu, bir həqiqətdir ki, dil millətin simasıdır

səciyyələndirən amillərdən biri, onun milli sərvətidir. Millətin dilinin dövlət dili statusuna yüksəlməsi isə tarixi hadisə, milli dövlətçilik tarixinin qızıl səhifəsidir. Bu məqam millətin millət olaraq təsdiqidir. Çünki dilin dövlət dili statusuna yüksəlməsi millətin öz taleyinə sahibliyinin, dövlət qurmaq və qorumaq qüdrətinin, eyni zamanda dilinin zənginliyinin sübutudur. Bu gün Azərbaycan dilinin dövlət statuslu dillər arasında olmasına görə bu dilin mənəvi dirilik atributuna çevrilməsi yolunda böyük fədakarlıqlar göstərmiş Ümummilli Lider Heydər Əliyevə minnətdar olmalıyıq. “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Fərman isə dilimizin inkişafı və tətbiqi sahəsində meydana çıxan problemlərin həllində mühüm rol oynadı. Sənəddə Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının yaradılması da nəzərdə tutulurdu. Müstəqilliyimizin ilk ilində-1991-ci ildə latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası qəbul olunsa da, bu qərar kağız üzərində qalmışdı. Yalnız Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında” Fərmanından sonra ana dilimizin tətbiqi işinin daha mükəmməl səviyyədə həyata keçirilməsinə stimül verildi. Məhz bundan sonra respublikada bütün yazılı sənədləşmələr latın qrafikası ilə aparıldı. Ulu Öndərin ölkə rəhbərliyinə qayıdışı dini dəyərlərə münasibətdə, dövlət-din münasibətlərində yeni mərhələnin başlanğıcı oldu. Çox keçmədi ki, bu sahədə həyata keçiriləcək

siyasətin mahiyyəti xalqa açıqlandı, din sahəsinə qayğı, dini abidələrin bərpası, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və təbliği dövlətin din siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrildi. Onun həyata keçirdiyi uğurlu siyasət nəticəsində Azərbaycan Respublikası dövlətin münasibətlərində həssas nəzarətlə bərabər, ölkədə etiqad azadlığı üçün şərait yaradıldı, dini dəyərlərə, ibadət yerlərinə və din adamlarına xüsusi qayğı göstərilməyə başlandı. Əsas məqsəd isə dövlət tədbirləri din arasında qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlığı gücləndirmək idi. Ölkəmizdə bütün dini konfessiyalar qanun qarşısında bərabərdir və eyni statusa malikdir. Ölkə vətəndaşlarının əksəriyyətini təşkil edən müsəlmanların hüquqlarının təmin olunması ilə yanaşı, dövlət respublikada yayılmış digər dinlərə də qayğı göstərir. Bundan savayı, dövlət-din münasibətlərinin tənzimlənməsi istiqamətində mühüm addım olaraq Ulu Öndər Heydər Əliyevin 21 iyun 2001-ci il tarixli 512 sayılı Fərmanı ilə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Bunun ardınca, Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə 20 avqust 1992-ci ildə “dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması və inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqamət yeni mərhələdə onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir. Multikultu-

ralizmi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasəti, xalqımızın həyat tərzini kimi dəyərləndirən Prezident İlham Əliyev bu siyasətin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi önəm verir. O, daima ölkəmizin bu təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı konvensiyalara qoşulmasının vacibliyini qeyd edir. Məhz bu siyasi xəttin nəticəsi kimi Azərbaycan Prezidentinin göstərişi ilə ölkəmizin 26 noyabr 2009-cu il tarixli qanunla "Mədəni özünüifadə formalarının müxtəlifliyinin qorunması və təşviqinə dair" YUNESCO Konvensiyasına qoşulmasını göstərmək olar.

18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdi: bu hadisə Azərbaycan xalqının milli azadlıq mübarizəsi tarixinin üçüncü mərhələsinin başlanğıcı idi. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin yenidən siyasi hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycançılıq ideyasının inkişafına, Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsinə güclü təsir göstərdi. Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycançılıq ideyasını əsas tutaraq onun bütün sahələrdə inkişafını təmin etdi.

İlk dəfə olaraq Heydər Əliyev Azərbaycançılıq ideyasını iqtisadi sahədə yeritdi. Bundan başqa Ümummilli Lider Heydər Əliyev ilk dəfə olaraq multikulturalizmi Azərbaycançılıq ideyasını tərkib hissəsi

kimi təqdim etdi. Ulu Öndər Heydər Əliyevin azərbaycançılığı ümummilli ideologiya olaraq irəli sürməsi onun Azərbaycan dövlətçiliyi naminə göstərdiyi ən böyük tarixi xidmətlərindən biridir.

Azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycanı özünə vətən qəbul etmiş, ölkədə yaşayan bütün millətlərin dostluq, qonşuluq, əmin - əmanlıq şəraitində yaşadığı ölkə olmuşdur. Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür - biz bunu qiymətləndirib və qoruyub saxlamalıyıq. Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçmişdir. Ulu Öndər öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşan çoxmədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirmişdir. Birmənalı şəkildə qeyd etmək olar ki, Ulu Öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsi ilə mənşəyindən, irqindən, dinindən və dilindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarına hörmət təmin olundu. Ulu Öndərin hakimiyyətə gəlməsindən sonra qəbul edilən bir çox qanunlarda Azərbaycan ərazisində yaşayan bütün milli azlıqların mədəni kimliyinə təminat verildi. Multikulturalizm Azərbaycanda əsrlərdən bəri formalaşan, eyni zamanda ictimai-bədii, psixoloji-mənəvi müstəvidən kənara çıxmayan dəyərlər toplusu kimi, xüsusilə sovet ideologiyasının hökmranlıq etdiyi illərdə kifayət qədər sistemsiz və spontan mahiyyətə malik idi. Onun sanki bütün vacib özəllik-

ləri mövcud idi. Tolerantlıq və mənəvi potensial, dini loyallıq və milli özünəməxsusluq, psixoloji səbat və başəri dəyərlərə açıqlıq Azərbaycan insanını multikultural bir rejimin içinə salmağa hazır idi. Bu və bu kimi xüsusiyyətlər Azərbaycan ədəbi-bədii düşüncə müstəvisində həm tarixən, həm də bu gün kifayət qədər görümlü və təsiredicidir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanından, şifahi və yazılı ədəbiyyatımızdan keçən bariz nümunələr uzaq keçmişdən bugünümüzədək multikultural ənənələrin mövcudluğunu aşkar şəkildə sübut edir. Bunun fonunda müasir dövrdə həllini tapası yalnız bir əsas məsələ qalırdı: hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etmək. Və bunu Ulu Öndər Heydər Əliyev etdi. O, Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi və öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çoxmədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirərək onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Bu mərhələ siyasi mərhələ idi. Əslində, Ulu Öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi oldu. Ulu Öndər Heydər Əliyev bununla ilk növbədə multikulturalizm siyasi modelinin assimilyasiya və izolyasiya kimi digər mümkün siyasi modellərdən üstün olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi. "Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətəndiririk və qoruyub saxlayacağıq" deyən Ulu Ön-

dər bütün sonrakı siyasi fəaliyyətini bu sərvətin əbədi olması istiqamətinə yönəltdi.

Azərbaycanın multikultural ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunması işində ən vacib olanı Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və göstərişi ilə bu məsələnin hüquqi sənədlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunmasıdır. Belə ki, multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən tolerantlıq (dözümlülük) prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində aydın şəkildə təsbit edilmişdir. Bununla bağlı "Bərabərlik hüququ" (maddə 25, bəndlər 1, 2), "Milli mənsəbiyyət hüququ" (maddə 44, bəndlər 1, 2), "Ana dilindən istifadə hüququ" (maddə 45, bəndlər 1, 2) və başqa maddələri göstərmək mümkündür.

Ulu Öndər haqlı olaraq multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edirdi. O, Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən etnik-mədəni, dini dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın mühüm prinsipi olan əsas insan hüquq və azadlıqları kontekstində görürdü. Ulu Öndərin rəhbərliyi ilə, nəhayət ki, dönüşü olmayan demokratik inkişaf yoluna çıxmış Azərbaycan Respublikası, onun qeyd etdiyi kimi, "dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının eyni hüquqlara malik" olmalarını təmin etməli idi.

Təbii olaraq, Ulu Öndər etnik millətçiliyə alternativ kimi bütövlükdə Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mənavi bazası olan azərbaycançılıq prinsipini milli ideologiya kimi irəli sürdü. O qeyd etdi ki, etnik millətçilik, nəhayət etibarilə, etnik separatizmə, xalqlar arasında münaqişəyə gətirib çıxarır. Azərbaycançılıq ideologiyası isə dinindən, dilindən, irqindən asılı olmadan ölkədə yaşayan bütün vətəndaşları birləşdirir. Ulu Öndərin dediyi kimi, həqiqətən də "Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumık da, başqası da - bütünlükdə hamısı azərbaycanlıdır". Bu sözlər bu gün də son dərəcə əhəmiyyətlidir və belə bir aydın siyasi həqiqəti aktuallaşdırır: biz, yəni Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlar məhz bir yerdə, məhz azərbaycanlı olaraq dünya üçün maraq kəsb edə bilərik. Biz ayrı-ayrılıqda heç kim üçün maraqlı deyilik!

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin multikulturalizm elmi-nəzəri ideyalarının beynəlxalq əhəmiyyəti

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması və inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqamət yeni mərhələdə onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir. Multikulturalizmi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasəti, xalqımızın həyat tərzini kimi dəyərləndirən Prezident İlham Əliyev bu siyasətin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi önəm verir. O, daima ölkəmizin bu təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı konvensiyalara qoşulmasının vacibliyini qeyd edir. Məhz bu siyasi xəttin nəticəsi kimi Azərbaycan Prezidentinin göstərişi ilə ölkəmizin 26 noyabr 2009-cu il tarixli qanunla "Mədəni özünüifadə formalarının müxtəlifliyinin qorunması və təşviqinə dair" YUNESCO Konvensiyasına qoşulmasını göstərmək olar. Azərbaycanın mədəni-siyasi yüksəlişində son dərəcə vacib məqamlardan biri isə Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü və iştirakı ilə 2011-ci ildən bəri mütəmadi olaraq Bakıda Bey-

nəlxalq Humanitar Forumun keçirilməsidir. Artıq ənənəyə çevrilmiş bu forumun son açılışı zamanı etdiyi çıxışında Prezident İlham Əliyev multikulturalizmi "alternativ olmayan, gələcək inkişaf üçün ən məqbul variant" kimi dəyərləndirməklə təkcə Azərbaycanda deyil, müasir dünyada multikulturalizm meyillərinin gücləndirilməsinin vacibliyini xüsusi olaraq qeyd etmişdir.

Belə bir siyasi kontekstdə Prezident İlham Əliyev 28 fevral 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının millətlərəarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşavirinin xidmətini yaratdı. Bu gün bu xidmət ölkənin ideoloji həyatının önəmli istiqamətlərini əlaqəli şəkildə öyrənən, obyektiv səbəbdən özünü göstərən müəyyən boşluqların doldurulmasını təmin edən vacib bir orqan kimi fəaliyyətini qurmaqdadır.

Prezident İlham Əliyevin multikulturalizm siyasətinin növbəti əhəmiyyətli addımı Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılmasına dair 15 may 2014-cü il tarixində imzaladığı Fərman oldu. Bu mərkəzin yaradılmasının əsas məqsədi ölkəmizdə əsrlər boyu formalaşmış tolerantlığın, etnik-mədəni, dini müxtəlifliyin qorunmasını və çiçəklənməsini təmin etmək, habelə Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanıtmək və mövcud multikultural modellərini tədqiq və təşviq etməkdir. Dünyanın multikulturalizm sahəsində aparıcı mütəxəssislərinin,

görkəmli ictimai və siyasi xadimlərinin Bakıda beynəlxalq səviyyədə belə bir mərkəzin açılmasını son dərəcə təbii və işgüzar şəkildə qəbul etmələri məhz Azərbaycanın bu gün dünya multikulturalizminin mərkəzinə çevrilməsi reallığını aydın şəkildə nümayiş etdirir. Bu gün Azərbaycanda multikulturalizm sahəsində bir-birini tamamlayan, sistemli xarakter daşıyan siyasi iradə və onun gerçəkləşməsi proqramı uğurla həyata keçirilir.

Prezident İlham Əliyevin multikulturalizmə, tolerantlığa verdiyi siyasi dəyərin dünya miqyasında real elmi, mədəni, sosial müstəvirlərə köçürülməsi işində Heydər Əliyev Fondunun böyük xidmətləri danılmazdır. Bu gün Azərbaycan multikultural ənənələrinin qorunub saxlanması, təbliği ilə bağlı Heydər Əliyev Fondu olduqca əhəmiyyətli, möhtəşəm layihələr həyata keçirir. Bu layihələr Azərbaycan multikulturalizminin bir ölkə çərçivəsində qapalı inkişafını deyil, dünya çərçivəsində dinlərin və mədəniyyətlərin müxtəliflikləri rejimində fəaliyyət göstərməsini reallaşdırır. Fondun düşünülmüş, sistemli fəaliyyətində multikulturalizmin mühüm aspektlərindən biri olan mədəniyyətlərəarası əlaqələrin möhkəmlənməsi istiqaməti xüsusi yer tutur. Fondun prezidenti, YUNESCO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri, Azərbaycanın I Vitse-Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə keçirilən "Mədəniyyətlərəarası dialoqda qadınların rolunun genişləndirilməsi", "Qloballaşma şəraitində mədəniyyət-

lərin rolu", "Çoxmədəniyyətli dünyada sülh şəraitində birgə yaşama", "Azərbaycan - tolerantlıq məkanı" layihələrini xüsusi qeyd etmək olar. Tərəqqipərvər dünyə ictimaiyyəti, görkəmli şəxsiyyətlər və sıradan insanlar bu qəbildən olan tədbirlərin keçirilməsini, orada mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına həsr olunmuş məsələlərin müzakirə olunmasını və ən əsası, gerçəkləşdirilməsini böyük rəğbətlə qarşılayır.

Müasir dövrdə Azərbaycan özünün multikulturalizm siyasəti və bu sahədə əldə etdiyi nailiyyətlərlə dünya dövlətlərinə, o cümlədən bu sahədə tarixən öz zəngin təcrübəsi ilə tanınan Qərb ölkələrinə nümunə olmaqdadır. Məlum olduğu kimi, bir sıra Qərb ölkələri, o cümlədən Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya uzun illər apardıqları multikulturalizm siyasətindən bu gün rəsmi şəkildə imtina edirlər. İmtinanın əsas səbəbini ümumi şəkildə Böyük Britaniyanın Baş naziri Devid Kameron 5 fevral 2011-ci il tarixində Münhendə təhlükəsizlik üzrə keçirilən konfransdakı çıxışında Böyük Britaniyada məskunlaşmış əcnəbilərin yaşadıkları cəmiyyətə inteqrasiya etmək istəməmələri ilə izah etmişdir. Bəlkə də və çox güman ki, bu, siyasi bəhanədir. Bəlkə də ölkələrdə iflasə uğrayan multikulturalizm siyasətçilərinin özlərinə bəraət qazandırmaq cəhdidir. Və bunun fonunda təzahür edən, inkişafda olan multukulturalizmin Azərbaycan təcrübəsinin bütün dünyaya siyasi cəsarətlə nümayişi ona gətirib çıxarmışdır ki, bu gün artıq Yer kürəsinin hər yerində

ədalətsevər insanlar ölkəmizi sarsılmaz multikultural dövlət imici əldə etmiş mərkəz kimi tanıyır. Qətiyyətlə demək olar ki, Azərbaycan multikulturalizmi ölkəmizin siyasi simasının əsas cizgilərindən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisinin arzularından biri də elə bu idi. Azərbaycanın multikultural ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunması işində ən vacib olanı Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və göstərişi ilə bu məsələnin hüquqi sənədlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunmasıdır. Multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən tolerantlıq (dözümlülük) prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində aydın şəkildə təsbit edilmişdir. Bununla bağlı "Bərabərlik hüququ" (maddə 25, bənd 3), "Milli mənsubiyyət hüququ" (maddə 44, bəndlər 1, 2), "Ana dilindən istifadə hüququ" (maddə 45, bəndlər 1, 2) və başqa maddələri göstərmək olar. Ulu Öndər haqlı olaraq multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edirdi. O, Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən etnik-mədəni, dini dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın mühüm prinsipi olan əsas insan hüquq və azadlıqları kontekstində görürdü. Ulu Öndərin rəhbərliyi ilə demokratik inkişaf yoluna çıxmış Azərbaycan Respublikası, onun qeyd etdiyi kimi, "dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının eyni

hüquqlara malik olmalarını” təmin etməli idi. Təbii olaraq, Ulu Öndər etnik millətçiliyə alternativ kimi bütövlükdə Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mədəni bazası olan azərbaycançılıq prinsipini milli ideologiya kimi irəli sürdü. O, qeyd etdi ki, etnik millətçilik, məhiyyət etibarilə, etnik separatizmə, xalqlar arasında münafi-şəyə gətirib çıxarır. Azərbaycançılıq ideologiyası isə dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq, ölkədə yaşayan bütün vətəndaşları birləşdirir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, həqiqətən də “Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumuk da, başqası da – bütönlükdə hamısı azərbaycanlıdır. Heydər Əliyev göstərdi ki, “azərbaycançılıq öz milli mənsəbiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənsəbiyyətini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən – inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir”.

XXI əsrin kabusu-islamafobiya. Birincilər “Bütün ölkələrin proletarları, birləşin!” şüarı ilə dünya siyasi səhnəsinə çıxmışdılarsa, ikincilər, əslində, “Bütün ölkələrin islamafobları, birləşin!” şüarı ilə antiislamlı cəbhəsi formalaşdırmaqla həmin siyasi səhnəni zəbt etmək niyyətindədirlər. Beynəlxalq aləmdə eti-

madsızlıq mühiti formalaşmaqda, irqçilik, millətçilik, ksenofobiya genişlənməkdə, etnik və milli dözümsüzlük az qala həyat tərzinə çevrilməkdə olduğu bir vaxtda Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoq, tolerantlıq və harmonik etnik müxtəlifliyin özünəməxsus birgəyaşayış modeli formalaşmışdır. Dünya bu modeli öyrənməkdədir. Çoxmədəniyyətlik (multikulturalizm) bu modelin əsas fəlsəfəsini təşkil edir. Əslində, multikulturalizm ksenofobiya, islamafobiya və irqçiliyin alternatividir. Onlar bir-birinə antoqonistdir. Biri bərişığa çağırışdır, digəri ədavətə. Hər ikisi strateji hədəflərə malikdir. Multikulturalizmdə bu, qlobal səviyyədə mədəniyyətlərarası harmoniyaya nail olmaqdır. Alternativində isə bu, qlobal xaosu sürükləməkdir. Deməli, faktiki olaraq bəşəriyyət yenidən “kim-kimi” sualı ilə üz-üzə qalıbdır. Deməli, həm regional, həm də qlobal səviyyədə multikultural dəyərlərin müdafiəsi, təbliği və təşviqi sadalanan acı reallıqlar kontekstində hər zaman olduğundan daha aktual və zəruridir. Bu sahədə Azərbaycan Respublikasının əsrlərlə formalaşmış təcrübəsi unikal nümunədir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından, şifahi və yazılı ədəbiyyatımızdan keçən bariz nümunələr uzaq keçmişdən bugünü-müzədək multikultural ənənələrin mövcudluğunu aşkar şəkildə sübut edir. Bu reallıq fonunda müasir dövrdə həllini gözləyən yalnız bir əsas məsələ qalır: Yeni geosiyasi şəraitdə Azərbaycanın uğurlu inkişafı-

nı təmin edəcək ideoloji xəttin seçilməsi. Ulu Öndər Heydər Əliyev etnik millətçiliyə alternativ kimi bütövlükdə Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda, Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mənəvi bazası olan azərbaycançılıq dövlət təlimini milli ideologiya kimi irəli sürdü. Yeni anlayış ictimaiyyət tərəfindən kifayət qədər tez dəstəklənmiş, yeni, məzmunlu elementlərlə dolğunlaşmışdır. Düşünürük ki, indi “azərbaycançılıq” artıq milli ideologiyanın ilk nümunəsi hesab edilə bilər. “Məhz bu ideologiya sayəsində ölkəmizdə bütün konfessiyalar və etnoslar arasında unikal həmrəylik mühiti formalaşmış, tolerantlıq, dini ləyalıq, milli özünəməxsusluq və bəşəri dəyərlərə sadiqlik həyat tərzinə çevrilmişdir”. Başqa sözlə, Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün azərbaycançılığı dəqiq ideoloji hədəf seçərək öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çoxmədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirdi və onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etdi. Bununla da, ilk növbədə, multikulturalizm siyasi modelinin assimilyasiya və təcridçilik kimi digər mümkün siyasi modellərdən üstün olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Təsədüfi deyildir ki, ümummilli Lider Heydər Əliyev multikultural dəyərlərə əvəzsiz sərvət kimi yanaşırdı.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması və inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqamət yeni mərhələdə onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir. Multikulturalizmi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasəti, xalqımızın həyat tərzini kimi dəyərləndirən Prezident İlham Əliyev bu siyasətin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi önəm verir. O, daim ölkəmizin bu təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı konvensiyalara qoşulmasının vacibliyini qeyd edir. Məhz bu siyasi xəttin nəticəsi kimi, Azərbaycan Prezidentinin göstərişi ilə ölkəmizin 26 noyabr 2009-cu il tarixli qanunla “Mədəni özünüifadə formalarının müxtəlifliyinin qorunması və təşviqinə dair” YUNESCO Konvensiyasına qoşulmasını göstərmək olar. Sivilizasiyalararası dialoq prosesinə töhfə vermək məqsədilə Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2008-ci ildə Avropa Şurasının mədəniyyət nazirlərinin toplantısı Bakıda keçirildi və bu tədbirə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının mədəniyyət nazirləri də dəvət edildi. Bu, tarixdə ilk dəfə idi ki, iki mühüm beynəlxalq təşkilatın nümayəndələri Bakıya toplaşmışdılar. 2009-cu ildə Bakıda növbəti analoji tədbir keçirildi. Bu dəfə Avropa Şurasının mə-

dəniyyət nazirləri İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Bakıda keçirilən tədbirinə dəvət edildi. Bununla da Azərbaycan dünyada süni şəkildə eroziyaya uğradılmaqda olan multikultural dəyərlərə sadıq qaldığını bir daha hər iki sivilizasiyanın yüksək səviyyəli təmsilçilərinə nümayiş etdirdi. Prezident İlham Əliyevin təbircə desək, “Multikulturalizm üstünlüklərdən, böyük varlıqlardan biridir. Əfsuslar ki, dünyanın müxtəlif yerlərində, qonşu bölgələrdə, Orta Şərqdə və Avropada müəyyən narahatlıq yaradan meyillərin şahidi olur. Təcrid olunma, ayırma və bəzən ədavət meyillərini görürük. Çünki dünyaya töhfə vermək, daha yaxşı dünyanı, hamı üçün müvafiq olan dünyanı qurmaq üçün yaşayırıq. İstəyirik ki, bütün xalqların, dirlərin nümayəndələri yaşayış tərzindən asılı olmayaraq, layiqli şəraitdə dinc həyat sürsünlər. Dini hisslərə əsaslanan gərginlik halları bütün ölkələr, o cümlədən çoxmillətli cəmiyyəti olan ölkələr üçün çox təhlükəlidir”. Prezident İlham Əliyev sadalanan reallıqlar kontekstində bu gün mədəniyyətlərarası dialoqa heç zaman olmadığı qədər ehtiyac olduğunu vurğulayaraq bildirmişdir ki, dövlətimiz nəinki məscidlərin, həmçinin pravoslav və katolik kilsələrinin, sinaqoqların yenidən qurulmasına və inşasına sərmayə yatırır. İşğalçı Ermənistan dövləti üçün isə terrorçuluq və etnik təmizləmə siyasəti xarakterikdir və Azərbaycanın mədəni irsini məhv etməyi əlahiddə olaraq hədəf seçmişdir. “Mən müsəlman ölkəsini, erməni terrorizmindən, işğalın-

dan, tarixi abidələrinin məhv edilməsindən əziyyət çəkən bir ölkəni təmsil edirəm,” – deyən Prezident İlham Əliyev 2015-ci il noyabrın 17-də Parisdə YUNESCO Baş Konfransı 38-ci sessiyasının Liderlər Forumunun tribunasından Ermənistanın mədəni isrə qarşı vandalizm siyasətini ifşa edərək, işğalçı dövlətə sərt xəbərdarlığını çatdırdı: “İşğal nəticəsində ölkəmizin 600-dən çox tarixi və memarlıq abidəsi, 40 min eksponatı olan 22 muzey, 10 məscid məhv edilmişdir. Buna baxmayaraq, siz bu gün Bakının mərkəzində Azərbaycan hökuməti tərəfindən bərpa edilmiş erməni kilsəsini görə bilərsiniz. Əlbəttə ki, biz torpaqlarımıza qaydacağıq, şəhərlərimizi bərpa edəcəyik, orada yeni məktəblər və xəstəxanalar inşa edəcəyik, lakin tarixi abidələrimizi bərpa edə bilməyəcəyik. Ermənilər bizim tarixi irsimizi məhv ediblər, lakin onlar bizim iradəmizi məhv edə bilməzlər, evlərinə geri qayıtmaq istəyən qaçqın və məcburi köçkünlərin, Bakıda və Azərbaycanın digər şəhərlərində dünyaya gələn, öz tarixi torpaqlarını heç vaxt görməyən, lakin doğma torpaqlarına qayıtmaq üçün qəlbində böyük iradə ilə yaşayan insanların nəvə və nəticələrinin iradəsini məhv edə bilməzlər. Onlar geri qayıdacaqlar! Biz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək üçün hər şeyi edəcəyik”, “Multikulturalizm bizim adət – ənənəmizdir. Multikulturalizm-dövlət siyasəti və ictimai sifəridir. Multikulturalizm bizim həyat tərzimizdir”, – deyən Prezident İlham Əliyev Qafqazda ən qədim kilsə-

lərdən birinin Azərbaycanda, qədim Şəki şəhərinin yaxınlığında yerləşməsindən, o cümlədən, 743-cü ildə tikilmiş ən qədim məscidlərdən birinin Azərbaycanda, qədim Şamaxı şəhərində olmasından xalqımızın qürur və fərah hissi keçirdiyini bildirmişdir. Belə bir siyasi kontekstdə Prezident İlham Əliyev 28 fevral 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşavirinin Xidmətini yaratmışdır. Bu gün bu xidmət ölkənin ideoloji həyatının önəmli istiqamətlərini əlaqəli şəkildə öyrənən, obyektiv səbəbdən özünü göstərən müəyyən boşluqların doldurulmasını təmin edən vacib bir orqan kimi fəaliyyətini qurmaqdadır. Prezident İlham Əliyevin multikulturalizm siyasətinin növbəti əhəmiyyətli addımı Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılmasına dair 15 may 2014-cü il tarixində imzaladığı fərman oldu. Bu mərkəzin yaradılmasının əsas məqsədi ölkəmizdə əsrlər boyu formalaşmış tolerantlığın, etnik-mədəni, dini müxtəlifliyin qorunmasını və çiçəklənməsini təmin etmək, habelə Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanıtmək və mövcud multikultural modellərini tədqiq və təşviq etməkdir. Dünyanın multikulturalizm sahəsində aparıcı mütəxəssislərinin, görkəmli ictimai və siyasi xadimlərinin Bakıda beynəlxalq səviyyədə belə bir mərkəzin açılmasını son dərəcə təbii və işgüzar şəkildə qəbul etmələri məhz Azərbaycanın bu gün dünya multikulturalizminin mərkəzi-

nə çevrilməsi reallığını aydın şəkildə nümayiş etdirir. Prezident İlham Əliyev 2015-ci il noyabr ayının 17-də Parisdə YUNESCO-nun məlum forumunda xüsusi olaraq vurğulamışdır ki, cari ildə birinci Avropa Oyunlarına ev sahibliyi etməyimiz də multikulturalizmin bir nümunəsidir. Müsəlman ölkəsində ilk Avropa Oyunlarının keçirilməsi multikulturalizm və tolerantlıq ideyalarının tənənəsidir. Cənab Prezident fikirlərini davam etdirərək bildirdi ki, 2017-ci ildə İslam Həmrəylik Oyunlarını keçirəcəyik və nəticədə ola bilsin ki, uzun illər ərzində Azərbaycan, Bakı şəhəri bu iki yarışın bir məkanda keçiriləcəyi yeganə yaşayış yeri olaraq qalacaqdır. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan sadalanan reallıqlar kontekstində artıq 2016-cı ilin 25-27 aprel tarixində BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının Qlobal Forumuna uğurla ev sahibliyi etmişdir.

Prezident İlham Əliyevin multikulturalizmə, tolerantlığa verdiyi siyasi dəyərini dünya miqyasında real elmi, mədəni, sosial müstəvilərə köçürülməsi işində Heydər Əliyev Fondunun böyük xidmətləri danılmazdır. Bu gün Azərbaycan multikultural ənənələrinin qorunub saxlanması, təbliği ilə bağlı Heydər Əliyev Fondu olduqca əhəmiyyətli, möhtəşəm layihələr həyata keçirir. Bu layihələr Azərbaycan multikulturalizminin bir ölkə çərçivəsində qapalı inkişafını deyil, dünya çərçivəsində dinlərin və mədəniyyətlərin müxtəliflikləri reallığında fəaliyyət göstərməsini şərtləndirir. Fondun düşünülmüş, sistemli fəaliyyətində multikul-

turalizmin mühüm aspektlərindən biri olan mədəniyyət-lərəarası əlaqələrin möhkəmlənməsi istiqaməti xüsusi yer tutur. Fondun prezidenti, YUNESCO-nun və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri, Azərbaycanın I Vitse-Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə keçirilən "Mədəniyyətlərəarası dialoqda qadınların rolunun genişləndirilməsi", "Qloballaşma şəraitində mədəniyyətlərin rolu", "Çoxmədəniyyətli dünyada sülh şəraitində birgə yaşama", "Azərbaycan - tolerantlıq məkanı" layihələrini xüsusi qeyd etmək olar. Tərəqqipərvər dünya ictimaiyyəti, görkəmli şəxsiyyətlər və sıradan insanlar bu qəbildən olan tədbirlərin keçirilməsini, orada mədəniyyətlərəarası dialoqun inkişafına həsr olunmuş məsələlərin müzakirə olunmasını və ən əsası, gerçəkləşdirilməsini böyük rəğbətlə qarşılayır. Sonda onu da xüsusi olaraq qeyd edək ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin müəllifi olduğu çoxmədəniyyətlik siyasətinin Prezident İlham Əliyev tərəfindən vərislik xətti ilə novatorcasına davam etdirilməsi kursu dünyanın üzləşdiyi potensial və real risklərin, o cümlədən ksenofobiya, irqçilik, islamofobiya və multikulturalizmin alternativini olan digər təhdidlərin aradan qaldırılması mənafeyinə xidmət göstərən orijinal həll yollarının irəli sürülməsi baxımından da unikaldır: "Siz qonşunuzdan milliyyətini, kilsədə, sinaqoqda və ya məsciddə ibadət etməsini soruşmadan onunla yanaşı yaşamalısınız. Yalnız bu halda potensial riskləri azalda bilərik."

Heydər Əliyev Fondunun multikulturalizm ideyalarının təbliğində rolu

Məlum olduğu kimi, artıq bir çox fikir adamları mədəniyyəti insan və sivilizasiyaların inkişafının əsas kriteriyası, humanistik istiqaməti kimi dəyərləndirirlər. Ayrı-ayrı mədəniyyətlərin daşıyıcıları tarixən insan sivilizasiyasının "olum, ya ölüm" məsələlərinə fərqli məqsəd və istəklər, imkanlar prizmasından baxıblar. Başəriyyətin davamlı inkişaf kodlarının açılması üçün isə müxtəlif mədəni, sosial ənənələrin təhlili, etnik biliklərin sintezi əsasında formalaşdırılan təcrübə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sosial elmlərdə mədəniyyət cəmiyyətin irsən ötürülən etiqad, formal qaydalar və qeyri-formal normalar sistemi kimi nəzərdən keçirilir. Məşhur iqtisadçı Duqlas Norta görə, istənilən inkişafın köklərini insanların etiqad sistemləri ilə norma və qaydaların qarşılıqlı əlaqəsində axtarmaq lazımdır. İnsan ətraf mühiti dərk edir və bu yolla onu idarə etməyə çalışır. Bununla insan dünyada mövcudluğu ilə bağlı qeyri-müəyyənliyi aradan götürməyə səy göstərir.

Sadələndirənlərdən belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, mədəniyyət XXI əsrin prioriteti sayılan davamlı inkişaf, insan potensialı inkişafının mühüm amilinə çevrilə bilər və çevrilməlidir. Bir fakt şübhəsizdir ki, özlüyündə inkişaf mədəni faktor nəzərə alınmadan

mümkün deyil. Bu səbəbdən istənilən bölgədə, dövlətdə inkişaf strategiyasının əsasını mədəni siyasət, qlobal miqyasda isə mədəniyyətlərin inteqrasiyası təşkil etməlidir. Mədəniyyətin cəmiyyətin, bütövlükdə dünyanın inkişaf strategiyasının determinist əsası olduğu, bu inkişafın həddlərini müəyyən etməsi nəzərə alınarsa, bəşəriyyətin inkişafının başlıca zəmini və ilk şərtlərindən biri etnoslar və mədəniyyətlərarası inteqrasiya, dialoqdur. Mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın ən effektiv üsullarından olan dialoq millətlər, sivilizasiyalar, mədəniyyətlərarası anlaşmaya, insan həyatı və fəaliyyətinin davamlı forma və dəyərlərinin aşkarlanmasına yönəldilmiş əlaqə növüdür. Davamlı inkişaf məqsədlərindən irəli gələn istənilən məsələnin həlli mədəni həyatın universallaşması, bəşəriyyət miqyasında "fikir mübadiləsi" sayəsində mümkün ola bilər. Hazırda beynəlxalq iqtisadi və mədəni əlaqələr durmadan genişlənir. Artıq zəngin xalqların tam təcrid olunması ilə bağlı tezis qüvvədən düşüb. Dəyərlər mübadiləsi prosesi intensivləşib. Beləcə, dünya yeni sivilizasiyanın formalaşması astanasındadır. Bəşər tarixinin bu innovativ mərhələyə transformasiyasının prioriteti, strateji hədəfi ilk növbədə fərqli mədəniyyətlərin, dünyagörüşlərinin bütövləşməsi sayəsində vahid sosiomədəni məkanın araya-ərsəyə gətirməkdir. Bu hədəfə nail olub-olmamaq isə ümumbəşəri dəyərləri aşkarlamaq, onlara müxtəlif dinlərin, mədəniyyətlərin daşıyıcılarının ümumi

yanaşmasını təmin etməkdən, bir çox mürəkkəb humanitar, sosial, mədəni-əxlaqi, iqtisadi problemlərin həlli məqsədilə birgə fəaliyyətdən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Elə davamlı inkişaf da tələb edir ki, insanlar, böyük anlamda xalqlar könüllü və şüurlu şəkildə birgə fəaliyyət göstərərək bir hədəfə vursunlar. Bu isə yalnız mədəniyyətlərarası əlaqələrin təhlili, problemlərin həlli üçün birgə sabit mexanizmlərin işlənməsi, bir sözlə, insan inkişafının multikultur strategiyasının uğurlu icrası sayəsində gerçəkləşə bilər. Əsrlər boyu iki dünyanın – Avropa ilə Asiyanın təkcə coğrafi deyil, həm də mədəni baxımdan "kəşimə nöqtəsində" yerləşən Azərbaycan da hazırda bu gerçəkliklərin dərinə əsaslanan siyasi kurs yürüdür. Hər zaman mədəniyyətlərarası dialoqda önəmli rol oynayan ölkəmizin bu sahədə uğurları indi daha diqqətçəkəndir. Əlbəttə, gələcəyi bütün dəqiqliyi ilə proqnozlaşdırmaq çox mürəkkəb məsələdir. Amma artıq bir şey şübhəsizdir ki, Azərbaycan reallıqları kontekstində mədəniyyətlərarası dialoqun çox böyük perspektivi var və ölkəmiz bu prosesin əvəzsiz iştirakçısı olmaq iqtidarındadır. Bunun üçün Azərbaycan dövləti bütün imkanlara malikdir: maddi və insan resursları, milli ruh və ənənələr. Azərbaycana yalnız bu imkanlardan faydalanaraq qloballaşma proseslərinin inkişafına öz töhfələrini vermək qalır ki, məhz bu kontekstdə Azərbaycan rəhbərliyi və

təndəş cəmiyyəti institutları, ilk növbədə Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyəti xüsusi diqqət çəkir.

Yeri gəlmişkən, son illər, xüsusən, son aylar regionun və dünyanın kütləvi informasiya vasitələrində Azərbaycanın bu prosesdə iştirakı barədə xəbərlər çox tez-tez tirajlanır. Məsələn, ötən payız Britaniya mətbuatı yazırdı ki, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyeva Londonda "Avropa multikulturalizminin perspektivləri: Dirlərərsə dialoq və dini tolerantlığın Azərbaycan modeli" mövzusunda konfransda iştirak edib. Xatırladaq ki, sözügedən tədbir ötən ilin noyabrında Böyük Britaniya parlamentində Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü, bu ölkədə fəaliyyət göstərən İngiltərə-Azərbaycan Cəmiyyəti və "Odlar Yurdu" qurumunun təşkilatçılığı ilə keçirilmişdi. Tədbir Azərbaycan multikulturalizm ideyalarının Avropada təbliği baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Elə həmin ay Parisdəki Mədəniyyət Mərkəzində Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə dünya şöhrətli fotoqraf Reza Deqatinin ölkəmizdə dini tolerantlığı əks etdirən "Azərbaycan – tolerantlıq məkanı" mövzusunda fotosərgisi açılmışdı. Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri, Azərbaycanın I Vitse-Prezidenti Mehriban Əliyeva sərgidə iştirak etmişdi. Mərasimdə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyeva çıxış edərək bildirmişdi

ki, müxtəlif dini və etnik mənsubiyyətə malik insanların Azərbaycanda əsrlər boyu dinc, yanaşı yaşaması ölkəmizdə möhkəm və sağlam təməllər üzərində qurulmuş və qarşılıqlı hörmətə əsaslanan tolerant cəmiyyət modelinin özünəməxsus və nadir formasının yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu qəbildən olan, üstəlik, Avrasiyanın bir çox ölkələrini əhatə edən informasiya onlarcadır və adı çəkilən məkanda həmin tədbirlər davam etməkdədir.

Multikulturalizmin Azərbaycan modelinə gəlincə isə qeyd etməliyəm ki, son zamanlar ölkəmizdə bu istiqamətli tədbirlərin keçirilmədiyi il olmur. Məsələn, Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə "Çoxmədəniyyətli dünyada sülh şəraitində birgə yaşamaq" devizi altında 2013 - cü il mayın 29-dan iyunun 1- dək Bakıda keçirilən II Dünya Mədəniyyətlərərsə Dialoq Forumu ölkəmizin siyasi-mədəni həyatında mühüm hadisə kimi yadda qalmışdır. Forumun əsas tərəfdaşları qismində YUNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Avropa Şurası, Avropa Şurasının Şimal-Cənub Mərkəzi, İSESCO, BMT-nin Dünya Turizm Təşkilatı kimi beynəlxalq qurumlar çıxış etmişlər. Heydər Əliyev Mərkəzində keçirilən açılış mərasimində dərin məzmunlu nitqlə çıxış edən Prezident İlham Əliyev Bakı Forumunun əhəmiyyətini vurğulayaraq, Azərbaycanın dünyada sivilizasiyalarərsə dialoq və multikulturalizm mərkəzinə çevrildiyini diqqətə çatdırmışdır.

Mötəbər tədbirdə YUNESCO, BMT Sivilizasiyalar Alyansı, Dünya Turizm Təşkilatı, İSESCO və digər nüfuzlu beynəlxalq qurumların rəhbər şəxsləri, 110-dan artıq ölkənin nümayəndələri – 40-dan çox ölkədən nazir və nazir müavinləri, millət vəkili, Bolqarıstan, Serbiya və Xorvatiyanın sabiq prezidentləri, İtaliyanın sabiq baş naziri, 70-dən çox QHT, “beyin mərkəzləri”nin təmsilçiləri, məşhur elm xadimləri, ekspertlər – ümumilikdə 600-dək xarici qonaq iştirak etmişdir. Ötən ilin ən mühüm mədəni hadisələrindən biri də dekabrın 2-dən 8-dək Bakıda Azərbaycanın sədrliyi ilə keçirilən YUNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrs üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin 8-ci sessiyası olmuşdur. Xüsusilə vurğulanmalı məqamlardan biri də odur ki, bu mötəbər tədbirin Azərbaycanda keçirilməsi barədə qərarın verilməsində Azərbaycanın I Vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşkilatda yüksək nüfuzunun və çoxşaxəli səmərəli fəaliyyətinin mühüm rolu olmuşdur. Azərbaycan Respublikasında multikulturalizmin özünəməxsus, nümunəvi modelinin formalaşdığını avropalılar da, asiyalılar da birmənalı olaraq təsdiqləyirlər. Qeyd etmək yerinə düşər ki, ölkəmizdə hökm sürən milli və dini tolerantlığın milli tariximizin konkret bir dövrü ilə əlaqələndirilməsi faktı doğru deyil. Çünki ictimai-siyasi quruluşundan asılı olmayaraq, bütün dövrlərdə Azərbaycanda yaşayan xalqlar

bir yerdə olmuşlar və bugünkü reallıqlar həmin tezisə əyani sübutdur. Heydər Əliyev Fondu beynəlxalq ictimaiyyətə məhz bu həqiqətlərin çatdırılması istiqamətində çoxsaylı təşəbbüslərlə çıxış edir, layihələr reallaşdırır.

Mehriban xanım Əliyeva öz fəaliyyəti ilə təsdiqləyir ki, siyasi, diplomatik, iqtisadi, elmi-mədəni istiqamətindən asılı olmayaraq, ölkədə reallaşdırılan bütün tədbirlər son nəticədə dövlətçiliyə xidmət edir. Qeyd olunan məqamlarla bağlı Azərbaycan dövlətinin, xüsusən, cənab Prezidentin mövqeyi də tamamilə aydındır: “Bu gün Azərbaycan güclü dövlətdir və bizim gücümüz təkcə iqtisadi nailiyyətlərlə ölçülmür. Cəmiyyətimizin çox sağlam dayaqları vardır. Bu dayaqlar tarix, dərin mənəviyyət, qarşılıqlı anlaşma, qarşılıqlı dəstək üzərində qurulubdur. Hesab edirəm ki, bizim təcrübəmiz bir nümunə olaraq artıq dünyada öyrənilir. Azərbaycanda vaxtaşırı keçirilən mötəbər beynəlxalq tədbirlər, xüsusilə dini və milli dözümlüləklə bağlı olan tədbirlər bir daha bunu göstərir, müxtəlif bölgələrdən, diyarlardan gələn qonaqlar vurğulayırlar ki, Azərbaycanda bu münasibətlər ən yüksək səviyyədə qurulmuşdur. Bizim üçün isə bu, təbiidir. Çünki bu, bizim həyat tərzimizdir, başqa cür ola da bilməz”.

Bakıda və ölkəmizin digər şəhərlərində bəşər övladı üçün nümunə kimi qəbul ediləcək sülh və barışıq məzmunlu, xalqlar və dinlər arasında fərq qoymamaq məqsədilə reallaşdırılan tədbirlər davamlı xarakter al-

mışdır. Bu da bir faktordur ki, həmin tədbirlər barədə yayılan xəbərlərin əksəriyyətinin əvvəlində "Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə" cümləsinə rast gəlirik. Təkcə ölkə daxilindəmi? Ölkə xaricindəki bir sıra anoloji tədbirlərimiz barədə xəbər hazırlayan müxbirlər də "Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə" ifadəsini dövrü olaraq işlətməli olurlar. Məsələn, Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın dünya mədəniyyətinə verdiyi töhfələrdən söz açan italyalı jurnalist Paolo Onorati yazır: "Birinci xanım Mehriban Əliyeva incəsənət və mədəniyyət sahəsinə çox böyük diqqət yetirir. Beynəlxalq aləmdə onun bu əməyi əvəzilməzdir. Birinci xanımın misilsiz əməyi sayəsində Azərbaycan mədəniyyətinin zənginliyi bütün dünyaya çatdırılmışdır. Mehriban xanımın əsas məqsədlərindən biri öz ölkəsində və dünyada milli-mədəni dəyərlərin qorunub saxlanmasıdır".

Bu fond Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 20-ci ildönümünü münasibətilə xaricdə həyata keçirilən bir çox layihənin müəllifidir. Fondun Parisdə, Moskvada, Berlində, Romada, Vatikanda təşkil etdiyi tədbirlər ölkəmizin multikulturalizm modelinin təbliğində mühüm rol oynayıb. Azərbaycan Vatikanda sərgi təşkil edən ilk müsəlman ölkəsi kimi tarixə düşüb. Bu isə bəşəri multikulturalizmin ən ali nümunələrindən biri kimi dəyərləndirilə bilər.

Dövlət müstəqilliyimizin 20 illik yubileyi münasibətilə Fransada həyata keçirilən tədbirlər silsiləsi xü-

susilə vurğulanmalıdır. Belə ki, Fransanın 20-dən çox regionunda bu fond tərəfindən mərasimlər keçirilmiş, 2013-cü ildə beynəlxalq kino festivalından da yaxşı tanıdığımız Kann şəhərində Azərbaycan mədəniyyəti günləri baş tutmuşdur. Heydər Əliyev Fondu xaricdə Azərbaycan mədəniyyət evlərinin və mərkəzlərinin yaradılması ideyasına həmişə dəstək verib. Əvvəlcə Fransanın paytaxtı Parisdə, daha sonra Vyanada Azərbaycan mədəniyyəti mərkəzləri fəaliyyətə başladı. YUNESCO-nun xoşməramlı səfiri olan Mehriban xanım Əliyeva Luvr Muzeyində aparılan bərpa işlərinə qoşuldu, Parisdə 1669-cu ildə Fransa Kralı XIV Lüdovikin hakimiyyəti dövründə əsas qoyulmuş Fransa Dövlət Şərq Dilləri və Mədəniyyətləri İnstitutunda Azərbaycan dili fakültəsinin açılmasına nail oldu. Bununla da Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva Ulu Öndərin ideyalarını yaşadaraq ümumbəşəri dəyərlərə öz töhfəsini verdi və bu proses indi də davam edir.

Bir sözlə, Heydər Əliyev Fondu bu gün Azərbaycanın beynəlxalq aləmə inteqrasiyanın sürətləndirilməsinə özünün xüsusi töhfələrini verir. Ulu Öndər qeyd edirdi ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması və əbədləşdirilməsi ölkədə hər bir təşkilatın və hər bir vətəndaşın əsas vəzifələrindən biridir. Heydər Əliyev Fondu məhz həmin məramı böyük məsuliyyət və şəərəflə reallaşdırır.

**Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin
yaradılması və onun multikulturalizm elmi-nəzəri
məsələlərinin öyrənilməsi sahəsində fəaliyyəti**

Müasir Azərbaycanda tolerantlıq hər ötən gün daha da möhkəmlənən, təkcə cəmiyyətdə deyil, hər bir vətəndaşın şüurunda, mövqeyində, münasibətində və həyat tərzində öz əksini tapan dəyərə çevrilmişdir. Bunun əsas səbəblərindən biri milliyətdən, dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaaraq bütün vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının bərabərliyini təmin edən milli siyasətin əsas müddəalarının Azərbaycan Konstitusiyasında, "Dini etiqad azadlığı haqqında" Qanunda təsbit olunmasıdır. Respublikamızda tolerantlıq, dini dözümlülük kimi ali dəyərləri möhkəmləndirmək məqsədilə insan hüquq və azadlıqları, o cümlədən vicdan və dini etiqad azadlığı ilə bağlı qanunvericilik bazası beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılmışdır. Bu gün öz nümunəvi dəyərlərini bütün dünyaya təqdim edən Azərbaycan əlverişli coğrafi mövqeyindən və çoxmədəniyyətlik ənənələrindən istifadə edərək artıq dünyada ən mühüm dialoq mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Son illər həm lokal, həm də global əhəmiyyətli çoxsaylı sammitlərin, forumların, konfrans və seminarların ölkəmizdə təşkil olunması, həmçinin xalqımızın mədəni dəyərlərini, ümumdünya sivilizasiya prosesi ilə qarşılıqlı əlaqəsini

təbliğ edən festival və müsəqibələrin, idman yarışlarının məhz respublikamızda keçirilməsi tamamilə məntiqə uyğundur. 2019-cu ildən keçirilən Beynəlxalq Humanitar Forum hər dəfə 100-ə yaxın ölkədən 500-dən çox tanınmış ictimai-siyasi xadimi, görkəmli elm, mədəniyyət və incəsənət nümayəndəsini birləşdirir, müxtəlif ölkələrin, regionların və nəsilərin nümayəndələrinin ünsiyyət qurmasına, diskussiya aparmasına və ümumi nəticələrə gəlməsinə şərait yaradır. Belə vacib tədbirə məhz Bakının ev sahibliyi etməsi forumun əhəmiyyətini daha da artırır. Çünki paytaxtımız müxtəlif mədəniyyətlərin, qədimliklə müasirliyin qovuşduğu bir məkandır. Azərbaycan torpağı bütün dövrlərdə tolerantlığı və qonaqpərvərliyi, Azərbaycan xalqı isə yaratmaq və birləşdirmək bacarığı ilə tanınmışdır. Dövlət başçımızın bu ideyasının da təməlinə Azərbaycanın multikulturalizm modelinin mühüm bir xüsusiyyəti dayanır və onun həyata keçirilməsində Respublikamızın Birinci Vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Heydər Əliyev Fondu öz beynəlxalq fəaliyyəti, həyata keçirdiyi çoxsaylı layihələri ilə Azərbaycanın multikulturalizminin üstünlüklərini dünyada əyani şəkildə nümayiş etdirir. Avropanın multikulturalizmin iflasa uğradığını qəbul və bəyan etdiyi – hətta bunu dövlət xadimlərinin dilindən də eşitmişik – müasir dövrdə dövlətimizin bu istiqamətdə nümayiş etdirdiyi nümu-

nəvi mövqeyin xarici qonaqlar, bu sahənin ekspertləri, araşdırmaçılar, sosioloq və politoloqlar tərəfindən rəğbətə qarşılınması bir daha doğru yolda olduğumuzu sübut edir. Multikulturalizm siyasətinin əsasında 3 əsas prinsip dayanmalıdır:

- dövlət bütövlükdə plüralizmi, o cümlədən mədəni plüralizmi təmin etməlidir;
- hətta ən kiçik mədəni qrupların sosiallaşmasına mane olan əngəllər aradan qaldırılmalıdır;
- müxtəlif mədəniyyətlərin yenidən dirçəlməsi və inkişafı dəstəklənməlidir.

Müstəqil Azərbaycanda multikultural dəyərlərin formalaşmasında azərbaycançılıq ideologiyası əvəzsiz rol oynayır. 1993-cü ildə Azərbaycan dövlətini parçalanmadan qurtarmış Ümummilli Liderin uğurlarının kökündə məhz azərbaycançılıq ideyası dayanırdı. Həmin dövrdə respublikada milli-etnik itilaf, bölücülük tendensiyası ayrı-ayrı bölgələrdə özünü daha qabarıq göstərirdi. Belə bir zamanda xalq dinindən, etiqadından və etnik bölgüsündən asılı olmayaraq Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşdi və ölkəni parçalamaq istəyən qüvvələr zərərsizləşdirildi. Ölkəmizin və xalqımızın sahib olduğu multikultural dəyərlərin, tolerantlıq ənənələrinin beynəlxalq ictimaiyyətə təqdim edilməsində Heydər Əliyev Fondunun xidmətləri böyükdür. Fond Azərbaycan multikultural ənənələrinin qorunub saxlanması, təbliği ilə bağlı olduqca əhəmiyyətli layihələr həyata keçirir. Bu layihə-

lər Azərbaycanda multikulturalizmin bir ölkə çərçivəsində qapalı inkişafını deyil, dünyada dinlərin və mədəniyyətlərin müxtəliflikləri şəraitində fəaliyyət göstərməsini reallaşdırır.

Multikulturalizm və tolerantlıq tarixən azərbaycanlıların həyat tərzı olub, milli kimliyindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq Azərbaycan dövlətinin hər bir vətəndaşının gündəlik həyat tərzinə çevrilib. Multikulturalizm anlayışı Azərbaycanda əsrlər boyu müvcud olub, bu gün də mövcuddur və möhkəmlənməkdədir. Azərbaycan xalqının zəngin multikultural keçmişi təkcə xalqımızın bugünkü tolerant yaşam tərzı ilə deyil, həm də yaratmış olduğu ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi, siyasi-hüquqi qaynaqlarda, sənədlərdə yaşayır. Ədəbiyyatımızda “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından bu günə qədər çoxmədəniyyətliliyə, orta əsrlər Azərbaycan poeziyası nümayəndələrinin əsərlərində ümumbəşəri dəyərlərin təbliğinə rast gəlinir. Söz sərəfi olan və bəddi yaradıcılığın ən gözəl nümunələrini yaradan Nizami Gəncəvinin əsərləri bu cəhətdən xüsusilə fərqlənir. O, hələ 12-ci əsrdə yeddi mədəniyyəti təsvir edən indiki “Yeddi Gözəl” əsərini yaradır. Nizami Gəncəvi üçün şəxsiyyətin ən yüksək meyarı insalıq idi. İrqi, milli və dini ayrı-seçkiliyi qəbul etməyən bu şairin qəhrəmanları içərisində türk, fars, ərəb, hindi, çinli, həbəş, yunan, gürcü və başqa xalqların nümayəndələrinə rast gəlinir.

Ədəbiyyat tariximiz belə nümunələrlə zəngindir. Dünya şöhrətli şair və yazıçılarımız öz əsərlərində və şəxsi həyatlarında multikultural dəyərlərə bəzən qeyri-adi əməl edib və bunu adi həyat tərzı kimi qəbul edirlər.

1919-cu ilin iyun ayının 9-da qeyri-müsəlman etnosların tarixinə və mədəniyyətinə hörmətlə yanaşan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti multikultural mühitin formalaşmasının demokratiyanın inkişafına müsbət təsir edəcəyini nəzərə alaraq ölkədə alman koloniyalarının salınmasının 100 illik yubileyini təntənəli şəkildə keçirilməsi üçün şərait yaratmış və bu yubiley yaratmış və bu yubiley Yelenondorf koloniyasında keçirilmişdir. 2016-2017-ci ildə YUNESCO-nun baş konfransının 38-ci sessiyası görkəmli şəxsiyyətlərin və əlamətdar hadisələrin yubiləyləri proqramları çərçivəsində Cənubi Qafqazda alman yaşayış məntəqələrinin salınmasının (1817) 200 illik yubileyi qeyd edilmişdi. Yubiley təklifi Almanıyanın dəstəyi ilə Azərbaycan və Gürcüstan tərəfindən birgə təqdim edilmişdi. Cənubi Qafqazda alman yaşayış məntəqələrinin salınmasının 200 illik yubileyinin qeyd edilməsində məqsəd 200 il bundan öncə Azərbaycanda alman icmasının mövcudluğu fonunda tolerant və birgə yaşayış ənənələrinin qabardılmasıdır. Multikulturalizm Azərbaycan xalqının həyat tərzidir. Əsrlərdir ki, xalqımız tolerantlıq, dözümlülük, başqa dinlərə və mədəniyyətlərə hörmət prinsiplərini həyat tərzinə çə-

virərək bu prosesə mühüm tövhələr verib. Ona görə də Prezident İlham Əliyevin 2016-cı ili Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan etməsi heç də təsadüfi deyil və bunun dərin tarixi kökləri var. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev yanvarın 10-da Nazirlər Kabinetinin 2015-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasındakı nitqində bu barədə deyib: "Azərbaycan multikulturalizmlə bağlı çox böyük işlər görüb. Azərbaycan nümunəsi göstərir ki, multikulturalizm yaşayır. Baxmayaraq ki, bəzi siyasətçilər deyirlər ki, multikulturalizm iflasa uğrayıb. Amma Azərbaycanda yaşayır və bu meyillər, bu ideyalar güclənir, ictimaiyyətdən də daha çox dəstək alır. Biz bu yolla gedəcəyik. Beləliklə, bu il Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan olunur".

Dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin 2016-cı il Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan etməsi bir çox obyektiv amillərdən qaynaqlanır. Birincisi, Azərbaycan əsrlər boyu mədəniyyətlərin qovuşduğu məkanda yerləşməklə dinlər və sivilizasiyalararası anlaşmada aparıcı rol oynayıb, bununla bağlı dərin tarixi baza formalaşdırıb. Ölkəmizdə heç vaxt dini və etnik zəmində heç bir qarşıdurma olmayıb və bu proses indi də uğurla davam etdirilir. İkincisi, Azərbaycan cəmiyyətindəki dözümlülük ölkədə nadir tolerantlıq mühiti yaradıb və indi bu, bir nümunə kimi beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini cəlb edir. Üçüncüsü isə, Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin inkişafı və möh-

kəmlənməsi üçün bütün zəruri və sosial şəraitin mövcud olmasıdır.

Prezident İlham Əliyev 2014-cü il oktyabrın 2-də IV Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun rəsmi açılış mərasimindəki nitqində bu barədə deyib: "Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzidir. Düzdür, bu termin nisbətən yenidir. Ancaq əsrlər boyu Azərbaycanda multimədəniyyətli cəmiyyətlər mövcud olub. Xalqlar arasındakı dostluq və həmrəylik bunun bariz nümunəsidir. Biz bu gündə çalışırıq ki, öz təşəbbüsümüzlə regionda və dünyada gedən proseslərə müsbət təsirimizi göstərək".

Multikulturalizm nədir? Beynəlxalq anlayışda multikulturalizm eyni ölkədə yaşayan xalqların mədəniyyət hüquqlarını tanıyan humanist dünyagörüşü və ona uyğun siyasət kimi qəbul olunur. Məsələnə bu prizmadan yanaşdıqda Azərbaycanda müxtəlif millətlərin, dinlərin və mədəniyyətlərin nümayəndələrinin sərbəst yaşamaları üçün bütün zəruri şəraitin yaradıldığını görürük. Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra isə ölkəmizdə multikulturalizm ənənələrinin güclənməsinə dövlət dəstəyi formalaşmış ki, indi bu dəstək özünün çiçəklənmə dövrünü yaşayır. Multikulturalizmi beynəlxalq platformaya çevirmək istəyən Azərbaycan dünyada bu prosesə qarşı olan təhlükəni hiss edir və onun xiləsi naminə mühüm təşəbbüslər irəli sürür. Məsələn, 2008-ci ildə Avropq Şurasına üzv ölkələrin mədəniyyət nazirlərinin Ba-

kıda keçirilən toplantısına İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin mədəniyyət nazirləri də dəvət olunmuşdu. Bu, tarixdə ilk dəfə baş verdi. 2009-cu ildə Bakıda İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin mədəniyyət nazirlərinin toplantısına isə Avropa Şurasından mədəniyyət nazirləri qatılmışdı. "Bakı prosesi" adlanan bu təşəbbüs sonradan Azərbaycanda dünya dini liderlərinin Zirvə görüşünün, mədəniyyətlərarası dialoq və Bakı Beynəlxalq Humanitar forumlarının keçirilməsinə təkan verdi. Bu tədbirlər isə multikulturalizm ənənələrinin təbliğində Azərbaycanın əvəzsiz rolunu göstərdi. Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması isə ölkəmizin tolerantlıq prinsiplərinə sadıq qalmasının bariz nümunəsinə çevrildi. Dövlətimizin başçısı 2015-ci il mayın 18-də Bakıda keçirilən III Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun açılışındakı nitqində bu barədə deyib: "Bizim ölkədə multikulturalizm ənənələri hər zaman güclü olub və Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması bu dəyərlərin təşviqi istiqamətində hökumətimizin atdığı daha bir addım idi. Multikulturalizmin alternativini yoxdur... Hesab edirəm ki, multikulturalizmi gələcəyi olmayan məfhum kimi təqdim etmək təhlükəlidir, əksinə söylərimizi dayandırsaq, dünyada vəziyyət daha da pisləşəcək.

Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyeva ölkəmizin tolerantlıq ənənələrinin dünya miqyasında təbliğinə böyük dəstək verir. Heydər Əliyev Fondunun xətti ilə dünyanın bir neçə ölkəsində bu qəbildən silsilə tədbirlər keçirilir. Məsələn, birinci xanım Mehriban Əliyevanın iştirakı ilə Parisdə "Dini tolerantlıq: Azərbaycanda birgə yaşamaq mədəniyyəti" mövzusunda keçirilən konfrans multikulturalizmin bu və ya digər formada sıxışdırıldığı Avropanın gələcəyində onun əhəmiyyətini göstərirdi. "Ekstremizm və terrorçuluğa qətiyyətlə yox deməklə biz cəmiyyətlərimizdə dözümlülük, sülhsevərlik, tolerantlıq dəyərlərinin təbliğinə geniş fikir verməliyik... Ayrı-seçkilik, ksenofobiya, islamafobiya, antisemitizm kimi təhlükəli amillər bəşəriyyət tarixində sivilisasiyaların və xalqların fəlakətinə səbəb olub. Dərin multikulturalizm köklərinə malik ölkə kimi, Azərbaycan global arenada bu dəyərlərin təşviqi üçün vacib rolunu oynamağa hazırdır", - deyərək Mehriban Əliyeva həmin konfransda vurğulayıb. Beləliklə, multikulturalizm bu gün Azərbaycanda gedən demokratik proseslərin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Bu çərçivədə keçirilən tədbirlər isə ölkəmizdə multikultural təhlükəsizliyin intellektual göstəricilərinin artıq formalaşdığını təsdiqləyir. Bu il BMT-nin Sivilisasiyalar Alyansının Bakıda keçirilmiş 7-ci Qlobal Forumu da dünya ölkələrinin Azərbaycandakı multikultural mühitə olan münasibətinin real ifadəsidir. Digər tərəfdən, bu, Azərbaycanda

multikultural təhlükəsizliyin təmin olunmasına sistemli yanaşmanın mövcudluğundan xəbər verir. Azərbaycan Respublikası polietnik dövlətdir. Xalq, dövləti təşkil edən etnosdan – azərbaycanlılardan və bir sıra milli azlıqlardan: udinlər, ingiloylar, qırzlar, xınalıqlar, buduqlar, tatlar, talışlar, ləzgilər və digərlərindən təşkil olunmuşdur. Bu millətlərdən başqa respublikamızda öz tarixi vətənləri olan ruslar, ukraynalılar, belaruslar, kürdlər, yəhudilər, yunanlar, almanlar və tatarlar yaşayırlar. Azərbaycanda dinlərarası dialoq və tolerantlığın dünyanın bir çox polietnik regionları üçün nümunə olan xüsusi modeli formalaşmışdır. Hazırda Azərbaycanda müsəlman icmaları ilə paralel şəkildə qeydə alınmış 21 qeyri müsəlman dini icmaların fəaliyyətini təmin edən "Dini etiqad azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu və bu qanunun icrasını həyata keçirən Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi mövcuddur. Komitənin əsas vəzifəsi isə ölkədə müxtəlif din və konfessiyalara bərabər imkanlar və şərait yaratmaqdan ibarətdir. Milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının qorunması Azərbaycan dövlətinin yürütdüyü siyasətin əsas istiqamətlərindən biridir.

Multikulturalizmin həyat tərzinə çevrildiyi Azərbaycanın dünyaya tolerantlıq nümunəsi olaraq daha geniş tanınmasının vacibliyini, eləcə də ayrı-ayrı ölkələrdəki müxtəlif multikultural modellərə xas fəlsəfi, sosial, siyasi və digər aspektlərin Azərbaycan reallı-

ğında təhlili və təşviqinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq 15 may 2014-cü ildə "Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidenti Fərman imzalamışdır. Mərkəz Azərbaycançılıq məfkurəsinə uyğun olaraq tolerantlığın və mədəni, dini, linqvistik müxtəlifliyin qorunmasını təmin etmək məqsədilə ardıcıl işlər görür. Azərbaycan dünyada multikulturalizm ölkəsi kimi tanınılaraq mövcud multikultural modelləri tədqiq və təşviq edir. Mərkəz millətlərarası, konfessiyalararası və mədəniyyətlərarası 8 münasibətlər sahəsində ölkəmizin təcrübəsinin öyrənilməsi və təbliği üzrə müxtəlif layihələr həyata keçirir.

Azərbaycan rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə ölkəmizdə keçirilən beynəlxalq tədbirlər bütün dünyanı humanizm dəyərlərinə sədaqətli olmağa səsləyir. Tarixdə ilk dəfə olaraq 2008-ci ildə Avropa Şurasına üzv ölkələrin mədəniyyət nazirlərinin Bakıda keçirilən İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin mədəniyyət nazirləri də dəvət olunmuşdur. Həmin tədbirin hər iki qurumun fəal üzvü olan Azərbaycanda baş tutması isə, təbii ki, böyük siyasi məna daşıyırdı. Respublikamız bu məsələdə liderliyini ötən illərdə də qoruyub saxlamışdır. 2010-cu ilin aprelində Bakıda dünya dini liderlərinin sammitinin keçirilməsi, noyabrda isə "Dinlərarası dialoq: qarşılıqlı anlaşmadan birgə əməkdaşlığa doğru" mövzusunda tədbirin yüksək səviyyədə təşkili Azərbaycan dövlətinin və prezi-

dent İlham Əliyevin ölkədə dini tolerantlığa xüsusi önəm verməsindən irəli gəlir. 2011-ci ilin aprel ayında Azərbaycanda növbəti möhtəşəm tədbir – Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu keçirildi. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə "Çoxmədəniyyətli dünyada sülh şəraitində birgə yaşamaq" devizi altında 2013-cü il may ayının 29-dan iyunun 1-dək Bakıda keçirilən II Dünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu və 2015-ci il 18-19 mayda III Dünya Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu ölkəmizin siyasi-mədəni həyatında mühüm hadisə kimi yadda qalmışdır. Forumun əsas tərəfdaşları qismində YUNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Avropa Şurası, Avropa Şurasının Şimal-Cənub Mərkəzi, İSESCO, BMT-nin Dünya Turizm Təşkilatı kimi beynəlxalq qurumlar çıxış etmişlər. Ölkəmizin və xalqımızın sahib olduğu multikultural ənənələrinin qorunub saxlanması, təbliği ilə bağlı olduqca əhəmiyyətli layihələr həyata keçirir. Bu layihələr Azərbaycan multikulturalizminin bir ölkə çərçivəsində qapalı inkişafını deyil, dünyada dinlərin və mədəniyyətlərin müxtəliflikləri şəraitində fəaliyyət göstərməsini reallaşdırır. Uğurla həyata keçirilən "Tolerantlığın ünvanı Azərbaycan" layihəsi çərçivəsində ölkədəki məscidlərdə, kilsələrdə, sinaqoqlarda təmir-bərpa işləri aparılır.

Multikulturalizmin elmi-nəzəri əsaslarını təhlil edən akademik Kamal Abdullanın da vurğuladığı ki-

mi, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı ili Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan edərkən məhz xalqımızın tarixi kökündə formalaşan və bu gün də yaşayan möhtəşəm mədəni, elmi və siyasi qaynaqlara əsaslanır. Bu qaynaqlar xalqımızın daxili aləmini, ruhunu, mədəni zənginliyini adekvat göstərən zəngin mənbədir" (Abdulla K. Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları. I kitab. Bakı: "Mütərcim". 2016.-s. 8). Təbii ki, alimin "xalqın tarixi kökündə formalaşan və bu gün də yaşayan möhtəşəm mədəni, elmi və siyasi qaynaqlar" deyəndə, əslində minillər boyu bu ərazilərdə yan-yana yaşayan və vahid Azərbaycan mədəniyyətinin formalaşmasına gətirib çıxaran proseslərə işarə edir. Dinindən, irqindən, etnik mənşəyindən asılı olmayaraq bu regionda yaşayan xalqlar mehriban qonşuluq şəraitində, müsbət mənada bir-birinə təsir etməklə mövcud olmuşlar.

Azərbaycan Respublikası dünyanın siyasi mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. 2016-cı ilin 25-27 apreliyində BMT-nin qərarı ilə BMT Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal forumunun Bakıda keçirilməsi dediklərimizə parlaq nümunədir. Bu forumda dünyanın 140 ölkəsindən 1500-dən artıq görkəmli alimlərin, dövlət və ictimai xadimlərin, BMT-nin aparıcı təşkilatlarının iştirakı forumun beynəlxalq əhəmiyyətini, forumda qəbul edilmiş bəyannamənin bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə xidmətin bariz sübutudur. Forumda müzakirə edilən məsələlər içərisində multikulturalizm siyasi-

fəlsəfi konsepsiyasının mühüm yer tutması və bu konsepsiyaya yüksək qiymət verilməsi, multikulturalizm ideyalarının bütün dünya üçün, bəşəriyyət üçün böyük xilasedici, işıqlı gələcəyə xidmət etməsindən xəbər verir. Forumda çıxış edən Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyev deyir: "Multikulturalizmin alternativləri yoxdur. Əlbəttə, bizə məlumdur ki, bununla bağlı müxtəlif fikir və baxışlar var. Bəziləri multikulturalizmin iflasa uğradığını iddia edirlər ancaq müsbət nümunələr var. Bizim üçün multikulturalizm dövlət siyasətidir və bizim həyat tərzimizdir".

Kitabxana informasiya fəaliyyətində multikultural dəyərlərin təbliği xüsusiyyətləri

Müasir dünyada siyasi və humanitar kataklizmlərin baş verdiyi bir şəraitdə multikulturalizm ideyalarının təbliğinə böyük ehtiyac hiss edilməkdədir. Məhz buna görədir ki, multikulturalizm ideyalarının geniş intişar tapmasına böyük say göstərən, bu ideyaların elmi-nəzəri əsaslarının formalaşmasına qiymətli töhfələr verən möhtərəm Prezidentimiz 2016-cı ilin "Azərbaycanda multikulturalizm ili" elan edilməsi haqqında fərman vermişdir. Bu fərman multikulturalizmin dövlət siyasəti, həyat təzi olan bir ölkənin bütün dünyaya çağırışıdır. Bu çağırış planetimizdə siyasi və humanitar kataklizmlər baş verdiyi bir dövrdə bəşəriyyətin başının üstündə dahşətli bir kabus dolaşdığı bir zamanda edildiyindən olduqca böyük siyasi və humanitar əhəmiyyətə malikdir. Dünyada, xüsusilə demokratiyanın beşiyi sayılan Avropa ölkələrində multikulturalizmdən uzaqlaşmaq, dünya xalqları arasında ayrı-seçkilik toxumu səpmək, ikili standartların tətbiqinə geniş meydan vermək, millətçilik, irqçilik, diskriminasiya, nifrət və dünya dinləri arasında ixtilaf yaratmağa meyl göstərmək, şovinizm siyasətini həyata keçirmək, ksenofobyaya, islamafobyaya və digər fobiyalar kimi mürtəce baxışların formalaşdığı bir şəraitdə multikulturalizm ideyalarının təbliği

olduqca mühüm siyasi, ideoloji və mədəni əhəmiyyət kəsb edir. Bəşəriyyətin yaratmış olduğu ideyalar, fəlsəfi-siyasi konsepsiyalar içərisində multikulturalizm ideyası insanlığa məxsus ən humanist anlayış kimi böyük şöhrət qazanmışdır.

Multikulturalizm-çoxmədənilik, müxtəlif mədəniyyətlərin bir yerdə yaşadığı cəmiyyəti təyin edən anlayışdır. Təxminən orta əsrlərdə yaranan, təcridcən inkişaf edib formalaşan multikulturalizm XX yüzillikdən başlayaraq daha geniş miqyasda inkişaf etmiş, yeni-yeni çalar kəsb edərək müxtəlif dövlətlər, ölkələr, xalqlar arasında beynəlxalq dostluq əlaqələrinin qurulmasında, idarə olunmasında əsas elmi-nəzəri mənbə kimi inkişaf tapmışdır. Orta əsrlərdə Qərbi Avropa ölkələrində, təcridcən bütün dünyada feodalizmin zəiflədiyi, kapitalizmin inkişafa başladığı zaman baş vermiş intibah, reformasiya və maarifçilik dövrlərində də multikulturalizm ideyaları inkişaf edib təkmilləşmə prosesini yaşamışdır. Öz xarakterik xüsusiyyətləri etibarilə olduqca mütərəqqi, kamillik, alimlik, humanizm dövrü kimi qiymətləndirilən intibah dövründə də multikulturalizm ideyalarından geniş surətdə istifadə edilməsi onun proqressiv əhəmiyyətini və miqyasını daha da genişləndirmiş, dünya prosesinə çevrilməsini təmin etmişdir. Vilyam Şekspirin, Leonardo da Vinçinin, Fransua Bekonun və s. əsərləri dünya elmində, təhsilində, ədəbiyyat və incəsənətində mühüm əhə-

miyyət kəsb edən əsərləri humanist intibahın ideya-fəlsəfi əsası kimi formalaşdırmışdır.

Azərbaycan alimlərinin araşdırmalarına görə, intibah ölkəmizdən də yan keçməmişdir. Azərbaycanda intibahın tarixi XII əsrdən başlayır. Azərbaycan intibahının əsas ideya istiqamətləri dahi şair Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında öz parlaq həllini tapmış, sonra isə görkəmli mütəfəkkirlər Xaqaninin, Nəsiminin, Füzulinin əsərlərində davam etdirilmişdir. Ümumiyyətlə, klassik ədəbiyyatımızın mövzu dairəsində multikulturalizm ideyaları tolerantlıq, ayrı-ayrı xalqları dostluq, qardaşlıq ideyaları ətrafında birləşdirmək arzuları, dinləri bir-birinə yaxınlaşdırmaq cəhdləri geniş yer almış müxtəlif xalqların adət-ənənələrinə hörmət və ehtiram yüksək qiymətləndirilmişdir.

XVI əsrdə Qərbi və Mərkəzi Avropa ölkələrini əhatə edən reformasiya hərəkatı Avropa ölkələrinin ictimai-siyasi həyatına olduqca mütərəqqi təsir göstərmiş, dini hegemonluğa, kilsə həyatına böyük zərbə vurmuş, cəmiyyətdə elmin, təhsilin, mədəniyyətin rolunun artmasına ciddi təsir göstərmişdir. Reformasiya hərəkatının həyata keçirdiyi tədbirlər içərisində multikulturalizm ideyaları mühüm yer tutur. Reformasiya hərəkatı xalqların təhsili, tərbiyəsi, hüquq bərabərliyi, mədəni inkişafı, tolerantlıq sahəsində əldə etdiyi mütərəqqi nəticələr multikulturalizmin əsaslarının möhkəmlənməsinə müsbət təsir göstərməyə başlamışdır.

XVII-XVIII əsrlərdə multikulturalizm ideyalarının daha da təkmilləşməsinə, bir anlayış kimi formalaşmasına dünyada başlanan maarifçilik hərəkatı da böyük təsir göstərmişdir. İntibah və reformasiya dövründən sonra dünyada başlayan maarifçilik hərəkatı elmə, təhsilin və mədəniyyətin inkişafına böyük töhfələr verdi, cəmiyyətin maariflənməsi kimi olduqca mütərəqqi, humanist ideyaların həyata keçirilməsində mühüm rol oynadı. Maarifçilik hərəkatı bilavasitə multikulturalizm ideyalarının inkişaf etdirilməsinə yaxından kömək etməklə bu mühüm ideyaların elmi-nəzəri əsaslarının möhkəmlənməsinə səbəb oldu. Feodalizmə qarşı yönəldilmiş ictimai-siyasi cərəyan olan maarifçilik mənfi halları, ədalətsizlikləri elmi, humanist, əxlaqi prinsiplərin yayılması və təbliği yolu ilə dəyişdirməyə can atırdı. XVIII əsrə qədər davam edən bu cərəyan demək olar ki, dünyanın bütün ölkələrini əhatə etmiş, təhsilin inkişafına, əhalinin maariflənməsinə, şüur səviyyəsinin yüksəldilməsinə təsir göstərmişdir. Tarixi əxlaq və siyasət məktəbi hesab edən maarif xadimləri, orta əsrləri nadanlıq, fanatizm, dini xurafat, cəhəlat dövrü kimi qiymətləndirir, bu bələdan bəşəriyyətin xilas edilməsində maarifçiliyi mühüm vasitə hesab edirdilər. Bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə inanan böyük alimlərin, mütəfəkkirlərin, yaradıcı ziyahların maarifçilik hərəkatına qoşulması onun əhəmiyyətini daha da artırdı. Maarifçilik hərəkatı xüsusi-lə multikulturalizmin əsas bazasını təşkil edən mədə-

niyyətin inkişafına mühüm təsir göstərmiş, insan tərbiyəsində onun həlledici roluna xüsusi qiymət vermişdir. Özündə ümumbəşəri sərvətləri cəmləşdirən mədəniyyət bəşər tarixinin çox erkən dövrlərində meydana gəlmişdir. Meydana gəlib formalaşdığı ilk gündən mədəniyyət sosial hadisə kimi insanların həyat və fəaliyyəti ilə sıx bağlı olmuş, insanın əli və aqlı ilə yaratdığı bütün nailiyyətləri ümumiləşdirmiş, qoruyub saxlamış, nəsilən-nəslə ötürülməsində yaxından iştirak etmişdir. Cəmiyyətin inkişafında, onun təkmilləşməsində mühüm rol oynayan mədəniyyət bəşəriyyətin yaratmış olduğu ən böyük möcüzədir. Bəşəriyyətin zakası, biliyi və tarixən yaradılmış təcrübəsi öz ifadəsini mədəniyyətdə tapır. Böyük alman filosofu Hegelin dediyi kimi, xalqların müdriqliyini öyrənməyin yeganə açarı mədəniyyətin əlindədir. Mədəniyyətin yaranması və inkişafı bəşər cəmiyyətinin təşəkkülü ilə sıx bağlı olmuşdur, o, cəmiyyətin inkişafının təməl daşdır. Orta əsrlərdə və XIX-XX əsrlərdə dünyanın ayrı-ayrı xalqlarının mədəniyyətinin inteqrasiyası prosesi, bəşər mədəniyyətinin yaranıb formalaşmasına, məzmununa mühüm təsir göstərmiş, onun bütövlüyünü, humanizmini, insanpərvərliyini təmin etmiş, xalqlar birliyinin və dostluğunun təməl daşına çevrilmişdir. Beləliklə, mədəniyyət - bəşəriyyətin ictimai tarixi inkişaf prosesində yaratmış olduğu maddi və mənəvi sərvətlərin məcmusudur. Mədəniyyət həmçinin bu sərvətlərin yaradılmasında, qorunub saxlanılmasında,

istifadə edilməsində və gələcək nəsillərə çatdırılmasında da yaxından iştirak edir. Mürəkkəb ictimai hadisə olan mədəniyyətin iki növü vardır: maddi mədəniyyət, mənəvi mədəniyyət. Maddi mədəniyyət cəmiyyətin maddi istehsalından, texnikadan, maddi nemətlər istehsalına xidmət edən bütün vasitələrdən, tarixi abidələrdən, muzeylərdən və s. ibarətdir. Mənəvi mədəniyyət isə cəmiyyətin müəyyən inkişaf pilləsində, tarixi şəraitdə meydana gəlib inkişaf edən xalq maarifindən, elmi işlərdən, fəlsəfədən, əxlaqdan, ədəbiyyatdan, teatrlardan və digər mədəni-maarif müəssisələrindən ibarətdir. Mədəniyyət insanın tərbiyə və təhsilində, intellektual inkişafında, biliklərə yiyələnməsində, cəmiyyətin əldə etdiyi, topladığı biliklərin, təcrübənin, vərdislərin, habelə mənəvi sərvətlərin gələcək nəsillərə çatdırılmasında da mühüm rol oynayır. Təhsil, tərbiyə, xalq maarifinin inkişafı, mədəni quruculuq sahəsində görülən işlər cəmiyyətin əsas sahəsinin göstəricisidir. Cəmiyyətin və insanın həyatında mühüm yer tutan mədəniyyət bəşəriyyətin yaratmış olduğu ən böyük sərvətdir və bütün dünyaya məxsusdur. Mədəniyyət çoxşaxəli, mürəkkəb bir fenomen olduğundan sistem kimi özünü göstərir və bir çox xüsusiyyətlərə, funksiyalara malikdir. Mədəniyyətin formaca milli, məzmunca beynəlmiləl olması, bütün bəşəriyyətə mənsub olması, mədəniyyətlərarası inteqrasiya və kommunikasiyası prosesinin daimi işlək olması, inteqrasiya prosesində müxtəlif xalqların adət-ənənələ-

rinin ön plana çəkilməsi, insan, insan şəxsiyyəti, onun və azadlıqlarının qorunması, tolerantlıq, yüksək humanist, əxlaqi keyfiyyətlərin, insanpərvərliyin həmişə diqqət mərkəzində saxlanılması onun ümumbəşəri fenomenə çevrilməsini təmin edir. Mədəniyyətin dünya xalqları, cəmiyyətlər tərəfindən yaradılmış təsisat, institut kimi fəaliyyət göstərməsi cəmiyyətin yaşaması və dağılmaqdan qorunması üçün şərait yaradır. Beləliklə, mədəniyyət cəmiyyətin yaşaması və inkişafı üçün lazım olan bütün maddi-texniki bazanın yaradılmasına, biliklər əldə etməyə can atan insanların təcrübəsinin toplanmasına, cəmiyyəti idarə etmək üçün sosial təşkilatların yaranmasına və fəaliyyətinin təkmilləşməsinə, müxtəlif xalqların adət-ənənələrinin qorunub saxlanmasına, insanların əxlaq normalarının qanuniləşməsinə xidmət edən institutdur. Mədəniyyətin varlığı və bütövlüyü üçün üç aspektin (texniki baza, insanlar, onların təcrübəsi və sosial təşkilat) birlikdə fəaliyyət göstərməsi zəruridir. Nəticə olaraq demək olar ki, mədəniyyət cəmiyyətin idarə olunmasının baza prinsiplərinin əsas vasitəsidir.

Cəmiyyətdə yaranan bütün idarəçilik prinsipləri, siyasi-fəlsəfəsi konsepsiyalar mədəniyyətin qanunauyğunluğuna uyğun fəaliyyət göstərməlidir. Qeyd etdiyimiz kimi orta əsrlərdə meydana gələn və bəşəriyyətin inkişafına böyük və həlledici təsir göstərən cəريانlar və hərəkətlər: intibah, reformasiya və maarifçilik bəşər mədəniyyətinin daha da inkişaf etdiril-

məsinə, yeni məzmun və mahiyyət kəsb etməsinə qiymətli töhfələr verdi. Mədəniyyətin əldə etdiyi bu nailiyyətlər orta əsrlərdə və XVIII-XIX əsrlərdə formalaşan multikulturalizm fəlsəfi-siyasi konsepsiyasının baza prinsiplərinə daxil olmuş, onun məzmununun daha da zənginləşdirmiş, elmi-nəzəri əsaslarının formalaşmasına, mahiyyətinin aydınlaşmasına mühüm təsir göstərmiş, predmetinin müəyyənləşdirilməsinə kömək etmişdir. Multikulturalizm bir siyasi-fəlsəfi konsepsiya kimi insanlığın tərəqqi və inkişafına xidmət edən humanitar-ictimai fənnə çevrilmişdir. Multikulturalizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların zəruri aləti kimi digər mədəniyyətlərin mahiyyətini, xarakter xüsusiyyətlərini, tarixini və nailiyyətlərini öyrənmədən, onlara qarşı tolerant münasibət, müxtəlif xalqlara hörmət, mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunu qurmaq mümkün deyil. Azərbaycan tarixən multikulturalizm ideyalarına sadıq bir ölkə olmuş, Azərbaycan xalqı öz xarakterik xüsusiyyətləri, adət-ənənələri, tolerantlığı, beynəlmiləçiliyi, müxtəlif xalqlara, dinlərə müsbət münasibəti ilə fərqlənmiş, ölkəmizdə xalqlar dostluğunun məkanına çevrilmişdir. Bu məkan bütün dünyada multikulturalizm bərqərar olduğu müxtəlif xalqların, dinlərin, dostluq, qardaşlıq şəraitində yaşayan humanizmə, tolerantlığa, insanlığa xidmət edən Azərbaycan məkanıdır. Ancaq çox təəssüf ki, böyük problemlərlə üzləşən müasir dünyada multikulturalizmə qarşı fikirlər for-

malaşmağa başlamışdır. Avropa və bəzi Qərb dövlətləri multikulturalizmi idarə etməyin kifayət qədər mürəkkəb vəzifə olduğunu bəhanə edərək ondan imtina etmişlər. Halbuki özlərini mədəniyyətin beşiyi hesab edən bu ölkələrdə multikulturalizm ideyaları əleyhinə yeni müstəmləkəçilik, bölünüb qurtarmış dünyanı yenidən bölmək, xalqlar arasında ayrı-seçkilik, irqçilik, dinlər arasında qarşıdurma, dini düşmənçilik ideyalarını təbliğ etmək, islam dini ilə xristian dinləri arasında düşmənçilik toxumu səpmək, ikili standartlar tətbiq etmək meylləri güclənməkdədir. Hələ 90-cı illərdə multikulturalizmin dövlət siyasətinə, xalqımızın həyat tərzinə çevrilməsini zəruri hesab edən Heydər Əliyev yazırdı: "Azərbaycan Respublikası çoxmillətli bir dövlətdir. Azərbaycanda müsəlmanlarla yanaşı, başqa dinlərə mənsub olan və təndəşlər də yaşayır. Azərbaycan müstəqil, demokratiya prinsiplərinə mənsub olan bir dövlət kimi öz ərazisində yaşayan bütün xalqlara, bütün millətlərə dinindən, dilindən, irqindən, siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq azadlıq, hürryyət imkanları verir." Məhz buna görədir ki, son 20 ildə dövlətçilik, Azərbaycan mədəniyyətlərin və dinlərin dialoqunun, tolerantlığın tərəfdarı kimi çıxış edir. Bu məqsədlə ölkəmizdə Beynəlxalq humanitar forumlarda dünyanın görkəmli alimləri, Nobel mükafatı laureatları, siyasətçilər, dövlət xadimləri iştirak etmişlər. Forumlarda dünyanı maraqlandıran problemlər, müzakirə edil-

mişdir. Çox sevindirici haldır ki, dünyanın intellektual elitasının diqqət yetirdiyi problemlər içərisində multikulturalizm paradigması əsas müzakirə obyektinə çevrilmişdir.

Multikulturalizm paradigması XX yüzilliyin axırlarından etibarən mədəniyyət, identiklik, hüquq, din, icma, millət, tolerantlıq, kulturoloji və digər bəşəri problemləri sivil dünyanın gələcək inkişafı naminə əlaqələndirir. Multikulturalizm dəyərlərinin qloballaşmaqda olan dünyanın bütün ölkələri və xalqları tərəfindən yüksək qiymətləndirilməsi multikulturalizmin Azərbaycanın dövlət siyasətinə, həyat tərzinə çevrilməsi haqqında böyük iş görən Azərbaycanın dünya şöhrətli Prezidenti cənab İlham Əliyevin xidmətləri danılmazdır. İlham Əliyev öz çıxışlarında və multikulturalizm haqqında imzaladığı dövlət sərəncamlarında multikulturalizmin müasir dünyanın mürəkkəb problemlərlə üzləşdiyi bir şəraitdə böyük xilasedici əhəmiyyətini diqqətə çatdırmış, elmi nəzəri əsaslarının hazırlanmasına böyük töhfələr vermiş, dünyanın bütün sülhsevər insanların rəğbətini qazanmışdır. Azərbaycan Respublikası dünyanın siyasi mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. 2016-cı ilin 25-27 aprelində BMT-nin qərarı ilə BMT Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal forumunun Bakıda keçirilməsi dediklərimizə parlaq nümunədir. Bu forumda dünyanın 140 ölkəsindən 1500-dən artıq görkəmli alimlərin, dövlət və ictimai xat-

dimlərin, BMT-nin aparıcı təşkilatlarının iştirakı forumun beynəlxalq əhəmiyyətini, forumda qəbul edilmiş bəyannamənin bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə xidmətinin bariz sübutudur. Forumda müzakirə edilən məsələlər içərisində multikulturalizm siyasifəlsəfi konsepsiyasının mühüm yer tutması və bu konsepsiyaya yüksək qiymət verilməsi, multikulturalizm ideyalarının bütün dünya üçün, bəşəriyyət üçün böyük xilasedici, işıqlı gələcəyə xidmət etməsindən xəbər verir. Forumda çıxış edən Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyev deyir: "Multikulturalizmin alternativini yoxdur. Əlbəttə, bizə məlumdur ki, bununla bağlı müxtəlif fikir və baxışlar var. Bəziləri multikulturalizmin iflası uğradığını iddia edirlər, ancaq müsbət nümunələr var. Bizim üçün multikulturalizm dövlət siyasətidir və bizim həyat tərzimizdir" Respublikamızın bütün dünyaya ictimaiyyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirilən və müdafiə olunan multikulturalizm sahəsində əldə edilə böyük nailiyyətlər beynəlxalq aləmdə xalqımızın, dövlətimizin imicini xeyli yüksəltmişdir. Məhz buna görədir ki, əldə edilən təcrübənin multikulturalizm dəyərlərinin həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq aləmdə təbliğinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Respublikamızın bütün ideoloji, informasiya, mədəni-maarif və təhsil müəssisələri və digər humanitar təşkilatlar multikulturalizm ideyalarının təbliği prosesində yaxından iştirak etməli, təbliğatin

müxtəlif forma və üsullarından istifadə etməlidirlər. Multikulturalizm ideyalarının kütləvi təbliği üçün yaxşı olardı ki, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi "Multikulturalizm-Azərbaycanın dövlət siyasəti, həyat tərzidir" mövzusunda təbliğat xarakterli plakatlar çap edib bütün ideoloji, informasiya, mədəni-maarif, ilk növbədə isə kitabxanaları təmin etmək lazımdır. Belə plakatlar kitabxanalarda yaradılan "Multikulturalizm" daimi guşələrində görkəmli yerlərdən asılmalı, oxucular arasında təbliğ olunmalıdır. Kitabxanaların multikulturalizmin təbliği sahəsində apardığı işləri ümumiləşdirmək, qabaqcıl iş təcrübəsini yaymaq məqsədilə "Mədəniyyət" qəzetində və "Mədəni-maarif" jurnalında "Multikulturalizm və kitabxanalar" daimi rubrikası açılmalıdır. Həmçinin, kitabxanalar şəbəkəsi olan nazirliklərdə, idarə və müəssisələrdə kitabxana işçilərinin vaxtaşırı təcrübə mübadiləsini aparmaq və qabaqcıl təcrübəni yaymaq məqsədilə metodik müşavirələr keçirilməlidir. Belə müşavirələrdə görkəmli alimlərin, yaradıcı ziyalıların çıxışları təşkil edilməlidir. Respublikamızda multikulturalizm ideyalarının təbliği, xalqımızın multikulturalizm dəyərləri ruhunda tərbiyə edilməsi daimi xarakter daşıdığından mədəniyyət, mədəni-maarif, kitabxanaçı kadrlar hazırlayan ali və orta ixtisas məktəblərinin son kurslarında multikulturalizm və mədəniyyət mövzusu tədris edilməlidir. Elektron informasiya bazasının, elekt-

ron kitabxanaların, elektron kataloqların, elektron kartotekaların yaradılması zərurəti də yaranmışdır. Göstərilən elektron vasitələr Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində, respublika əhəmiyyətli kitabxanalarda, informasiya mərkəzlərində yaradılmalı və internetə qoyulmalıdır. Elektron vasitələrin yaradılmasına ideoloji müəssisələr, AMEA-nın institutları, təhsil sisteminin əməkdaşları elmi və metodiki kömək göstərməlidir. Multikulturalizm ideyalarının təbliğində ən məsuliyyətli vəzifə geniş oxucu auditoriyasına, geniş, qiymətli təbliğat vasitələrinə, ilk növbədə qiymətli kitab fonduna, elektron vasitələrə malik olan kitabxanaların üzərinə düşür. Respublikamızda multikulturalizm ideyalarının təbliği daimi xarakter daşıdığından kitabxanalar yeni təbliğat vasitələrinin metod və üsullarından yaradıcılıqla istifadə edərək, əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətinin elmi əsaslarına söykənən, həm kitabxananın özündə həm də virtual üsula xidmət göstərməlidir. Məlumdur ki, respublikamızda əhaliyə kitabxana-informasiya xidməti müxtəlif tipli və növlü kitabxanalar tərəfindən həyata keçirilir. Bu şəbəkəyə Milli kitabxana, respublika əhəmiyyətli kitabxanalar, AMEA-nın kitabxana şəbəkəsi, ayrı-ayrı idarə və müəssisələrin, nazirliklərin kitabxanaları daxildir. Ölkəmizdə multikulturalizm təbliğatı daimi xarakter daşıdığından kitabxanalar zəngin kitab fondunun yaradılmasına xüsusi diqqət yetirməli, respublika-

mızda və xarici ölkələrdə nəşr edilən kitabların planlı, ardıcıl əldə edilməsini kitabxana fondunun yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsini həyata keçirməlidir. Kitab fondu komplektləşdirilərkən multikulturalizmin dəyərlərini özündə əks etdirən ədəbiyyat ön plana çəkilməli, oxucu marağının öyrənilməsi yolu ilə ən yaxşı ədəbiyyat alınmalı və təbliğ edilməlidir. Məlumdur ki, kitabxana fondlarının komplektləşməsi maliyyə vəsaitindən asılı olduğundan, rəhbər təşkilatlar, kitabxanalar maliyyələşdirilərkən bu mühüm cəhəti diqqətdən qaçırmamalıdır. Bütün təbliğat vasitələrindən öz üstünlükləri ilə fərqlənən kitabın böyük qüvvə olması unudulmamalıdır. Kitabxanaçı multikulturalizm ideyalarının müntəzəm təbliğ edilməsinin zəruriliyini nəzərə alaraq kitabxana binasının girişində multikulturalizm güşəsi yaratmalıdır. Bu güşələrdə multikulturalizm dəyərlərinə həsr edilmiş plakatlar, kitablar, dövrü mətbuat materialları, qəzet və jurnallar, informasiya materialları, məlumat-bibliografiya vasitələri, həmçinin elektron vasitələr olmalıdır. Güşələrlə yanaşı kitabxanalarda kitabların, dövrü mətbuat sərgilərinin hazırlanması da nəzərdə tutulmalıdır. Sərgilərin bədii cəhətdən yüksək zövqlə tərtib edilməsinə diqqət yetirilməli, materialların məzmununa uyğun sitatlarla təmin edilməlidir. Daimi və mövzu sərgilərində Ulu Öndər Heydər Əliyevin əsərlərindən, Prezidentin fərman və sərəncamlarının, rəsmi dövlət sənəd-

lərindən, görkəmli dövlət xadimlərinin, mütəxəssislərin əsərlərindən iqtibaslarla təmin edilməlidir. Kitabxanalar Ulu Öndər Heydər Əliyevin multikulturalizm dəyərlərinin elmi əsaslarının əsas bazasının təşkil edən "Azərbaycançılıq fəlsəfi konsepsiyası" haqqında kitab sərgilərinin keçirilməsinə, bu konsepsiyanın, xalqımızın milli ideologiyası kimi öyrənilməsinə ciddi diqqət yetirməlidir.

Ölkəmizdə informasiya cəmiyyəti şəraitində multikulturalizm ideyalarının təbliğində elektron vasitələrdən istifadə də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Elektron vasitələrdən istifadə prosesinin məqsədyönlü və mərkəzləşdirilmiş şəkildə, elektron vasitələrin internetə qoyulması qaydası ilə aparılması, oxucuların suallarına, sorğularına, tələbatlarına daha səmərəli xidmət göstərməyə səbəb ola bilər. Mərkəzləşmiş elektron xidmət məqsədilə multikulturalizmə aid elektron kitabxanalar, elektron kataloqlar, elektron kartotekalar Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində, M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada, respublika əhəmiyyətli kitabxanalarda, Mərkəzləşmiş Kitabxana Sistemlərində yaradıla bilər. Elektron vasitələrin internetə qoyulması multikulturalizmə dair ədəbiyyat təbliğinin, kitabxana-informasiya təminatının yaxşılaşdırılmasına, oxucu fəallığının artmasına, oxucuların vaxtına qənaət edilməsinə müsbət təsir göstərə bilər. Kitabxanalarda multikulturalizmə dair oxucu konfransları, tematik gecələr, müşavirələr, məruzələr

və yeni kitabların təqdimatının keçirilməsi əvvəlcədən hazırlanmış plan əsasında həyata keçirilməkdədir. Belə tədbirlərdə respublikamızın görkəmli alimlərinin, yaradıcı ziyalıların, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin, gənc şair və yazıçıların gücündən istifadə etmək bu mühüm tədbirlərin səmərəliliyinin artırılmasına şərait yarada bilər. Yekun olaraq mən çoxdan düşündüyüm bir problemin həllinin zəruriliyini dilə gətirmək istəyirdim. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Yazıçılar Birliyi arasında həyata keçirilən birgə layihəyə əsasən yazıçıları və şairləri, xüsusilə gənc yazarları ayrı-ayrı kitabxanaların işində iştirak etmək, oxucular qarşısında öz yeni əsərləri ilə çıxış etmək, oxucularla təmasda olmaq, onları kitabxanaların işinə kömək etmək üçün istiqamətləndirmək, cəmiyyətdə gedən müasir problemlərlə tanış etmək məqsədilə onları kitabxanaların işinə cəlb etmək yerinə düşərdi. Bu, oxucuların, xüsusilə gənclərin mütaliə marağını artırmaqla, onların vətəninə, xalqına sevgən biri kimi vətəndaş, vətənpərvər bir insan kimi tərbiyəsinə müsbət təsiri xeyli yüksələrdi. Dünyanın bir çox ölkələrində multikulturalizmə biganə münasibət yarandığı, multikulturalizm dəyərlərindən uzaqlaşma meyli artdığı bir şəraitdə Respublikamızda multikulturalizm ideyalarının, dəyərlərinin inkişaf etdirilməsi, daha da möhkəmləndirilməsi üçün möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin dediyi kimi "Multikulturalizm Azərbaycanın dövlət siyasətinə və həyat tərzinə

çevrilmişdir.” Azərbaycan tarixinə nəzər saldıqda belə bir tarixi həqiqət göz önünə gəlir ki, mövcud olan ictimai-siyasi quruluşdan asılı olmayaraq bütün dövrlərdə Azərbaycan xalqlar dostluğu, ölkəmizdə yaşayan xalqların, dinlərinə, dillərinə, adət-ənənələrinə hörmət məkanı olmuş, dözümlülük, tolerantlıq məkanı kimi şöhrət tapmışdır. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən ideya, elmi-nəzəri əsasları hazırlanan “Azərbaycançılıq” fəlsəfi konsepsiyasına müvafiq multikulturalizm dəyərləri daha da zənginləşdirilmiş, respublikamız dünyanın multikulturalizmi yaşadan qoruyan, daha da inkişaf etdirən sabit bir ölkəsinə çevrilmişdir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası iqtisadi və siyasi suverenlik qazandıqdan sonra bir çox xalqların etnomədəni missiyalarının koordinasiyasına və təkamülünə dinamik şərait yaratdı. Müxtəlif mədəniyyətlərə, dini və milli mənsubiyyətlərə malik olan insan qruplarına sülh əmin-amanlıq və özünü idarəetmə şəraitində yaşamasını təmin etməsini bildiren “multikulturalizm” termini Avropada yaranıb. Xarici ölkələrin kitabxana informasiya müəssisələrinin multikulturalizm ənənələrinin təbliğinə yönəlmiş iş təcrübəsində kitabxana əməkdaşlarının multikulturalizm biliklərinə yiyələnməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Ümumiyyətlə, xarici ölkələrin iş təcrübəsində kitabxanaçılıq-informasiya fənlərinin öyrənilməsi çərçivəsində multikulturalizm tədrisinin təşkili önəmli yer tutur. Respubli-

kamızda isə multikulturalizmin ən yüksək bəşəri dəyərləri və özünəməxsusluğu ondadır ki, etnik nümayəndələr bu dövlətin bərabər hüquqlu vətəndaşları kimi öz milli, dini, mədəni dəyərlərini həm azad sərvət daşıyıcısı, həm istifadəçi, həm inkişaf etdirici, həm də konstitusiya ilə təsbit olunmuş siyasi-iqtisadi və sosial hüquq istehlakçılarıdır. Azərbaycanda siyasi hakimiyyətin üç tərkibində - qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətinin hər birində azlıqda olan xalqların nümayəndələri iştirak edirlər. Azərbaycandakı milli-mədəni müxtəliflik və etnik dini dözümlülük mühiti onu dünya miqyasında mədəniyyətlərarası dialoqun bənzərsiz məkanı etmişdir. Kitabxanalarda multikultural xidmət sahəsində dünya kitabxanaları təcrübəsində aparılan analizlər onu göstərir ki, bu işin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün bütün kitabxana personalı bu sahədə spesifik vərdislərə malik olmalıdır. Bu məqsədlə kitabxanaçılar üçün multikultural təhsilin təşkili bir tələbat kimi qarşıya çıxır. Bir çox dünya universitetlərinin tələbələrinə kitabxana və informasiya elmlərinin öyrədilməsi çərçivəsində bu tipli tədris kursları təşkil edilir. Ən böyük marağı ABŞ-ın Roud-Aylend Universitetində təşkil edilmiş “Kitabxanada multikulturalizm” tədris kursları kəsb edir. Bu kurs “Kitabxana və informasiya elmləri” ixtisası çərçivəsində yaradılıb və məqsədi tələbələrə, hər kateqoriyadan olan tələbatçılara kitabxana işinin ən böyük

aspektlərindən çıxış edərək xidmət etməyin nəzəri və təcrübi yollarının öyrədilməsidir.

Kursun tədris planının analizi aşağıdakı istiqamətləri nəzərə çatdırır:

- 1) Multikulturalizmin fəlsəfi aspektləri;
- 2) Məlumat ədəbiyyatı və kitabxana tədrisi, o cümlədən başqa kitabxana ilə işləmədə mədəni şok fenomeni (burada onun öhdəsindən necə gəlinməsi mütləq göstərilməlidir);
- 3) Multikultural materialların təsnifləşdirilməsi və kataloqlaşdırılması yollarının tapılması;
- 4) Kitabxana tədrisi və başqa kitabxana proqramlarında multikultural problemlərin əks etdirilməsi;
- 5) Kitabxana personalının düzgün yığımı, tədrisi və işində son dərəcə inamlı olması;
- 6) Spesifik qruplara informasiya xidmətinin tarixi.

Multikulturalizm ənənələri kitabxana işinin bütün sahələri ilə üst-üstə düşür. ABŞ-da və başqa dövlətlərdə etnik müxtəlifliyin artması, xalqlar arasında müxtəlif ölkələri və xalqları təmsil edən əlaqələrin artması, kolleksiyaların zənginliyi, texniki xidmət, məlumat-bibliografiya xidməti, kitabxana təhsili, kitabxana proqramlarının inkişafı, peşəkar kitabxana personalı problemi və kitabxana mühitinin başqa problemlərinə toxunmağa məcbur edir. Bu "kitabxanaşünaslıq" ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr üçün çox vacib və faydalı bir kursdur. Bu iş müəyyən bir kitabxana tipi üzərində diqqəti toplamağa və multikultural çərçivədə

kütləvi, elmi və məktəb kitabxanasının çoxdan işlənməmiş və bir çox sahələrdə faydalı olan iş təcrübəsini öyrənməyə imkan verir. Bu eləcə də başqa kitabxanaşünaslıq kursları üçün lazım olan informasiyanı daha da dolğunlaşdırır. O, müxtəlif qrup əhaliyə xidmətdə problem və məqsədi aydınlaşdırır və onun həlli yollarını da göstərir. Qeyd edilir ki, kitabxanaçılar etnik qrup və qruplara xidmət edərkən təşkilatçılıq və planlaşdırma işlərini dərindən bilməlidir. Bu istiqamətdə onlarda yeni vərdiş – "bacarıq" meydana çıxır. Bütövlükdə ümumi informasiyanı tapmaq (etnik) – onun tarixi, müxtəlif statistik məlumatlar, təşkilat və resurslar haqqında məlumat. Bu informasiyalar ələ olmalıdırlar ki, oradan etnik qrup haqqında yetərli məlumat almaq olsun. Verilmiş qrup haqqında lokal informasiya tapmaq – onun yaşama tarixi, demoqrafik xüsusiyyətləri, onun informasiya tələbatını öyrənmək, əlaqədar təşkilat və resurslar haqqında material ortaya çıxarmaq və s. Bütün mövcud icmalları, çap məhsulları və digər informasiya resurslarından istifadə etməklə qrup haqqında informasiya tapmaq. Hər hansı qrupa bütövlükdə xidmət etmək üçün nəşrlərdən ibarət kolleksiya təşkil etmək və onu inkişaf etdirmək. Bütöv bir qrupa aid olan materialları təsnifləşdirmə və kataloqlaşdırma işində faydalı olmaq. Bu qrup üçün böyük olmayan, amma çox mobil bir ədəbiyyat kolleksiyasını təşkil etməyi bacarmaq. Qrup üçün daha çox əhəmiyyətli ola biləcək məlumat xidmətinin daha yeni üsullarını axta-

rib tapmaq. Oxucu, mədəni və tədris tələbatlı qrupların tələbatını ödəmək üçün kitabxana proqramlarını inkişaf etdirmək və kitabxana menecmentini həyata keçirmək. Kitabxana xidmətinin birbaşa və dolayı yolla həyata keçirilməsi zamanı bütöv qrupa aid olanları toplayıb öyrətmə kurslarına daxil etmək. Peşəkar kitabxanaçı olmayan qrup üzvlərindən belə personal yığma planını işləmək. Tədris kursları elə qurulmalıdır ki, kurs dövründə bir qrup tələbə eyni və oxşar texniki təlimatlandırma ilə digər etnik qruplara da xidmət etmiş olsun. Bu isə onlar üçün kitabxana siyasətində bir yenilikdir. Kursun nəzəri hissəsi tələbələrin materialları sərbəst qaydada mənimsəməsi üzərində qurulmalıdır. Bunun üçün kitabxana əməkdaşlarına multimədəni kitabxana xidməti çərçivəsində multimədəni təhsil, multietnik yanaşma və mədəni xidmətin əhəmiyyəti, kitabxana proqramlarının multimədəni aspektləri, tələbatçıların müasir kitabxanadan istifadəsi kimi problemləri açan peşəkar ədəbiyyat təqdim edilir. Kursun praktiki hissəsini isə konkret tapşırıq təşkil edir. Məsələn, yaşadıkları rayonda müəyyən etnik bir qrup təyin edilir və semestr ərzində tələbələr bu qrupu tədqiq edir. Bu informasiya kitabxanaçının məruzəsi üçün lazım olan kiçik layihənin hazırlanmasında mühüm rol oynayır. Proyektə aşağıdakı məsələləri işıqlandırmaq vacibdir: 1) Tədqiq edilən qrup haqqında qısa icmal. ABS-da onun yaşam tarixi necədir? O harda yerləşir? Onun hazırda yaşadığı ərazidə tarixi ne-

cədir? Bu qrup haqqında hansı demoqrafik məlumatı tapmaq olar? (Yaşı, savad səviyyəsi, ölkədə qalma müddəti, ingilis və ya başqa dilləri bilmə səviyyəsi). 2) Bu qrupa hansı öyrədici və digər xarakteristikalar tətbiq etmək olar? Onun informasiya tələbatı hansı səviyyədə ola bilər? Bu qrupun yarandığı və hazırda yaşadığı ərazidə kitabxana xidmətinin tarixi necədir? Məlum qrupda region kitabxanasından istifadəyə təsir göstərə biləcək hansı kitabxana ənənələri mövcuddur? Qrup haqqında etnik materialların təsnifləşdirilməsində və kataloqlaşdırılmasında isə aşağıdakı suallara cavab vermək lazımdır. 1) Verilmiş qrupla işdə ədəbiyyatda təsvir edilmiş istənilən kataloqlaşdırma qaydasından istifadə etmək olarmı? 2) Əgər siz ingilis dilindən başqa dillərdə, latın yox, başqa şriftlərdə ədəbiyyat komplektləşdirirsinizsə, hansı mümkün problemləri və onun həlli yollarını düşünürsünüz? 3) Kataloqlaşdırma işi ilə məşğul olarkən, siz hansı mədəni problemlə qarşılaşırsınız? Kataloqun dizaynı ilə, yoxsa onun istifadə qaydası ilə bağlı? Tələbələr daha çox mövcud olan məlumat resursları haqda vərəq tərtib etməlidir. Burada verilmiş qrup haqda hansı əhəmiyyətli məlumat resurslarının olması və bütün kitabxanalara bu resurslardan hansıların tövsiyə edilməsi öz əksini tapmalıdır (material ingilis və başqa dillərdə ola bilər). Proyektə ən çox yerli birliklərin sorğularına xüsusi əhəmiyyət verilir. Sorğunun aparılması prosesində aşağıdakı suallara diqqət vermək lazımdır: 1) Əgər

siz tələbatları üzə çıxarmaq üçün sorğu apararsanız bunu necə edərdiniz? 2) Xidmət etdiyiniz ərazinin heç olmasa bir kitabxanaçısından intervyü formasında sorğu aparardınız mı? 3) Siz xidmət zamanı verilmiş qrupa aid heç olmasa, bir etnik təşkilata baş çəkirdiniz mi? Bu cür gedışlər qrupu spesifik lokal məlumatların yerli demoqrafik məlumatların, yerli təşkilatlar və onların tələbatlarının öyrənilməsinə və axtarışına xidmət etmiş olar. Miniprojektin təşkil edilməsindəki bu addımlardan sonra tələbə, nəhayət, projektin finalını təşkil edən növbəti materiala gəlib çatır: mini – projektin nəticələrinə əsaslanan qrupun icmalı, intervyünün nəticələrinə əsaslanan və sorğu zamanı meydana çıxan lokal informasiya. Bunun üçün tələbələrin mini – proyektə istifadə etdikləri milli lokal resursların əks olunduğu nəticələr, etnik və multimədəni materialların əks olunduğu kolleksiya və kataloqlardan istifadə etmələri vacibdir.

Məlumat xidməti və resurslarla iş çərçivəsində aşağıdakı suallar meydana çıxır: 1) Qrup üzvləri kitabxananın və ayrıca məlumat xidmətinin fəaliyyətinə necə reaksiya göstərir? 2) Sizin kitabxanalarınızda hansı məlumat resurslarından istifadə edilə bilər? Kursda yerli biliklər üçün proqramın planlaşdırılması da mühüm yer tutur: 1) Siz hansı növ proqram seçərdiniz və nəyə görə? Öz qrupunuzda tətbiq etmək istədiyiniz bir neçə spesifik proqramın adını çəkin. 2) Siz bu qrupa xidmət edəcək kitabxananızın maketini

necə qurardınız? Burada nəzərə almaq lazımdır: proqram hansı tipli olmalıdır, xidmət elə planlaşdırılıb və inkişaf etdirilməlidir ki, o davamlı olsun. Qrup üçün yetərli məlumata malik olma vacibdir: 1) Siz qrupa xidmət üçün hər hansı bir tədris ədəbiyyatını oxumusunuz mu? Əgər oxumusunuzsa onun haqqında danışın. 2) Siz qrupun informasiya alma prosesinə kömək edən hər hansı spesifik proqramı təsvir edə bilərsiniz mi? 3) Sizin əldə etdiyiniz informasiya sizin bu prosesə olan yanaşmanızı dəyişdimi? Kitabxana personalının toplanmasında əsas vurğu mədəniyyət və dil müxtəlifliyi üzərində qurulur. 1) Siz xidmət etdiyiniz qrupun, təşkilatın demoqrafiyasını bildiyinizi nəzərə alaraq öz qrupunuzdan personal yığımı üçün üzvləri necə seçərdiniz? Onları sadəcə kitabları rəfə yığan köməkçi qismində, yoxsa kitabxana peşəkarlarına bərabər səviyyəli yarımpeşəkarlar qismində seçərdiniz? 2) Sizin zənninizcə, bu necə olmalıdır? Personalın hər yeni üzvünün öyrədilməsi, yoxsa, yerli, müxtəlif etnik mənsubiyyətə malik olan üzvlərin öyrədilməsi?

Əsas diqqəti çəkən kitabxanada multikulturalizmin tarixi, xüsusilə də ABŞ kimi dövlətdə onun fəlsəfi aspektləri, immiqrant və beynəlxalq tələbələrə kitabxana xidmətinin tarixi, məsələn, Kanadada multikulturalizmin tarixi və onun ABŞ-da və ya hər hansı bir inkişaf etmiş ölkə ilə müqayisəsidir. Kitabxanada mədəni konflikt məsələlərinə diqqət çəkilir. Bunun

üçün müxtəlif mövzuların qoyulması üzrə tapşırıqlar verilir: mədəni konflikt nə deməkdir; etnikliyin müxtəlif aspektləri; qruplar necə və nə üçün toqquşurlar; kitabxanada mədəni konfliktlər müqayisəli kitabxanaşünaslığın nöqtəyi – nəzərində. Verilmiş qrupun informasiya tələbatını təyin etmək üçün xüsusi sual kitabçaları hazırlanır, hansı ki, bu kitabçada regionda etniklik təyin edilir. Buradan isə istənilən rəqəmləri əldə etmək, yerli icmallarla əlaqə yaratmaq, nə danışmaq və nə soruşmaq mümkün olur. Regionun tədris məkanında kitabxanada multikultural xidmətin metodikası innovativ istiqamətdə inkişaf edir. Bu məsələ 2004-cü ildə "Multikultural kitabxana xidməti" adlanan, 16 akademik saati əhatə edən tematik tədris planında işlənib hazırlanmışdır. Bu tədris kursu incəsənət, mədəniyyət və turizm işçiləri hazırlayan Akademiyada (APRIKT, Moskva) kitabxanaşünaslıq kafedrasında tədris edilir. Müasir kitabxanaşünaslıqda multikulturalizmin nəzəri və sosial aspektlərini, multikultural situasiyalarda kitabxanaların fəaliyyətinin dünya təcrübəsini öyrənir. Tədris kursu dünya məkanında multikultural təcrübə ilə ümumiləşmiş ədəbiyyat siyahısı ilə işləyir (elektron nəşrlər daxil olmaqla). Bu kursun birinci tədrisi onu göstərir ki, multikultural problemlər Rusiya kitabxanalarını daha çox maraqlandırır. Ən vacib aspektlərdən biri də kitabxanada multikultural xidmətin göstərilməsində ixtisaslaşmış personalın mövcudluğudur. Hansı ki, bu personal kroskul-

tural məkanda xidmət etməyə qadir olsun. Bu vərdislərə təkcə ali məktəb tələbələri deyil, kitabxana personalı da əlavə təhsil çərçivəsində yiyələnməlidir. Bunun üçün əlavə dərs vəsaitləri və dərsliklər işlənib hazırlanmalıdır. Bu vəsaitlər "çoxmillətli əhaliyə kitabxana xidməti istiqamətində, kitabxanaları bu sahədə qəbul edilmiş sistemə yönəltməlidir. Çoxmillətli ölkə olan Rusiyada kitabxanaların bu cür xidməti rusiyalıların tolerantlıq və vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsinə yaxından kömək edir. Təlimatlar "Etnik mədəniyyətin müxtəlifliyi və onun Rusiyada kitabxana xidməti spesifikasiyasına təsiri adlı ümumrusiya tədqiqat materiallarına əsaslanmalıdır. Təlimat çoxsaylı nəşrlərin, kitabxana işinin mədəni siyasəti hüquqi sənədlərin və digər mənbələrin analizi nəticəsində hazırlanmalıdır. Metodiki tövsiyyəni mövzu üzrə təklif edilən keyfiyyətli ədəbiyyat siyahısı tamamlayır. Təqdim edilən materiallar təyin edilmiş ərazidə bütün kitabxana xidmətini əhatə edən məsələlərin konseptual həllini görməyə imkan verir. Bunlara aşağıdakıları misal göstərmək olar: 1) Oxucu mədəniyyətinin formalaşdırılması yolu ilə millətlərarası münasibətlərin sabit saxlanması; 2) Etnik qruplar və millətlərarası münasibətlər kitabxana xidmətinin başlıca məqsədi kimi; 3) Etnik regionlarda əhalinin mədəni tələbatını ödəmək məqsədilə sosial-mədəni və kitabxana siyasətinin hüquqi və proqram təminatı; 4) Fəaliyyətin innovativliyi. Bir çox məqalələrin yüksək elmi səviyyədə işlənib hazır-

lanmasına, özündə maraqlı müşahidələri, nəticələri, ümumləşdirmələri əks etdirir. Buna baxmayaraq, bir neçə materialın eklektikliyini də qeyd etmək lazımdır. Etnik mədəniyyətin inkişafında problemlərin nəzəri əsasları, etnik özfəaliyyət, etnokultur və regional identiklik və s. Məlumdur ki, son vaxtlar Azərbaycanda global dəyişikliklər gedir. Qısa tarixi zaman kəsiyində bizim dünya görüşümüz, dünyanı dərk etmənin mənəvi praktik təcrübəsi kardinal şəkildə dəyişdi. İnsanların sosial davranışında yeni konseptual prinsiplər meydana gəldi. Bunlar dünyada gedən globalaşma prosesləri ilə şərtlənirdi. Bunlardan ən vacib şərt tolerantlıq şəraitində müasir mədəniyyətin əsaslarını bütöv şəkildə qoruyub saxlayan global sistemin funksiyalaşdırılmasıdır. Bizim mədəni qaynaqlarımız, milli özünədərkimiz dövlətin inkişafında da öz əksini tapır. Bütün xalqlarının milli mədəniyyətinin qorunub saxlanması – dövlətin xüsusi məsuliyyət sahəsidir. Mədəni siyasətin əsasında vətəndaş cəmiyyətinin dəyərləri durur. Onun ən vacib prinsipləri dil, mədəniyyət və etnik müxtəliflik şəraitində bərabər hüquq və azadlıqdır. Bütövlüyün saxlanması və çoxmillətli dövlətin möhkəmləndirilməsi mədəniyyət, informasiya və təhsil müəssisələrinin fəaliyyətindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Regionların etnomədəni müxtəlifliyinə, bütün etnik mədəniyyətlərin inkişafında və qorunmasında bütün subyektlərinin bərabər hüquqa malik olması, bu proseslərə real

kömək edən mexanizmlərin yaradılmasına ehtiyac vardır. Azərbaycan milli kitabxanaşünaslığının strukturunda milli mədəniyyət müxtəlifliyi şəraitində kitabxana işinin inkişafına yönəlmiş polietnik xidmətlə əhatə olunan dövlət və bələdiyyə kitabxanaları milli – mədəni və kitabxana ictimaiyyətinin diqqət mərkəzindədir və ixtisas nəşrlərində işıqlandırılır, kitabxana forumlarında müzakirə edilir. Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin formalaşması mədəni siyasətin prioritet istiqamətidir. Respublika kitabxanalarında multikulturalizm ənənələrinin təbliği ilk növbədə kitabxana əməkdaşlarının multikultural birləşmələri ilə zənginləşdirilməsindən çox asılıdır.

Tarix göstərir ki, bütün dövrlərdə xalqımız həm öz dinindən kənar olan insanları, həm də müxtəlif millətlərin nümayəndələrini həmişə hörmətlə qarşılayıb. Mövcud milli-mədəni müxtəliflik və etnik dini dözümlülük mühiti Azərbaycanı çoxmillətli, çoxkonfessiyalı diyar, dünya miqyasında mədəniyyətlərarası dialoqun bənzərsiz məkanı etmişdir. Bu səbəbdən Azərbaycanda millətlərarası, dinlərarası tolerantlığın, xoşgörünün olduğunu söyləmək mümkündür. Ölkədə azsaylı xalqların milli mədəniyyətinin inkişafına şərait yaradılmışdır. Millətin öz varlığını qorumasının yollarından biri onun dilinin, mədəniyyətinin qorunub saxlanmasıdır ki, bu da Azərbaycan dövləti tərəfindən təmin olunur. Azərbaycanda olan dəyərlər Qərbi üçün də, Şərqi üçün də vacib və çox əhəmiyyətli

nümunədir. Bu gün dünyanın bir nömrəli problemi məhz tolerantlığın, qarşılıqlı hörmətin, mədəniyyətlərarası dialoqun olmamasıdır. Bu gün Avropada, Yaxın Şərqdə gedən proseslər onu göstərir ki, dünya sivilizasiyasının bünövrəsini təşkil edən, millətlərarası münasibətlərə çox ciddi təsir göstərən qarşılıqlı hörmət anlayışı, tolerantlıq anlayışı aradan götürülüb, nəinki aradan götürülüb, hətta bir alət kimi istifadə olunur ki, milləti millətə qarşı qaldırınsınlar və hansısa problemlər yaratsınlar. Bu gün biz bir körpü kimi Şərqi də, Qərbi də özümüzdə birləşdirmək iqtidarındayıq. Biz bu gün bağlayıcı, inkişaf etdirici bir amilə çevrilmişik. “Multikulturalizm ili” Azərbaycanın dünyadakı mədəniyyətlər və sivilizasiyalararası dialoqa töhfəsi ilə yanaşı, dünyadakı sülh və əməkdaşlığa həm dövlət başçısının, həm də xalqın milli iradəsinin ifadəsidir. Kütləvi kitabxanaların iş tərübəsində multikultural ədəbiyyatın təbliği prioritet əhəmiyyət daşıyır. Respublika kitabxanalarının fondlarında son zamanlar multikulturalizmə dair ədəbiyyatın zənginləşdirilməsi bu sahədə geniş iş metodunun tətbiqinə meydan verir. Multikulturalizm ilində ölkəmizdə yaşayan azsaylı xalqların, toplumların dillərinin, adət-ənənələrinin, mədəniyyət nümunələrinin qorunması strateji istiqamət kimi müəyyən edilmişdir. “Multikulturalizm ili”-də maarifləndirmə məsələsinə üstünlük verilməsi, multikulturalizm, tolerantlıq anlayışının düzgün qəbul olunması üçün tədbirlər

rin keçirilməsi bir məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdu. Tolerantlığın məkanı, multikultural ənənələrə sadıq müstəqil Azərbaycan mədəniyyətlərin dialoqunun inkişafına, mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanılması və sivilizasiyalar arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsinə yönəlmiş mühüm layihələrin, mötəbər forumların gerçəkləşdirilməsi sahəsində zəngin təcrübəyə malikdir. Multikulturalizmin əsasında müxtəlif millətlərdən olan insanların hər bir şəxsiyyətə hörmət qoyaraq, qanunlara əməl edərək birgə yaşaması ideyası dayanır. Amma bu zaman mədəni, dini, dil, etnik və digər xüsusiyyətlərə zərər dəyməməlidir. Əsl multikulturalizmin hökm sürdüyü cəmiyyətə nail olmağın alətləri də gözəl və dəqiqdir – tolerantlıq, qanunlara, bir-birinin azadlığına hörmət. Multikulturalizm ayrışdırıcıya yol vermir, əksinə bütün xalqları birləşdirir. Öz mədəniyyətinə, öz tarixinə, öz ənənələrinə, öz əməllərinə hörmətlə yanaşan xalq, gərək eyni şəkildə fərqli mədəniyyətlərə də, fərqli tarixə də hörmətlə yanaşsın. Mövcud milli-mədəni müxtəliflik və etnik dini dözümlülük mühiti Azərbaycanı çoxmillətli, çox kenfesiya diyar, dünya miqyasında mədəniyyətlərarası dialoqun bənzərsiz məkanı etmişdir. Bu gün mədəni, linqvistik etnik rəngarəngliyin qorunmasına yönəldilən və uğurla həyata keçirilən dövlət siyasəti multikulturalizm sahəsində əsrlərdən bəri toplanmış böyük tarixi təcrübənin xüsusi payğı ilə əhatə olunmasını, zənginləşdiril-

məsini, cəmiyyətdə bu istiqamətdə qazanılmış unikal nailiyyətlərin beynəlxalq aləmdə təbliğinin gücləndirilməsini zəruri edir. Azərbaycanda həm multikulturalizm ənənələri, həm də tolerantlıq xalqın milli xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Sivilizasiyaların qovuşduğunda yerləşən Azərbaycanın zəngin mədəni-mənəvi irsə və tolerantlıq ənənələrinə malik olması beynəlxalq aləmdə etiraf edilən həqiqətlərdəndir. Azərbaycan bütün zamanlara örnək ola biləcək əsl tolerantlıq nümunəsidir. Dünyada sivilizasiyalararası dialoqla ciddi problemlərin yaşanması, bu fonda konfliktlərin artması tendensiyanın müşayiət olunması, xüsusilə də islamafobiya kimi təhlükəli meyillərin bir sıra dövlətlərin və digər subyektlərin siyasətində özünə geniş yer alması reallığında Azərbaycanın mədəniyyətlərə-rası dialoq məkanına çevrilməsi faktı qlobal əhəmiyyət kəsb edən məsələdir. Bu məsələnin həlli istiqamətində Azərbaycanın təcrübəsi digər ölkələr üçün örnək ola bilər.

Qloballaşma, sürətli məlumat mübadiləsi, məlumatın ötürülməsinin asanlaşması və XXI əsrdə gerçəkləşən digər proseslər bir çox ölkədə mədəniyyət fərqlərini daha da artırmışdır. Bu səbəbdən kitabxanaların mədəniyyətinə, dilinə və dininə baxmadan cəmiyyətin bütün üzvlərinə xidmət etməsi, cəmiyyətin ehtiyacını qarşılayaraq bilik mənbəyi kimi çıxış etməsi onların üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biridir. Multikulturalizm qavramının qərb ölkələrində həyata

keçməsinə məcburi hala gətirən texnoloji və sosial proseslər, son zamanlarda Azərbaycanda da eyni ciddiyyətlə ələ alınması gərəkən mövzulardır. Dünyada gedərək sürətini artıran texnoloji və sosial inkişaf bütün cəmiyyət qurumlarına, o cümlədən kitabxanalara birbaşa təsirini göstərməkdədir. Kitabxanalar ənənəvi xidmətlərlə yanaşı, cəmiyyətdə ehtiyac duyulan yeni xidmət sahələrinə cavab verə bildikləri müddətcə bilik mənbəyi olaraq qalacaqlar. Cəmiyyətdə xidmət göstərən hər bir qurum, inkişaf və dəyişmə uyğunlaşdığı zaman var olacaqlar. Multikulturalizm qavramından qaynaqlanan fərqli mədəniyyət qruplarına istiqamətlənmiş kitabxana xidməti də bu mənada dövr və mühitə uyğunlaşmalıdır.

Kitabxanaların və digər mədəniyyət müəssisələrinin, insanların ünsiyyətində və daha sağlam bir cəmiyyətin ortaya çıxmasında vacib rolları olması danılmazdır. Mövcud mədəni irsin gələcək nəsillərə ötürülməsində kitabxanaların yeri böyükdür. Bu onların yalnız vəzifəsi deyil, uzun müddət varlıqlarını qoruya bilmələrinin sığortasıdır. Xüsusilə uşaqlar və gənclərə yönəlmiş xidmətləri bu mövzuda daha vacib yer tutur. Mədəniyyət baxımından getdikcə fərqliləşən bir cəmiyyətin ehtiyaclarını qarşılamak kitabxanalar üçün həm bir təhlükə, həm də fürsət qaynağıdır. Bu vəziyyət isə kitabxanaların mövcud quruluşlarında vacib dəyişiklikləri gündəmə gətirir. Mövzu ilə əlaqədar kitabxanaların üzərinə düşən rol üçün öz planlarını ye-

nidən gözdən keçirmək gərəkdir. Multikulturalizm və onun ədəbiyyata yeni anlayış kimi daxil olması müasir dövr üçün çox aktualdır, belə ki, o, bütövlükdə mədəniyyətə baxışı dəyişir. Mədəniyyət bütün sahələrdə bizim dünyaya baxışımızı müəyyənləşdirir, bizim verdiyimiz qərarlara və hərəkətlərə təsir edir. Kitabxana xidmətlərinin quruluşuna təsir edən "Multikulturalizm" anlayışı da qatılmışdır. Ölkə xaricindən qaynaqlanan mədəniyyət fərqləri ilə yanaşı, ölkə içindəki fərqli qruplar arasındakı problemlərin də qarşılıqlı anlayışa əsasən həll olunması, qərb ölkələrindən başlayaraq fərqli ölkələrdə, həmçinin Azərbaycanda kitabxana xidmətlərinə öz təsirini göstərmişdir. Kitabxana əməkdaşları çalışmalıdır ki, bu sahəni tədris edən kadr heyəti, ilk növbədə, ölkədə yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik azlıqlar – onların tarixi, təsərrüfatı, məişəti, yaşadıqları coğrafi ərazi, təhsili, mediası, ölkənin ictimai-siyasi həyatındakı rolları və ən nəhayət, beynəlxalq sənədləri və tərcübələri barədə məlumatlı olsunlar. Məlumatın əldə olunmasını asanlaşdırmaq, ehtiyac duyulan xidməti vermək, fərqli mədəniyyətləri təbliğə yönəlmiş tədbirləri dəstəkləmək və s. multikultural ölkələrdəki kitabxanalardan gözlənilən funksiyalardan yalnız bir neçəsidir. Kitabxanalar multikultural bir cəmiyyətdə körpü vəzifəsini yerinə yetirirlər. Mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun təşkilində kitabxanaların da üzərinə çox böyük yük düşür. Azərbaycançılıq məfkurəsinə uyğun olaraq tolerantlı-

ğın və mədəni, dini linqvistik müxtəlifliyin qorunmasını təmin etmək, multikulturalizmin və tolerantlığın həyat tərzinə çevrildiyi Azərbaycanda mövcud olan multikultural ənənələri, habelə bölgələrə aid mədəni irsi, onların bir-birinə təmas dərəcəsini öyrənmək təbliğ etmək 2016-cı il və bundan sonrakı illərdə əsas məqsədlərdən biri olacaqdır. Müasir multimədəni cəmiyyətlər kulturoloji strategiyalara əsaslanan düşünülmüş multikulturalizm siyasəti olmadan sabit inkişaf edə bilməzlər. Ümumilli lider Heydər Əliyevin siyasi iradəsi nəticəsində Azərbaycan tarixən, sahib olduğu tolerantlıq və multikulturalizm ənənələrini hüquqi və siyasi müstəvidə yenidən bərpa etdi. Ulu Öndər Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi və müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşan çox mədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirərək onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Bu gün dünya üçün multikultural dəyərlər nə qədər yeni olsa da, Azərbaycan dəyərlər sisteminə – yəni, eyni bir ölkədə yaşayan müxtəlif xalqların mədəni hüquqlarını tanıyan humanist dünyagörüşü və ona uyğun siyasəti ilə min illərdir bəşəriyyətə nümunə göstərir. Onun rəhbərliyi ilə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqamət hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması, daha da inkişaf etdirilməsi və təbliğ olunmasında kitabxanaların da

özünəməxsus rolu vardır. Kitabxanalar həmişə milliyyətə, dininə, dilinə fərq qoymadan çoxsaylı oxucu ordusuna xidmət göstərir, müxtəlif xalqların etiqadını, mədəniyyətini, düşüncə tərzini məişət və əxlaqını dünya ədəbiyyatının ən gözəl nümunələri vasitəsilə təbliğ edirlər. İl ərzində kitabxanalar multikulturalizmin və tolerantlığın təbliği ilə bağlı aşağıdakı istiqamətlərdə öz işlərini qura bilirlər. MKS-lər multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması və geniş təbliğ olunması məqsədilə tədbirlər planı hazırlanmalı və görülmək işlər konkret olaraq göstərilməlidir. Bakı Şəhər Kütləvi Kitabxanalarının fondunun multikulturalizmə və tolerantlığa dair çap məhsulları ilə kompleksləşdirmək daxil olan sənədlərin növündən (çap və ya elektron) asılı olmayaraq operativ şəkildə seçmək, azsaylı xalqların ədəbi və mədəni irsinin müxtəlif dini cərəyanlar haqqında ədəbiyyatı əks etdirən kitab fondunu təbliğ etmək; Azərbaycanın tarixini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini azərbaycançılıq məfkurəsinin, multikulturalizmi, tolerantlığı təbliğ etmək üçün elektron məlumat bazaları, ənənəvi və virtual sərgilər hazırlamaq, yeni ədəbiyyatın (eləcə də azsaylı xalqların nümayəndələrinin müəllifi olduqları kitablar, azsaylı xalqların dillərində olan jurnalların və digər nəşrlərin) təqdimatını keçirmək, kitab müzakirələri, dəyirmi masalar, mühazirələr, seminar – müşavirələr, konfranslar, kitab bayramı, məktəblilər arasında sual – cavab gecələri, disputlar təşkil etmək, kitabxanası olmayan

idarə və müəssisələrə, hərbi hissələrə səyyar xidmət etməklə əhalini multikulturalizmin mahiyyəti və əhəmiyyəti haqqında məlumatlandırmaq; Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Məşvərət Şurasının üzvlərinin oxucularla görüşlərini təşkil etmək; Tolerantlıq mövzusunda həsr olunmuş çap əsərlərinin tam mətnini hazırlayıb saytda – elektron kitabxanada yerləşdirmək, sosial şəbəkələrdə təbliğ etmək; Mütəmadi olaraq bu mövzuda olan elektron kitabların virtual sərgisini, təqdimatını keçirmək; sosial şəbəkələrdə ayrıca bir səhifədə görülmə işlərin tanıtımı və təbliğini təşkil etmək. Müasir dövr dünyada qloballaşma bir tərəfdən mədəniyyətlərin, dillərin, dinlərin bir-biri ilə təması, digər tərəfdən isə bəzən onların toqquşması, bəzən isə inteqrasiyası proseslərin getməsi ilə xarakterizə olunur. Təsədüfi deyildir ki, bu gün dünyanın qarşılaşdığı ən mühüm problemlərdən biri məhz qloballaşma proseslərinin getdiyi bir şəraitdə milli identikliyin qorunması məsələsidir. Odur ki, ayrı-ayrı xalqların min illər boyu formalaşan, özlərinə məxsus adət və ənənələrini yaşatması, gələcək nəsillərə ötürülməsi, bütövlükdə isə böyük bir axını xatırladan bu prosesdə mövcudluğunu qoruyub saxlaması qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biridir. Çünki hər bir xalqın dünya xəritəsində mövcudluğunun ən mühüm şərtlərindən biri ona məxsus mədəniyyəti saxlaması, ümumi kompozisiya daxilində mədəni fərqliliyi yaşatmasıdır.

Məlumdur ki, XXI əsr elmin, texnologiyanın inkişafı əsri olmaqla bərabər, həm də informasiya əsridir. Müasir informasiya texnologiyalarının hesabına dünyada qloballaşma prosesləri ilə yanaşı, virtuallaşma prosesləri də gedir. Bu gün dünyada informasiya texnologiyaları çox sürətlə inkişaf edir. Həyatımızın və ya fəaliyyətimizin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada informasiya texnologiyaları vasitələrindən – kompüter, mobil telefon, planşet və s.-lərdən istifadə olunmasın. Başqa sözlə desək, müasir dünyanı informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) kənarda təsəvvür etmək mümkün deyil. Odur ki, multikulturalizmin də təbliği və təşviqi işində, eləcə də əhali arasında maarifləndirmə tədbirlərinin miqyasının genişləndirilməsində elektron resurslardan, virtual imkanlardan geniş istifadə etmək mümkündür. Hazırkı şəraitdə real aləm bütövlükdə virtual imkanlardan geniş istifadə etmək mümkündür. Gerçəklikdə olan hər bir reallıq artıq virtual inikasını da tapmaqdadır. Odur ki, belə bir şəraitdə multikulturalizmin təbliği, bu sahədə görülən işlərin mobil və operativ şəkildə həyata keçirilməsi, ən əsası isə etibarlı saxlanılması istiqamətində elektron kitabxanaların potensialı çox böyükdür.

Multikulturalizm və toleranlığın təbliğində kitabxanaların rolu mövzusunu təhlil edərkən qeyd edilməlidir ki, "Kitabxanalar xalqımızın zəngin multikulturalizm və toleranlıq ənənələrini tədbirlər vasitəsilə oxucu kütləsinə çatdırmalı, kütləvi informasiya

vasitələrindən heç də geridə qalmamalıdır. Son illərdə din pərdəsi altında baş verən müxtəlif təxribatlara qarşı mübarizə məqsədi ilə İnternetdə yerli və xarici müəlliflərin dəyərli əsərləri barədə geniş məlumatların, dini mövzuda elmi əsərlər və məqalələrdən ibarət elektron topluların hazırlanması və elektron kitabxanada, sosial şəbəkələrdə yayımını təşkil etmək məqsəda uyğundur.

Kitabxana fondlarında olan elektron nəşrləri, elektron kitabları internetdə yerləşdirməklə, eləcə də sosial şəbəkələrdə bu barədə geniş məlumatlar yaymaqla zəngin dini-elmi, ədəbi-mədəni dəyərlərimizin ölkədaxili və dünyada tanınmasına, virtual təbliğinə çalışmaq lazımdır".

Təbii ki, multikulturalizm və toleranlığın təbliğində elektron resurslardan istifadə, eləcə də elektron kitabxanaların potensialından bəhrələnmək, bu istiqamətdə xüsusi diqqətin ayrılması müasir dövrdə sürətlə inkişaf edən texnoloji imkanların tələbidir. Bu sahədəki işlər kompleks şəkildə olmalı və mərhələli şəkildə həyata keçirilməlidir. İlk növbədə multikulturalizmə dair bütün növ materialların (kitab, albom, məqalə, tezis və s.) elektron bazasını formalaşdırmaq qarşıda duran ən mühüm məsələlərdən biridir. Həmçinin elektron kitabxana daxilində multikulturalizm və toleranlığa dair müəyyən mövzu panelləri və başlıqlar yaratmaq olar ki, bunun əsasında da müzakirələr təşkil etmək olar. Eyni zamanda audio, video və multimedia resurslarını

da elektron kitabxana mühitinə yerləşdirmək və bunlardan da maarifləndirmə, təbliğat vasitəsi kimi istifadə mümkündür. Elektron kitabxanaların verdiyi ən mühüm imkanlardan biri də fotomaterialların yerləşdirilməsi, başqa sözlə desək, virtual sərgilərin təşkil etnoqrafiyasına dair fotomateriallardan elektron resurs kimi geniş şəkildə istifadə etmək olar. Elektron kitabxanaların ən mühüm özəlliklərindən biri də elektron baza ilə istifadəçi arasında əks-əlaqənin, kommunikasiyanın qurulmasıdır. Elektron kitabxana daxilində onlayn-virtual müzakirə şəraitini yaratmaq olar ki, bununla da həm oxucu və kitabxana, həm də oxucuların öz aralarında diskussiya imkanları mövcud olar. Təbii ki, multikulturalizmin təbliği işində müasir texnoloji inkişafın verdiyi imkanlardan istifadə etmək və elektron kitabxanaların potensialından yararlanmaq bu sahədə görülən işlərin səmərəliliyini və keyfiyyətinin artırılmasında çox mühüm rol oynayır. Kütləvi kitabxanalarda “Ümum-milli Lider Heydər Əliyevin ölməz həyat yolunu əks etdirən kitablar”, “Heydər Əliyev Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir”, “Azərbaycanda multikulturalizmin tarixi”, “Sivilizasiyalararası və mədəniyyətələrarası dialoq”, “Milli-mədəni müxtəliflik”, “Etnik-dini dözümlülük”, “Tolerantlıq”, “Yeni kitabların sərgisinin təşkili”, “Azərbaycan multikulturalizmi bu gün”, “Azərbaycan tolerantlıq örnəyidir” adları altında kitab sərgiləri, plakatlar, dəyirmi masalar, ədəbi görüşlər təşkil olunması məqsədəuyğundur.

Kitabxanalarda multikultural xidmət sahəsində dünya kitabxanaları təcrübəsində aparılan analizlər onu göstərir ki, bu işin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün bütün kitabxana personalı bu sahədə spesifik vərdislərə malik olmalıdır. Bu məqsədlə kitabxanalar üçün multikultural təhsilin təşkili bir tələbat kimi qarşıya çıxır. Bir çox dünya universitetlərinin tələbələrində kitabxana və informasiya elmlərinin öyrədilməsi çərçivəsində bu tipli tədris kursları təşkil edilir. Ən böyük marağı ABŞ-ın Roud-Aylend Universitetində təşkil edilmiş “Kitabxana multikulturalizm” tədris kursları kəsb edir. Bu kurs “Kitabxana və informasiya elmləri” ixtisası çərçivəsində yaradılıb və məqsədi tələbələrə, hər kateqoriyadan olan tələbatçılara kitabxana işinin ən böyük aspektlərindən çıxış edərək xidmət etməyin nəzəri və təcrübi yollarının öyrədilməsidir. Kursun tədris planının analizi aşağıdakı istiqamətləri nəzərə çatdırır:

1. Multikulturalizmin fəlsəfi aspektləri;
2. Məlumat ədəbiyyatı və kitabxana tədrisi, o cümlədən başqa kitabxana ilə işləmədə mədəni şok fenomenini (burada onun öhdəsindən necə gəlinməsi mütləq göstərilməlidir);
3. Multikultural materialların təsnifləşdirilməsi və kataloqlaşdırılması yollarının tapılması;
4. Kitabxana tədrisi və başqa kitabxana proqramlarında multikultural problemlərin əks etdirilməsi;
5. Kitabxana personalının düzgün yığılı, tədrisi və işində son dərəcə inamlı olması;

6. Spesifik qruplara informasiya xidmətinin tarixi.

Multikulturalizm ənənələri kitabxana işinin bütün sahələri ilə üst-üstə düşür. ABŞ-da və başqa dövlətlərdə etnik müxtəlifliyin artması, xalqlar arasında müxtəlif ölkələri və xalqları təmsil edən əlaqələrin artması, kolleksiyaların zənginliyi, texniki xidmət, məlumat-bibliografiya xidməti, kitabxana təhsili, kitabxana proqramlarının inkişafı, peşəkar kitabxana personalı problemi və kitabxana mühitinin başqa problemlərinə toxunmağa məcbur edir. Bu "kitabxanaşünaslıq" ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr üçün çox vacib və faydalı bir kursdur.

Kütləvi kitabxanalar geniş təbliğat işi aparır. Bunun üçün ilk növbədə kitabxana fondlarında multikultural ədəbiyyatın yerləşdirilməsi vacib şərtidir. Kütləvi kitabxanaların fondunda olan elektron nəşrləri, elektron kitabları internetdə yerləşdirməklə, eləcə də sosial şəbəkələrdə bu barədə geniş məlumatlar yaymaqla zəngin dini-elmi, ədəbi-mədəni dəyərlərimizin ölkə-daxili və dünyada tanınmasına, virtual təbliğinə çatışmaq lazımdır.

Müasir dövr dünyada qloballaşma bir tərəfdən mədəniyyətlərin, dillərin, dinlərin bir-biri ilə təması, digər tərəfdən isə bəzən onların toqquşması, bəzən isə inteqrasiya proseslərinin getməsi ilə xarakterizə olunur. Təsədüfi deyildir ki, bu gün dünyanın qarşılaşdığı ən mühüm problemlərdən biri məhz qloballaşma proseslərinin getdiyi bir şəraitdə milli identikliyin qorunması məsələsidir. Odur ki, ayrı-ayrı xalqların min illər boyu formala-

şan, özlərinə məxsus adət və ənənələrini yaşatması, gələcək nəsillərə ötürməsi, bütövlükdə isə böyük bir axını xatırladan bu prosesdə mövcudluğunu qoruyub saxlaması qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biridir. Çünki hər bir xalqın dünya xəritəsində mövcudluğunun ən mühüm şərtlərindən biri ona məxsus mədəniyyəti saxlaması, ümumi kompozisiya daxilində mədəni fərqliliyi yaşatmasıdır. Bu baxımdan ənənəvi mədəniyyətlərin məhv olma, yoxa çıxma təhlükəsi bu gün mədəniyyətlərarası dialoqların, sivilizasiyalararası alyansların meydana gəlməsini zəruri etmişdir. Çünki bir mədəniyyətin başqa bir mədəniyyətlə təmasının, qarşılaşmasının, yəni "akkulturasiya" prosesinin bir neçə yolu var. Belə ki: 1) Assimilyasiya – insan başqa mədəniyyətdəyərlərini qəbul edir və öz mədəni dəyərlərindən imtina edir; 2) Separasiya – bu zaman insan özgə mədəniyyətdən imtina edir və doğma mədəniyyəti qəbul edir; 3) Marginalizasiya- həm doğma mədəniyyət sistemi ilə vidalaşır, həm də mövcud olan çoxluğun mədəniyyət dəyərlərindən imtina edir, 4) İnteqrasiya- həm doğma, həm də özgə mədəni sistemi ilə uyğunlaşma. Bunun nəticəsi olaraq insan özgə mədəniyyət sistemində uzun dövr yaşamağa qadir olur". Belə bir şəraitdə, qloballaşma proseslərinin getdiyi, yəni mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların təmasının, toqquşmasının baş verdiyi bir dövrdə, bir tərəfdən milli identikliyin, mənəvi dəyərlərin ümumdünya, daha çox Qərb təmayüllü təsirlərə məruz qalması ilə özünü göstərsə, bu eyni zamanda multikultural çalarlılığın, çoxmə-

dəniyyətliyi aradan qalxmasına səbəb olur. Odur ki, bu gün Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən ölkədə “Multikulturalizm ili”nin elan olunması və bununla bağlı bir sıra mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan Tədbirlər Planının hazırlanması dünyada gedən bu proseslərə vaxtında və adekvat münasibətin nəticəsi kimi xarakterizə oluna bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası bir sıra dillərə, dinlərə məxsus xalqların vətənidir. Və həmin xalqlar əsrlər boyu öz mədəniyyətlərini yaşatmış, din və dil özünəməxsusluqlarını bu günə qədər gətirib çıxara bilmişlər. Multikulturalizmin elmi-nəzəri əsaslarını təhlil edən akademik Kamal Abdullanın da vurğuladığı kimi, bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı ili Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan edərkən məhz xalqımızın tarixi kökündə formalaşan və bu gün də yaşayan möhtəşəm mədəni, elmi və siyasi qaynaqlara əsaslanır. Bu qaynaqlar xalqımızın daxili aləmini, ruhunu, mədəni zənginliyini adekvat göstərən zəngin mənbədir”. Təbii ki, alimin “xalqın tarixi kökündə formalaşan və bu gün də yaşayan möhtəşəm mədəni, elmi və siyasi qaynaqlar” deyəndə, əslində minillər boyu bu ərazilərdə yan-yana yaşayan və vahid Azərbaycan mədəniyyətinin formalaşmasına gətirib çıxaran proseslərə işarə edir. Dinindən, irqindən, etnik mənşəyindən asılı olmayaraq bu regionda yaşayan xalqlar mehriban qonşuluq şəraitində, müsbət mənada bir-birinə təsir etməklə mövcud olmuşlar. Bu gün ölkə başçısı tərəfindən dövlət siyasəti kimi

elan olunan və xalqımızın çoxəsrlik mədəni yaşam şərtlərindən doğan multikulturalizmin təbliği və onunla bağlı maarifləndirmə işlərinin aparılması bir tərəfdən dövlətin çağırışlarına adekvat cavabdırsa, digər tərəfdən xalqımızın yüzillər boyu formalaşmış mədəni-mədəniyyət xəzinəsinin, sərvətinin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasıdır. Təbii ki, bu iş kompleks xarakterli, sistemli və universal olmalıdır. Bir tərəfdən multikulturalizmin araşdırılması, onunla bağlı elmi-tədqiqat əsərlərinin meydana çıxması ən mühüm şərtlərdəndirsə, digər tərəfdən bu biliklərin tədrisi, eləcə də təbliği çox vacib məsələlərdəndir. Odur ki, multikulturalizmlə bağlı maarifləndirmə işlərinin aparılması, əhalidə, insanlar arasında bu anlayış barədə fikirlərin formalaşdırılması üçün kitabların, xüsusən kitabxanaların üzərinə çox böyük məsuliyyət düşür. “Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması, daha da inkişaf etdirilməsi və təbliğ olunmasında kitabxanaların da özünəməxsus rolu vardır. Kitabxanalar həmişə milliyyətinə, dininə, dilinə fərq qoymadan çoxsaylı oxucu ordusuna xidmət göstərir, müxtəlif xalqların etiqadını, mədəniyyətini, düşüncə tərzini, məişət və əxlaqını dünya ədəbiyyatının ən gözəl nümunələri vasitəsilə təbliğ edirlər. Təbii ki, kitabxanaların malik olduğu bu potensial, yəni müxtəlif mədəniyyətlərə və dinlərə dair bilik və məlumatları ehtiva edən kitabların, toplu və məqalələrin bir yerdə cəm olması, eyni zamanda müxtəlif dünyagörüşü və etnik, milli, dini mənşəyə malik olan insanların bir

araya gəlməsi onların rolunu daha da artırmış olur. Çünki həm müxtəlif mədəniyyətlərə dair kitab və məlumatların, həm də onlarla maraqlanan oxucuların bir araya gəlməsi özlüyündə təbii bir multikultural mühit yaradır ki, bu mühitin potensialından bu və ya digər istiqamətdə yararlanmaq artıq kitabxanaların üzərinə düşür. Məhz belə bir şəraitdə müxtəlif kitab sərgiləri və təqdimatları, eləcə də müxtəlif mövzularla (məsələn, "Multikulturalizm və dil", "Multikulturalizm və adət-ənənələr" və s.) bağlı müzakirələrin təşkil olunması, hesab edirik ki, multikulturalizmin təbliği işində çox səmərəli ola bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, kitabxana mühiti müxtəlif dünyagörüşlü insanların, şəxslərin sosiallaşdığı, ünsiyyət və təmasda olduğu mühit kimi çox qiymətli dir. Odur ki, müasir dövrdə ölkəmizin əldə etdiyi nailiyyət və uğurların, eləcə də beynəlxalq aləmdə artan nüfuz və təsir imkanlarının, həmçinin milli dövlət siyasətinin – multikulturalizmin təbliğində kitabxanaların malik olduğu potensialdan geniş şəkildə istifadə etmək lazımdır. 2016-cı ilin Azərbaycan Respublikasında "Multikulturalizm ili" elan edilməsinə dair Tədbirlər Planının 21-ci bəndində "Azərbaycan Milli Kitabxanasında multikulturalizm üzrə kitab fondunun yaradılması və "Multikulturalizm və kitab" mövzusunda konfransın keçirilməsi" nəzərdə tutulmuşdur. Bu bəndin icrasından irəli gələn ən mühüm vəzifələrdən biri də kitabxanalarda multikulturalizmin təbliği və təşviqinin təmin edilməsi üçün bir sıra işlərin görülməsidir. Tədbirlər Planında da qeyd olun-

duğu kimi, ilk növbədə kitabxanalarda multikulturalizm üzrə kitab fondunun yaradılması, başqa sözlə desək, multikulturalizmlə bağlı müxtəlif nəşrlərdən ibarət (tezis, məqalə, monoqrafiya, kitab-albom və s.) resursların bir yerdə cəmləşdirilməsidir. Həmçinin ölkənin müxtəlif kitabxanalarında "Multikulturalizm və kitab" mövzusunda toplantıların, konfrans və seminarların, eləcə də kitab sərgilərinin təşkili multikulturalizmin təbliği və təşviqi işində mühüm addım ola bilər.

Məlumdur ki, XXI əsr elmin, texnologiyanın inkişafı əsri olmaqla bərabər, həm də informasiya əsridir. Müasir informasiya texnologiyalarının hesabına dünyada qloballaşma prosesləri ilə yanaşı, virtuallaşma prosesləri də gedir. Bu gün dünyada informasiya texnologiyaları çox sürətlə inkişaf edir. Həyatımızın və ya fəaliyyətimizin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada informasiya texnologiyaları vasitələrindən – kompüter, mobil telefon, planşet və s.-lərdən istifadə olunmasın. Başqa sözlə desək, müasir dünyanı informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) kənarda təsəvvür etmək mümkün deyil. Odur ki, multikulturalizmin də təbliği və təşviqi işində, eləcə də əhali arasında maarifləndirmə tədbirlərinin miqyasının genişləndirilməsində elektron resurslardan, virtual imkanlardan geniş istifadə etmək mümkündür. Hazırkı şəraitdə real aləm bütövlükdə virtual mühitə transformasiya olunmaqdadır. Gerçəklikdə olan hər bir reallıq artıq virtual inikasını da tapmaqdadır. Odur ki, belə bir şəraitdə

multikulturalizmin təbliği, bu sahədə görülmə işlərin mobil və operativ şəkildə həyata keçirilməsi, ən əsası isə etibarlı saxlanılması istiqamətində elektron kitabxanaların potensialı çox böyükdür.

Son illərdə din pərdəsi altında baş verən müxtəlif təxribatlara qarşı mübarizə məqsədi ilə İnternetdə yerli və xarici müəlliflərin dəyərli əsərləri barədə geniş məlumatların, dini mövzuda elmi əsərlər və məqalələrdən ibarət elektron topluların hazırlanması və elektron kitabxanada, sosial şəbəkələrdə yayımını təşkil etmək məqsəduyğundur. Elektron nəşrləri, elektron kitabları internetdə yerləşdirməklə, eləcə də sosial şəbəkələrdə bu barədə geniş məlumatlar yaymaqla zəngin dini-elmi, ədəbi-mədəni dəyərlərimizin ölkədaxili və dünyada tanınmasına, virtual təbliğinə çalışmaq lazımdır”

Təbii ki, multikulturalizm və tolerantlığın təbliğində elektron resurslardan istifadə, eləcə də elektron kitabxanaların potensialından bəhrələnmək, bu istiqamətə xüsusi diqqətin ayrılması müasir dövrdə sürətlə inkişaf edən texnoloji imkanların tələbidir. Bu sahədəki işlər kompleks şəkildə olmalı və mərhələli şəkildə həyata keçirilməlidir. İlk növbədə multikulturalizmə dair bütün növ materialların (kitab, albom, məqalə, tezis və s.) elektron bazasını formalaşdırmaq qarşıda duran ən mühüm məsələlərdən biridir. Həmçinin həm materialları mövzu və məzmunu uyğun olaraq qruplaşdırmaq və virtual mühitdə, internetdə axtarışını və əldə olunmasını təmin etmək üçün müəyyən açar söz-

lərlə işarələmək lazımdır. Həmçinin elektron kitabxana daxilində multikulturalizm və tolerantlığa dair müəyyən mövzu panelləri və başlıqlar yaratmaq olar ki, bunun əsasında da müzakirələr təşkil etmək olar. Eyni zamanda audio, video və multimedia resurslarını da elektron kitabxana mühitinə yerləşdirmək və bunlardan da maarifləndirmə, təbliğat vasitəsi kimi istifadə mümkündür. Elektron kitabxanaların verdiyi ən mühüm imkanlardan biri də fotomaterialların yerləşdirilməsi, başqa sözlə desək, virtual sərgilərin təşkil olunmasıdır. Azərbaycanın multikultural bölgələrinin həyat tərzinə, adət-ənənə və etnoqrafiyasına dair fotomateriallardan elektron resurs kimi geniş şəkildə istifadə etmək olar.

Elektron kitabxanaların ən mühüm özəlliklərindən biri də elektron baza ilə istifadəçi arasında əks-əlaqənin, kommunikasiyanın qurulmasıdır. Elektron kitabxana daxilində onlayn-virtual müzakirə şəraiti yaratmaq olar ki, bununla da həm oxucu və kitabxana, həm də oxucuların öz aralarında diskussiya imkanları mövcud olar.

Təbii ki, multikulturalizmin təbliği işində müasir texnoloji inkişafın verdiyi imkanlardan istifadə etmək və elektron kitabxanaların potensialından yararlanmaq bu sahədə görülmə işlərin səmərəliliyinin və keyfiyyətin artırılmasında çox mühüm rol oynaya bilər.

Kitabxanalarda multikulturalizmlə bağlı kütləvi tədbirlərin təşkili metodikası

Kütləvi kitabxanalarda multikulturalizmə dair ədəbiyyatın təbliğində şifahi təbliğat formalarının xüsusi əhəmiyyəti vardır. Oxucu konfransları, disputlar və s. təbliğat formaları buna misal ola bilər.

Kitabxanalar xalqımızın zəngin multikulturalizm və tolerantlıq ənənələrini tədbirlər vasitəsilə oxucu kütləsinə çatdırmalı, kütləvi informasiya vasitələrindən heç də geridə qalmamalıdır. Son illərdə din pərdəsi altında baş verən müxtəlif təxribatlara qarşı mübarizə məqsədi ilə İnternetdə yerli və xarici müəlliflərin dəyərli əsərləri barədə geniş məlumatların, dini mövzuda elmi əsərlər və məqalələrdən ibarət elektron topluların toplanması və elektron kitabxanada, sosial şəbəkədə yayımını təşkil etmək məqsədə uyğundur.

Elektron nəşrləri, elektron kitabları internetdə yerləşdirməklə, eləcə də sosial şəbəkələrdə bu barədə geniş məlumatlar yaymaqla zəngin dini-elmi, ədəbi-mədəni dəyərlərimizin ölkədaxili və dünyada tanıtılmasına, virtual təbliğinə çalışmaq lazımdır. Bu istiqamətdə kitabxanalarda həyata keçiriləcək işlərdən biri kimi məlumat bazası üçün nümunə təqdim edirik. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşəbbüsü ilə hər il respublikanın şəhər və rayon mərkəzi kitabxa-

nalari tərəfindən Azərbaycan xalqının Ümummillî Lideri Heydər Əliyevin doğum gününə həsr olunmuş kitab bayramları keçirilir. Ənənəyə çevrilmiş bu kitab bayramları hər il ictimaiyyətin böyük marağına səbəb olur. Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması, daha da inkişaf etdirilməsi və geniş təbliğ olunmasında bu tədbir növündən istifadə olar. Açıq havada keçirilən bu tədbirdə əhalinin çox hissəsi iştirak edir, nümayiş olunan sərgilərlə tanış olur, bu sahəyə aid olan çap məhsullarını görür və onlarda maraq yaranır. Bu məqsədlə kitabxanalar “Heydər Əliyev Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir”, “Azərbaycan qədim dini ənənələrə və mədəniyyətə malik bir ölkədir”, “Azərbaycan tolerantlıq örnəyidir” və s. adlarda elmi-praktik konfrans keçirə bilər. Konfransın müvəffəqiyyəti onun təşkilatçısının mövzusunun dərinədən bilməsindən, tədbirin əhəmiyyətini düzgün müəyyən etməsindən, ən mühüm məsələlərin müzakirəyə qoyulmasından çox asılıdır. Kitabxanaçı konfransın keçirilməsi üçün qabaqcadan ayrıca proqram tərtib etməlidir. O, proqramda keçiriləcək tədbirin adını, giriş sözü və eləcə də çıxış edəcək başqa şəxslərin adlarını göstərməlidir. Konfransın mövzusunun asılı olaraq mühazirə və söhbət, sərgi, kitabxana plakatları, tövsiyyə siyahıları, bülletenlər və ya divar qəzetləri, bədii və sənədli filmlərin nümayişi, konfransın mövzusu üzrə virtual ekskursiya və s. nəzərdə tutula bilər. Konfransın gedişində

multikulturalizm və tolerantlığı əks etdirən ayrı-ayrı əsərlərə istinad etmək, maraqlı fakt və materiallardan nümunələr gətirmək olar. Hazırlıq işləri başa çatdıqdan sonra konfransın harada və nə vaxt keçiriləcəyi tarix müəyyənləşdirilərək kitabxananın saytında elan yazmaq olar. Dəvətnamələr hazırlanmalı, dəvət ediləcək şəxslərə göndəriləlidir. Kitabxanada multikulturalizmin təbliği ilə bağlı digər maraqlı bir tədbir kitab sərgisinin təşkilidir.

Multikulturalizmin xarakterik xüsusiyyəti tolerantlıqdır. Elə bu səbəbdən də 1995-ci ildə YUNESCO –nun qərarı ilə 16 noyabr dünyada Tolerantlıq Günü elan edilmişdir. Hər il bu gün müxtəlif mədəniyyət və dirlərin planetimizdə birgə yaşanmasını mümkünlük günü kimi qeyd olunur. Tolerantlığın önəmi, tolerant ideyaların aktuallığı və ölkəmizdə multikulturalizm ənənələri müxtəlif üsul və vasitələrlə oxuculara çatdırılmalı, humanizm və dostluq, sülhsevərlik hisləri aşılamalıdır. Bu məqsədlə kitabxanada “Fərqlilikləri birləşdirən dəyər – Azərbaycan müasir çağırışlar və tolerantlıq”, “Kitabxanalarda tolerantlığın və multikulturalizmin təbliği” və s. mövzularda seminar, müşavirə təşkil etmək olar. Təşkil ediləcək seminar, müşavirənin iştirakçılar üçün əhəmiyyətli olmasını təmin etmək məqsədilə istifadə olunacaq iş üsulları – mühazirə, məruzə, dəyirmi masalar, qruplarda iş, təqdimatlar və s. öncədən müəyyən edilməli, söhbətlər, video və audio materiallar slayd təqdimat-

lardan istifadə edilməlidir. Əvvəlcə kitabxana rəhbəri tərəfindən keçiriləcək seminarın əsas mövzusu təsdiq edilməli, proqram hazırlanmalı, müzakirə olunacaq məsələlər ardıcılıqla verilməli, çıxış edəcək şəxslər, keçirtmə tarixi və saati, nahar fasiləsi və iştirakçıların tərkibi öncədən müəyyənləşdirilməlidir. Məruzələr elə seçilməlidir ki, iştirakçılar multikulturalizm nədir və onun təbliği ilə bağlı kitabxanada nə etmək olar suallarına cavab tapa bilsinlər. Kitabxana büdcəsinin imkanı daxilində seminar iştirakçıları üçün istifadə etmək olar.

Kitabxananın saytında tədbirin keçirilməsi haqqında məlumat yerləşdirilməlidir. Reklam məlumatlarının hazırlanması, göndərilməsi (elan, dəvətnamə), fərdi dəvətlər, tədbirə aid buklet hazırlamaq, tədbirin keçirildiyi məkanlar haqqında elanlar da unudulmamalıdır.

Tədbir ərəfəsində kitabxananın fondunda multikulturalizm ənənələrini təbliğ edən çap məhsulları haqqında oxucuları məlumatlandırmaq üçün sərgibəxış, virtual sərgilər, biblioqrafik icmallar, söhbətlər, məsləhətlər, yeni kitabların təqdimatı, icmalı, tövsiyə ədəbiyyat siyahıları hazırlanmalı, tematik gecə, azsaylı xalqların yaşadığı yerlərə virtual ekskursiyaların təşkili, azsaylı xalqların əl işlərinə bəxış, mövzu ilə bağlı hazırlanmış slaydların nümayişi, filmlərə (məsələn bölgələrdə tarixi tolerantlıq ənənələrini əks etdirən “Fərqliliyimiz zənginliyimizdir”,

“Azərbaycan – tolerantlıq məkanı”, “Əli və Nino”, “Mahmud və Məryəm”, “Azərbaycan Tolerantlıq Merkezi” (türk dilində), “Azərbaycan dini dözümlülük üçün nümunə”, “Tolerantlıq və vətənpərvərlik”, “Azərbaycan-Alman dostluq əlaqələri”, “Azərbaycanı kəşf et” və s. filmlərə baxış və s. təşkil etmək olar. Kitab təqdimatının başlıca məqsədi təqdimata yığışanları yeni kitab (multikulturalizm və tolerantlığa dair) haqqında məlumatlandırmaq, onun ictimai əhəmiyyəti haqqında təsəvvür yaratmaqdır. Təqdimat mərasimində aparıcı 3-5 dəqiqəlik giriş sözü ilə iştirakçıları salamlayaraq, kitabın mövzusu, təqdimatın məqsədi haqqında məlumat verir. Aparıcı təqdim olunan kitabı, ya da fotosəkilini nümayiş etdirir. Proyektorun köməyiylə ekranda kitabın elektron variantı göstərilə bilər. 10-15 dəqiqə ərzində kitabın kimlər üçün nəzərdə tutulduğu haqqında danışılır və elektron variantda kitabın içindəkilər (mündəricatı) göstərilir. İştirakçılara kitabla bağlı informasiyalar yerləşdirilmiş saytlar haqqında 24 məlumat verilir. Oxucularla qısa dialoq aparılır. Kitabın əhəmiyyəti haqqında rəy və mülahizələr öyrənilir və mövzuya uyğun suallar verilir. 5-10 dəqiqəlik son sözdə kitabın əhəmiyyətindən bir daha danışılır, kitabın qiyməti, necə əldə etməyin mümkünlüyü haqqında məlumat verilir. Tədbirdə müəllifin iştirak etməsi daha yaxşı olar, çünki ortaya çıxan bir çox sualları yalnız o cavablan-

dıra bilər. Tədbirdən əvvəl elan və dəvətnamələr hazırlanmalı, əlaqədar təşkilatlara göndərməlidir.

Kitabxanalarda multikulturalizmlə bağlı keçiriləcək mövzu icmalları daha əhəmiyyətli olardı. Mövzu icmalı şifahi təbliğat forması olduğundan onu daha məzmunlu hazırlamaq lazımdır. Hazırlanacaq icmal yalnız multikulturalizm və tolerantlıqla bağlı son illərdə nəşr olunmuş bir neçə kitab və dövrü mətbuatda dərc edilmiş məqalələr daxil edilməlidir. İcmalın əvvəlində mövzunun adı, sonra məqsədi qeyd edilməlidir. Bu prosesdə təkcə bibliografik təsvir və müəllif haqqında məlumat deyil, həm də kitabın və məqalələrin məzmunu, onun keyfiyyətlərindən də yığcam şəkildə danışılmalıdır. Mövzu icmallarının ətraflı planını, mətnini bu sahənin mütəxəssisi ilə əvvəlcədən müzakirə etmək məqsədəuyğun olardı. Kitabxanada olan multikulturalizmə dair kitablar, qəzet, jurnal məqalələri və digər sənəd növləri (CD/DVD və s.) haqqında yerli və dövlət qəzetlərində icmalın verilməsi multikulturalizmin təbliğində xüsusi rol oynayır. Tematik gecənin mövzusu (məsələn “Azərbaycan multikulturalizmi bu gün”) müəyyən edildikdən sonra kitabxanaçı mövzu ilə yaxından tanış olmalı, sənədli materiallar, maraqlı faktlar əsasında tədbirin ssenarisini tərtib etməlidir. İştirakçıların yaş həddi nəzərə alınmalı, onlarda multikulturalizm və tolerantlıq haqqında bilgilərin formalaşmasına, ölkəmizin tarixi keçmişinə yaxından bələd olmasına, milli mənəvi dəyərlərimizə

hörmət hissələrinin aşılmasına diqqət yetirilməlidir. Adətən, belə gecələr kiçik məruzə və mühazirə ilə başlayır. Gecə, tədbirdə iştirak edən ziyalı fəalları çıxışları ilə davam etdirilir. Tədbir zamanı gecenin əsas mövzunu əks etdirən sərgi, plakatların hazırlanması, sənədli filmlərin nümayişi tövsiyə olunur. Ərazidə yerləşən müəssisə və təşkilatlara, hərbi hissəyə, qaçqınların məskunlaşdığı yerlərə səyyar xidmətin təşkili də səmərəli olardı. “Azərbaycanın dövlət siyasətində tolerantlıq və multikulturalizm”, “Azərbaycanda tolerantlıq”, “Multikulturalizm və mədəni özünüdərk”, “Azərbaycan dünyanın multikulturalizm, tolerantlıq, dözümlülük, humanitar əməkdaşlıq mərkəzinə çevrilib”, “Azərbaycan - tolerantlığa nümunə ölkə”, “Bu gün multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir və eyni zamanda, həyat tərzidir” və s. adlarda məruzələrin edilməsi və ya disput keçirmək tövsiyə olunur. Terrorizmin baş alıb getdiyi dünyada, İslama qarşı hücumların artdığı və islamofobiyanın gücləndiyi bir vaxtda kitabxanada Azərbaycanda islamı və onun digər dinlərə münasibətini, ümumbəşəri və humanist ideyalarını təbliğ edən tədbirlər həyata keçirilməlidir. İslamın tarixi, dini adət-ənənələr, Ramazan bayramı, Qurban bayramı haqqında tədbirlər keçirilməli, ən zəruri ədəbiyyat oxuculara çatdırılmalıdır. Azərbaycanda dini tolerantlıq ənənələrinin təbliği məqsədilə “Multikulturalizm - Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasəti kimi”, “Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlı-

yam”, “Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında dövlətdin münasibətləri”, “Azərbaycan qədim dini ənənələrə və mədəniyyətə malik bir ölkədir” və s. mövzularda mühazirələr keçirilməsi tövsiyə olunur. Mühazirələri ərazidə yerləşən idarə və müəssisələrə getməklə səyyar formada da keçirilə bilər. Mühazirə - zamanı mövzu dərinədən və hərtərəfli izah edilməlidir. Mühazirənin mövzunu seçərkən hazırkı dövrdə izah edilməsi zəruri olan əsas vəzifə və məsələlərdən çıxış etməli, kimlər üçün təşkil edilməsi mütləq nəzərə alınmalıdır. Mühazirəçi ilə mühazirənin adını müəyyənləşdirmək, aydın və ifadəli ad tapmaq üçün məsləhətləşmək lazımdır. Kitabxanaçı auditoriya yığımı zamanı yaş senzinə diqqət etməli, daha gənc və bu sahəyə marağı olan mühazirəçinin (dinləyicilərin yox) iştirakına şərait yaratmalıdır. Mühazirə oxuyan şəxs daha çox multikultural biliklərinə görə seçilməlidirlər. Mühazirəçi ilk növbədə ölkədə yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik azlıqlar - onların tarixi, təsərrüfatı, məşğuliyyəti, məişəti, yaşadıqları coğrafi ərazi, təhsili, mediası, ölkənin ictimai-siyasi həyatındakı rolları və ən nəhayət beynəlxalq sənədlər və təcrübələri barədə məlumatlı olmalıdır. İstifadə ediləcək əyani vasitələr, nümayiş ediləcək film barədə də mühazirəçi ilə məsləhətləşmək zəruridir. Tədbirin keçirilməsi barədə elan və dəvətnamə hazırlanmalıdır. Qabaqcadan kitabxananın saytında mühazirənin keçirilməsi haqqında məlumat yerləşdirmək, tədbirin keçirilmə yeri və

vaxtı göstərilmiş dəvətnamələr əlaqədar təşkilatlara göndərilmişdir.

Yeniyyətə və gənclərimizin başqa dinlərə qarşı dözümlülük ruhunda tərbiyə edilməsinin vacib məsələ olduğunu vurğulayan Ulu Öndər Heydər Əliyev gənclərdə tolerantlıq mədəniyyətinin uşaqlıqdan tərbiyə edilməsini diqqətə cəkərək ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması və Azərbaycan gənclərində bu xüsusiyyətlərin tərbiyə edilməsinin vacib şərt olduğunu bizlərə tövsiyə etmişdir. Bunun üçün ən yaxşı vasitə təhsil və təbliğatdır. Bakı Şəhər kütləvi kitabxanalarında gənclər arasında milli-mənəvi dəyərlərin qorunması istiqamətində işlər görülməli, onlarda vətənpərvərlik və vətəndaşlıq hissləri gücləndirilməlidir. Biz bu gün milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliğ və təşviqindən danışanda milli-mənəvi dəyərlərin tərkib hissəsi olan islami dəyərlərimizə və müasirliyə diqqət yetirməliyik. Buna görə milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması dedikdə, eyni zamanda, İslamın əsl mahiyyətini, əsl dəyərini olduğu kimi gənc nəsə çatdırmaq lazımdır. Milli-mənəvi, o cümlədən dini dəyərlər insanlara olduğu kimi çatdırılmalıdır. MKS-lərdə fəaliyyət göstərən mədəni mərkəz və milli icmalar ilə birgə “Heydər Əliyev fenomeni və Azərbaycan multikulturalizmi”, “Azərbaycan - tolerantlığa nümunə ölkə”, “Tolerantlıq fərqliliyə hörmətdir”, “Multikulturalizm və vətənpərvərlik”, “Dünya xəritəsində tolerantlıq mərkəzi - Azərbaycan” və s. adlarda dəyirmi masa

təşkil etmək olar. Dəyirmi masada əsasən multikulturalizmə, tolerantlığa aid məsələlərin diskussiyası, mütəxəssislərin bu mövzuya uyğun fikirlərinin çatdırılması, şəxsi münasibətləri, təcrübələri, konkret proqramlarla çıxışları nəzərdə tutulur. Dəyirmi masanın keçirilməsi üçün suallar öncədən hazırlanır. Hər hansı bir sualın müzakirəsini öz öhdəsinə götürmək üçün kitabxanaçı əvvəlcədən bir qrup oxucu ilə razılaşmalı, onlara lazım olan kitablar, dövrü mətbuat nümunələri, mövzu ilə bağlı filmlər barədə məsləhət verməlidir. “Azərbaycan multikulturalizmi bu gün”, “Azərbaycan: dünyaya nümunə olan tolerantlıq məkanı”, “Azərbaycan dünyanın multikulturalizm, tolerantlıq, dözümlülük, humanitar əməkdaşlıq mərkəzinə çevrilib” və s. mövzularda müzakirələr (diskusiya) aparıla bilər. Göstərilən mövzulardan birini seçərkən multikulturalizmin məzmununun tam acılması və onun həlli yollarının araşdırılmasına nail olmaq lazımdır. Lazım gələrsə, iştirakçılar mövzu ətrafında kitabxanaçı tərəfindən əvvəlcədən seçilmiş ədəbiyyatla da tanış olmalıdır. Tədbiri başlarkən aparıcı əvvəlcə mövzu seçimini əsaslandırmalı, diskussiyanın şərtlərini izah etməli, müzakirə olunan problemin ən vacib məqamlarını vurğulamalıdır. Tədbirin əsas şərti iştirakçıların qızğın müzakirəsinə nail olmaqdır. Diskussiyayı bitirərkən müzakirəyə, söylənən fikirlərə yekun vurulmalıdır. Beləliklə diskussiyanın strukturu mövzunun təyin olunması, iştirakçıların təqdim olunması, diskussi-

yanın şərtlərinin izahı, əsas çıxışçı üçün 20 dəqiqədən artıq olmadan rəqlamentin təyin edilməsi, müzakirə üçün digər çıxışçıları dəvət etmək və deyilənləri qısa analiz edib, yekun vurmaqdan ibarətdir. Debatlar zamanı rəqlamentə və gündəlikdə duran məsələdən kənara çıxmağa riayət olunmalıdır.

Kütləvi kitabxanalarda Azərbaycandakı dinlərarası münasibətlər, tolerantlıq ənənələri, milli-mənəvi dəyərlərimizin düzgün təbliği, Azərbaycan tolerantlıq modelinin mahiyyəti, müasir dünyada dini dözümlülüyün əhəmiyyəti, habelə dövlətçilik və vətənpərvərlik məfhumları haqda və digər mövzularda müntəzəm olaraq müzakirələr aparılır. Ərazidə yerləşən Hərbi hissələrdə, məktəblərdə birgə “Bu Vətən bizimdir”, “Multikulturalizm və vətənpərvərlik”, “Milli mənsubiyyət-qürur, Azərbaycanlı olmaq - fəxarətdir” və s. adlarda sual-cavab gecəsi təşkil etmək olar. 2019-cu ildə multikulturalizm ədəbiyyatının təbliği ilə bağlı aşağıdakı tədbirlər planlaşdırıla bilər. Bu tədbirin əsasən məktəblilərlə keçirilməsi məqsədəuyğun olardı. Sual-cavab gecəsinin mahiyyətini və əhəmiyyətini açmaqdan ötrü əsas mənbə hesab olunan kitablar seçilməlidir. Qoyulan sualların əhatəli şəkildə işıqlandırılmasını təmin etmək üçün bu sahə üzrə mütəxəssislə məsləhətləşmək lazımdır. Sualların qabaqcadan toplanması, tədbir zamanı yeni sualların da ortaya çıxması istisna etmir.

Məsələn aşağıdakı suallar qoyula bilər:

1. Multikulturalizm nədir?
2. Multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında nə bilirsiniz?
3. Multikulturalizm və vətənpərvərlik deyəndə nə başa düşürsünüz?
4. Azərbaycan multikulturalizminin tarixi və ədəbi-bədii qaynaqları haqqında nə bilirsiniz?
5. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi nə vaxt yaradılıb?
6. Tolerantlıq deyəndə nə başa düşürsünüz, tolerantlıq günü nə vaxtdan qeyd olunur?
7. Multikulturalizm haqqında hansı rəsmi sənədlər var?
8. Respublikamızda yaşayan azsaylı xalqlar kimlərdir?
9. “Bakı prosesi” haqqında məlumatınız varmı?
10. Multikulturalizmi təbliğ edən hansı filmlərə baxmısınız?

Hazırlıq prosesi bitdikdən sonra sual-cavab gecəsinin keçiriləcəyi yer və vaxt göstərilən elan hazırlanır. Cavabların gecədə iştirak edənləri nə dərəcədə qane etdiyini öyrənməklə tədbiri yekunlaşdırmaq olar. Verilən suallara daha məzmunlu cavab vermək üçün sual-cavab gecələrində sərgi hazırlamaq, sənədli film nümayiş etdirmək, tövsiyə ədəbiyyat siyahıları hazırlamaq lazımdır. Dünyanın çox ölkələrinin dini ekstremizm, ksenofobiya, aqressiv islamafobiya, millətçilik

problemləri ilə qarşılaşdığı zaman Azərbaycanın uğurlu multikulturalizm modeli, ölkədə hökm sürən tolerantlıq mühiti və konfessiyalararası əməkdaşlıq dünyanın dini liderləri, məşhur siyasi xadimləri, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri tərəfindən dəfələrlə qeyd edilib. Multikulturalizm dəyərləri olmayan məkanda, ayrı-seçkilik, islamafobiya, ksenofobiya, antisemitizm kimi təhlükəli amillər yaranır ki, bu da başəriyyət tarixində sivilizasiyaların və xalqların fəlakətinə səbəb olur.

Kitabxanalar son dövrdə xüsusilə Yaxın Şərqdə baş verən proseslərin fonunda Azərbaycanda radikal qrupların fəaliyyətində aktivlik müşahidə olunduğu bir vaxtda, düzgün dini maarifləndirmə işləri, dünyaya örnək olan biləcək Azərbaycanın tolerantlıq modeli təbliğ edilməli və bu istiqamətdə tədbirləri gücləndirilməlidir. Kitabxanada vaxtaşırı söhbətlərin aparılması tövsiyə olunur. Söhbəti kiçik qrup ilə və ayrı-ayrı şəxslərlə (fərdi) keçirmək olar. Söhbətin əsas xüsusiyyəti qarşılıqlı danışıq, məsələnin birgə müzakirəsidir. Söhbətin müvəffəqiyyəti söhbəti aparanın savad və hazırlığından, problemin birgə müzakirəsinə iştirakçıları cəlb etmək bacarığından asılıdır. Söhbətin əsas məqsədi oxucuların multikulturalizm dəyərlərindən, ayrı-seçkilik, islamafobiya, ksenofobiya, antisemitizm kimi təhlükəli amillərdən baş çıxarmasına kömək etməkdir. Söhbətə hazırlıq metodikası onun məqsədinin müəyyən edilməsindən, mövzunun seçilməsindən,

planın işlənməsindən, materialın seçilib öyrənilməsindən, əyani materialların toplanmasından ibarətdir. Söhbəti qəzet və ya jurnal məqaləsinin oxunuşundan, kiçik söhbətdən, hər hansı bir sualın qoyuluşundan başlamaq olar. Mövzunun müzakirəsinə daha çox dinləyici cəlb etmək üçün oxuculara veriləcək suallar diqqətlə düşünülməlidir. Söhbəti istiqamətləndirərək söhbət aparın şəxs mövzunun bütün məsələlərini əhatə etməli, aydın, yadda qalan misallar gətirməli, inandırıcı sübutlar göstərməli, onu hamının işi və həyatının konkret məsələləri ilə sıx bağlamalıdır. Müzakirənin vaxtında yekunlaşdırılmasının, çıxış edənlərin hamısına diqqətlə yanaşılmasının, meydana çıxan suallar üzrə tədbir görülməsinin söhbətin müsbət nəticəsi üçün böyük əhəmiyyəti vardır. Söhbət zamanı mövzuya uyğun sənədli filmlərə baxış, slaydlar nümayiş etdirmək və s. olar. Multikulturalizm ənənələrinin qorunması və təbliğində biblioqrafik resursların, bu resurslardan səmərəli istifadənin təşkilinin böyük əhəmiyyəti var. Bu sistemə kitabxanaların sorğu-biblioqrafiya aparatı, biblioqrafik göstəricilər, qeyri-müstəqil nəşr formalı biblioqrafik mənbələr, elektron biblioqrafik mənbələr, biblioqrafik vəsaitlər və s. daxildir. Müstəqil dövlət quruculuğu şəraitində dövlətçiliyin, azərbaycançılığın mühüm, aparıcı ideya olduğunu diqqət mərkəzində saxlayan kitabxanalar multikulturalizm üzrə biblioqrafik resursun yaradılmasına, ondan səmərəli istifadənin təşkilinə xüsusi diqqət yetir-

məlidir. Ənənəvi “multikulturalizm ili” adlı karto-
teka yaradılmalı, kitabxananın fondunda olan multi-
kulturalizmə tolerantlığa dair çap məhsullarının “Yeni
kitablar” adlı bülleteni tərtib edilməli, tövsiyə siyahı-
ları, fonda daxil olan dövrü nəşrlərdəki ən əhəmiyyətli
məqalələrin biblioqrafik təsvirləri elektron kataloqun
tərkibinə daxil edilməlidir. Kitabxanada multikultura-
lizmin təbliğinə kömək üçün biblioqrafik vəsaitlər də
tərtib olunmalıdır. Xüsusi oxucu qruplarına elektron
poçt (E-mail) vasitəsilə də biblioqrafik informasiya
xidməti göstərilməlidir. Kitabxanada ənənəvi kitabxa-
na-biblioqrafiya xidmətləri ilə yanaşı, İnternetdən isti-
fadə, müxtəlif təqdimatlar keçirilməsi, məsləhətlər,
əlavə xidmətlərdən də istifadə etmək olar. Məsləhətlər
ədəbiyyat axtarışı zamanı kitabxanacının (biblioqra-
fin) verdiyi məsləhətlərdir. Oxuculara məsləhət adə-
tən kataloq və kartotekadan, yardımçı göstəricilərdən
istifadə qaydaları, lazım olan terminlər lüğəti, ensiklo-
pediyalardan müvafiq məlumatları tapmaq, kitab rəf-
lərindən istifadə zamanı həyata keçirilir. Məsləhətlər
fərdi və ya qrup halında aparıla bilər. Bu zaman kitab-
xanacının məqsədi oxucuya sorğunu dərk etmək, müs-
təqil ədəbiyyat axtarışı üçün ən rəşional yollar təklif
etməkdir.

Bakı Şəhər Kütəvi kitabxanalarında multikultura-
lizmə dair ədəbiyyat təbliğində əyani təbliğat vasitə-
lərindən geniş istifadə olunur.

Əyani təbliğat tövsiyə olunan kitabların bilavasitə
göstərilməsi və ya görmək, qavramaq, mənimsəmək
şəklində onların məzmununun meydana çıxarılması
vasitəsilə həyata keçirilir. Onun məqsədi insanları
mütaliəyə cəlb etmək, onlarda mütaliə mədəniyyəti
formalaşdırmaq və kitab fondlarını oxucular qarşısın-
da açmaqdır. Oxucularda kitabın məzmunu və xə-
rakteri haqqında iki üsulla təsəvvür yaratmaq müm-
kündür:

– Ədəbiyyatın bilavasitə göstərilməsi – bu üsul
müxtəlif kitab sərgilərinin təşkili vasitəsilə həyata ke-
çirilir.

– Kitabların təsviri incəsənət vasitələri ilə təbliği –
bu üsula, əsasən albomlar, plakatlar, sxemlər, cədvəl-
lər, diaqramlar, xəritə, xəritə-sxem, kartoqram, karto-
diaqram, sitatlar, izahlı mətnlər, şəkillər, müxtəlif vit-
rinlər, çağırışlar, sərgilər və b. aiddir. Əyani təbliğat
formasının bütün üsullarının ümumi məziyyətləri
onların təsirinin və seçilməsinin uzunmüddətli olma-
sındadır.

Kitab bayramına hazırlıq zamanı proqram hazı-
rlanmalıdır. Proqrama Azərbaycanda multikulturaliz-
min təbliğ olunmasına kömək üçün, azsaylı xalqların
nüməyəndələrinin iştirakı ilə dəyirmi masa, ədəbi gö-
rüşlər, kitab sərgiləri, yeni nəşr olunmuş kitabların
təqdimatını və s. tədbirləri daxil etmək olar. Məsələn:

– Ümumilli lider Heydər Əliyevin ölməz həyat
yolunu əks etdirən kitabların sərgisinin hazırlanması;

– Milli-mənəvi dəyərlərimizin və vətənpərvərlik tərbiyəsinin təbliği ilə bağlı ədəbiyyatın sərgisinin təşkil edilməsi;

– Azərbaycançılıq məfkurəsini, multikulturalizmi, tolerantlığı təbliğ edən çap məhsullarının sərgisinin (“Heydər Əliyev Azərbaycan multikulturalizmin banisidir”, “Azərbaycan multikulturalizmi bu gün” və s. adlarda) nümayiş etdirilməsi.

– Yeni kitabların sərgisinin təşkili;

– Mövzu üzrə kitabların və dövrü mətbuat materiallarının icmalının oxucuların diqqətinə çatdırılması;

– Müəlliflərlə oxucuların görüşünün təşkil edilməsi;

– Yazıçıların (azsayılı xaiqların nümayəndələrinin daxil olmaqla) yeni əsərlərinin təqdimatı və müzakirəsinin keçirilməsi;

– Azərbaycan Milli Ordusunun hərbi hissələrinə də səyyar xidmətin təşkil edilməsi;

– Kitab bayramı günlərində rayonda yaşayan azsaylı xalqlara aid maraqlı, qədim əşyaların, onların əl işlərinin, adət-ənənələrinə dair sərgilərin hazırlanması və s.

Sərgilər həcmində, tərtibat texnikasına və müddətinə görə bir-birindən fərqləndirilir. Sərgi bir və ya bir neçə lövhədə, stenddə yerləşə bilər. Sərgi, əsasən baxılmaq üçün təşkil olunduğundan, onun tərtibi məsələlərinin böyük əhəmiyyəti vardır. Burada mətn və təsvir materialları bir-birini tamamlamalıdır. Kitabxa-

naların müasir sərgi fəaliyyətində aparıcı tendensiya-lar kitabxana sərgisinə alternativ yanaşma və dizayn işinin işlənilməsi hazırlanmasıdır. Hazırda kitabxana sərgilərini aşağıdakı növlərə görə qurmaq olar:

– ənənəvi informasiya daşıyıcıları olan kitabxana sərgiləri (dərc edilmiş nəşrlər);

– elektron kitabxana sərgiləri (kitabxanaların veb saytında verilən müxtəlif formalardan istifadə etməklə kataloq şəklində informasiyalar);

– kompleks kitabxana sərgiləri, müxtəlif xüsusiyyətli fonogramların köməyi ilə tərtib olunmuş “danışan” kitab sərgiləri, video filmlər təqdim etməklə sərgilər, baxışlar, elektron sərgi günləri və s. Həmçinin müasir şəraitdə informasiyaların təbliğində yeni forma və metodlara tələbatın olması məsələsi də ortaya çıxır. Məsələn, oxucuların informasiya tələbatı, həmçinin kitabxana əməkdaşlarının bilik səviyyəsi və yaradıcılıq potensialı. Qeyd edək ki, kitabxanalarda təşkil edilən sərgilərdə kitablarla yanaşı, müxtəlif qəzet və jurnal nüsxələri əks etdirilir ki, bu da həmin sərginin əhəmiyyətini xeyli artırır. Kitabxanalarda məqsəd və ümumi məzmununa görə ənənəvi sərginin iki növü təşkil edilir.

a) kitabxanaya yeni daxil olan kitablar haqqında məlumat xarakterli universal sərgilər;

b) tövsiyə xarakterli tematik sərgilər.

Kitab sərgiləri yalnız burada nümayiş etdirilən kitabların *məzmununa görə* deyil, eyni zamanda

məqsədinə görə – tədris prosesinə və şəxsi təhsilə kömək məqsədi daşıyan sərgilər;

müddətinə görə – daimi, uzun müddətli və müvəqqəti sərgilər; ədəbiyyatın nəşr tipinə və növünə görə – kitab sərgiləri, qəzet və jurnal sərgiləri, not sərgiləri, patent sərgisi və s. təşkil edilə bilər.

Kitab sərgisi üzərində iş metodikası mövzunun müəyyən edilməsi və öyrənilməsi, planın tərtibi, materialın seçilməsi və tərtibatından ibarətdir. Hər hansı bir kitab sərgisi aşağıdakı qaydada tərtib edilir: Sərginin ümumi başlığı və yarımbaşlıq, tövsiyə olunan ədəbiyyat, sitat və şəkil (foto illüstrasiyalar). Ümumi başlıq sərginin mövzusunu müəyyən edir və onun əsas məzmununu aydınlaşdırır. Sərginin sərlövhəsi müəyyənləşdirildikdən sonra burada əks etdirilməsi lazım gələn məsələləri dəqiqləşdirmək lazımdır. Həmin məsələlər sərgidə bölmə və yarım bölmələr şəklində verilməlidir. Bölmələrin və yarım bölmələrin sərlövhələri dəqiq seçilməli, bölmənin məzmunu aydın əks etdirilməlidir. Sərginin daxili bölmələrinin məzmunu və ardıcılıq mövzunun xarakterindən asılıdır. Sərgidə materialların yerləşdirilməsi müxtəlif prinsiplərə əsaslanıla bilər: tematik, xronoloji, coğrafi və materialların mürəkkəbliyi dərəcəsi prinsipi. Bu materialların sərgidə yerləşdirilməsi daxili məntiqə əsaslanmalıdır. Hər şeydən əvvəl kitabxanaçı ədəbiyyatın düzülüşündə iki cəhəti nəzərə almalıdır:

a) çap əsərlərinin əhəmiyyətini və elmi dəyərini;

b) sərgidə mövzunun ayrı-ayrı məsələlərinin əks etdirilməsi ardıcılığını.

Kitab sərgilərinin tərtibatında həm də simmetriya gözlənilməlidir. Eyni zamanda sərgidə çap əsərlərinin, şəkillərin və lazımı mətnlərin yerləşdirilməsində müəyyən məna ifadə olunmalıdır. Sərgidə materialların düzülüşündə simmetriyadan danışılarkən qeyd olunmalıdır ki, burada nümayiş etdirilən kitabların ölçüsü, onların cildlərinin rəngi, şəkillərin məzmunu, qarşılıqlı münasibəti və s. nəzərə alınmalıdır. Çünki kütləvi təbliğat məqsədilə nümayiş etdirilən hər hansı əşya və predmet təkcə zahiri parlaqlığı ilə deyil, eyni zamanda özünün simmetriyası, məna ifadə etməsi və estetik təsiri ilə diqqəti cəlb edir. Ona görə də sərgidə eyni rəngli, eyni ölçülü kitabların, həmçinin oxşar məzmunlu və eyni ölçülü şəkillərin yanaşı düzülməsi məqsədəuyğun deyildir. Əlbəttə, burada ölçünün və rənglərin nümayiş etdirilməsi nəzərdə tutulmur.

2018-2019-cu illərdə Azərbaycanımızı – doğma məmləkətimizi əsl sivilizasiya və tolerantlıq mərkəzi kimi dünyaya tanıtmada keçirilən tədbirlərin, layihələrin rolu böyükdür. Bu istiqamətdə kitabxanalarda həyata keçirilən hər hansı tədbirin, layihələrin sayını artırmaqla, müntəzəmliyini təmin etmək, yenilərini hazırlamaqla, daha da böyük uğurlar əldə etmək olar. Bu da kitabxana xidmətinin keyfiyyətinin qalxmasına və oxucuların sayının artmasına səbəb olacaq.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi /elmi red. və ön sözün müəll. R.Mehdiyev; müəllif-tərtibçi S.Xəlilov. Bakı: Azərbaycan Universiteti, 2002, 232 s.
2. Orucov, H. Heydər Əliyev və Azərbaycanda milli siyasət /Hidayət Orucov; elmi red. Ə.Abdullayev; red. R.Kaiqauri; gürcü dilinə tərc. ed. G.Məmmədli.- Tbilisi: Gntellekt, 2003.- 171 s.
3. Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq: Qusarda, Lənkəranda və Şəkidə keçirilmiş bölgə müşavirlərinin materialları /tərtibçi və red. M.Talıblı; burax. məsul H.Orucov.- Bakı: Master. Masterprint, 2006, 186 s.
4. Kitabxanalarda Heydər Əliyev irsinin və azərbaycançılıq ideyasının təbliği: Respublikanın kütləvi və ixtisaslaşdırılmış kitabxanaları, Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemləri üçün metodik tövsiyələr /Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərb. Milli Kitabxanası; tərt. N.Alışova; ixtisas red. və burax. məs. K.Tahirov; red. G.Səfəraliyeva.- Bakı: [M.F.Axundov ad. Milli Kitabxana], 2013, 59, [1] s.
5. “2016-cı ilin Azərbaycan Respublikasında “Multikulturalizm ili” elan edilməsinə dair Tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 11 mart 2016-cı il /İlham Əliyev //Azərbaycan.- 2016.- 12 mart.- S.2.

6. Xələfov A.A. Kitabxana və cəmiyyət: Monoqrafiya. – Bakı: Azərnaşr, 2011, 348 s.

7. Xələfov, Abuzər. Multikulturalizm dəyərlərinin Kitabxana-İnformasiya məkanında təbliği problemləri / A. Xələfov // Respublika. – 2016.-25 sentyabr. - № 210.

8. Xələfov A.A İnformasiya cəmiyyəti və kitabxana işi // Elmi əsərlər: Bakı Universiteti xəbərləri: humanitar elmlər seriyası. – Bakı, 2004, №2, s.316-326.

9. Əhmədov. E. Y. Multikulturalizm ənənələri kitabxana-informasiya infrastrukturunda // “Kitabşünaslıq və redaktor sənəti” jurnalı, 2016, s.66-73.

10. YUNESKO-nun mədəni müxtəliflik haqqında ümumi bəyannaməsi: YUNESKO-nun BaQ konfransının 31-ci sessiyasında 2001-ci ilin noyabırın 2 də Parisdə qəbul edilməkdir.- Paris: UNESCO, 2002, 8 s.

11. Multikulturalizmə giriş: Bakalavr səviyyəsi üçün proqram /Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Slavyan Universiteti, Azərbaycan tarixi və ictimai elmlər kafedrası; tərt. K.Abdullayev, E.Nəcəfov; elmi red. A.Hacıyev; rəy. Ə.Abdullayev, A.Məmmədov. - Bakı, 2014. - 16 s.

12. Cəbrayıllov A. Multikulturalizm dövlət siyasətində prioritetdir // “Respublika” qəzeti, 7 may 2015.

13. Мультикультурализм в библиотеках (о программе учебного курса). Вестник ВАЕ, №2, 2007, с. 35-39.

14. Benet-Martínez, V., 2012. Multiculturalism: Cultural, social, and personality processes. Handbook of personality and social psychology, pp. 623-648.

15. Crowder, G., 2013. Theories of multiculturalism: an introduction. Polity.

16. Lawrence, P., 2016. Exodus: immigration and multiculturalism in the 21st century. Review of African Political Economy, 43(148), pp.328-336.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
Multikulturalizm anlayışının elmi-nəzəri əsasları	5
Ümummilli Lider Heydər Əliyevin multikulturalizm baxışları.....	72
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin multikulturalizm elmi-nəzəri ide- yalarının beynəlxalq əhəmiyyəti	91
Heydər Əliyev Fondunun multikulturalizm ideya- larının təbliğində rolu.....	105
Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması və onun multikulturalizm elmi-nəzəri məsələlərinin öyrənilməsi fəaliyyəti	114
Kitabxana-informasiya fəaliyyətində multikultural dəyərlərin təbliği xüsusiyyətləri.....	128
Kitabxanalarda multikulturalizmlə bağlı kültəvi tədbirlərin təşkili metodikası	176
Ədəbiyyat siyahısı.....	196

Elçin Əhmədov

**MULTİKULTURALİZM
KİTABXANA-İNFÖRMASİYA
FƏALİYYƏTİNDƏ**

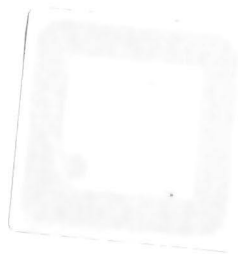
Bakı – “Elm” – 2019

Nəşriyyat direktoru: Səbuhi Qəhrəmanov
Texniki redaktor: Günel Hüseynova
Korrektor: Nigar Quliyeva

**Formatı 84x108 $\frac{1}{32}$
Həcmi 12,5 ç.v. Tirajı 300**

Ünvan: Bakı ş., İstiqlaliyyət küç. 28

Azf 311607